

OLASZ INTÉZET BUDAPESTEN.

Irta: Villani Lajos.

Az idők múlása az emberiség nagy történetkönyvének lapjait gyarapítja. Nemzedékek szállnak sírba és elmúlásukkal egész korszakok eleven élete szűnik meg. A multat birtokába veszi a tudós, ki hideg tárgyilagossággal elemez és bírál. Előtte nincs különbség; oknyomozó vizsgálatnak épúgy aláveti azt a kort, mely szellemi értékeket termelt, mint azt, amely meglevő kincseket elpusztított. A népek és nemzetek viszont válogatnak a történelem fejezetei között. Szeretetükkel együtt érdeklődésük is a fényes történelmi korszakok felé fordul, melyek dicsőséget hoztak, szellemi értékeket alkottak. A műemlékek, melyek az utókorra maradnak, őrzik a halhatatlanságot; belőlük a történelem beszél hozzánk.

A magyar történelem egyik legdicsőbb korszakából, a XV. századból, midőn nemzeti nagyságunkkal párosulva az olasz szellemi áramlatok hatása alatt műveltségünk is legpompásabb virágzásának korát élte, sajnós, kevés emlékünk maradt. Elpusztult maga a királyi palota hatalmas ércszobraival, közöttük azokkal, amelyek a Hunyadiakat ábrázolták. Mátyás király híres könyvtárának is aránylag csak kevés kötete maradt fenn. A Renaissance-korabeli nagyobbméretű műemlékeink, mint az esztergomi Bakócz-kápolna, a Budapest belvárosi templom két szentségháza már a XVI. század kezdetéről származnak. De ezek is a nagy humanista király és korának soha el nem múló emlékét idézik fel. Újabban viszont az esztergomi ásatások tárnak fel olyan kultúrkincseket, melyek növelni fogják olasz hatásnak köszönhető műemlékeink számát.

A történelem későbbi folyamán gyengült nálunk az olasz szellemi befolyás. Viharos napjaink voltak, az itáliai műveltség sugárzása is csökkent és végül közénk ékelődött a török és az osztrák.

A világháború óta azonban újra fokozatosan erősödnek a magyar-olasz szellemi kapcsolatok, melyek hajdan oly áldásosan termékenyítették meg a magyar kultúrát.

Emlékezzünk vissza a nagy világégést követő első esztendőkre. A szellemi vesztegzár, mely épúgy fojtogatott, akár a gazdasági háború, a békekötést követőleg is még hosszú ideig tovább tartott. Az olasz volt az első nemzet, amely megszüntetve a gyűlölködést, felvette velünk a szellemi érintkezést, úgy saját országában, mint nálunk. A felújult kapcsolatok, amelyeknek erősebbé tételéhez a két nemzet a közös dicső emlékekből erőt merített, alapjai lettek annak a barátságának, amely az olasz és magyar népet egymáshoz fűzi. A kezdet

lassú iramát, itt-ott határozatlanságát, hamarosan új, tettekben gazdag korszak váltja fel. A fascies, mely 1922 őszén rákerül az olasz lobogóra, Itália több mint kétezer éves egységes latin kultúráját teszi az ifjú erőtlől duzzadó fascista nemzeti demokrácia eszményévé. Ezentúl nálunk is más az olasz szellem megnyilatkozása ; öntudatosabb, határozottabb és egységesebb. Célirányos, cselekedetekben megnyilvánuló munka kezdődik, a magyar nemzet iránt a rokonérzés és szeretet hatványozódik. Megérkeznek hozzánk az első olasz lektorok, kik egyetemeken terjesztik az olasz nyelv ismeretét, megnyílnak az ingyenes olasz nyelvtanfolyamok, mind gyakoribbá válnak olasz tudósok és művészek látogatásai és előadásai, megalakul Budapesten is a nagy olasz kultúrintézmény, a Dante Alighieri Társaság helyi egyesülete, mely a Berzeviczy Albert által életrehívott, érdemekben gazdag Korvin Mátyás Társasággal párhuzamosan fejtí ki munkásságát.

Új fejezetét nyitja meg a magyar-olasz szellemi kapcsolatoknak a kultúregyezmény, melyet egy évvel ezelőtt írt alá olasz részről Mussolini kormányelnök és magyar részről Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter a római Palazzo Veneziában. Akik ennél az eseménynél jelen lehettünk a Duce tetterős egyéniségének varázs alatt, azzal a biztos tudattal távoztunk, hogy ez az egyezmény nem maradhat holt betű.

Igy is lett. Voltak, akik azt hitték, hogy az abesszín gyarmati háború Olaszország érdeklődését Magyarország iránt csökkenteni fogja. Fényesen rácáfol ezekre a mult hónapban lefolyt budapesti olasz képzőművészeti kiállítás és még jobban a budapesti olasz kultúrintézet felállítása.

Míg a kiállítás a kultúregyezmény erre vonatkozó cikkelye céljainak megvalósításánál csak egy láncszemet tesz, addig a kultúrintézet felállításával az olaszok teljesen végrehajtották kötelezettségüket, melyet annak első pontjában vállaltak :

«Az olasz kormány Olasz Intézetet alapít Budapesten az olasz-magyar tudományos, irodalmi és művészeti kapcsolatok kutatására és fejlesztésére».

Nem hiszem, hogy szükséges volna itt bővebben ismertetni az olasz kultúrintézet munkásságát, melyet az idézett egyezményszöveg amúgy is kellőképen körvonalaz. Az olasz nyelvtanfolyamok 3500 magyar hallgatója Budapesten és a vidéken, továbbá az olasz kultúrát szerető magyar közönség széles rétegei megismerhették és felbecsülhették már eddig is azt az értéket, amelyet nekünk nyújt. Népszerűvé és hozzáférhetővé tenni az olasz műveltség kincseit a magyar nép részére : ez a célja ennek az intézménynek, mely a rendszeres oktatással foglalkozva nemcsak elemi ismereteket közvetít, hanem az általa létesített egyetemi ismereteket terjesztő tanfolyamok (Corsi di alta cultura) révén azoknak is segítségére van, kik mélyebben kívánnak behatolni az olasz szellem világába.

A mi nemzetünk, amely első királyunk, Szent István óta hű maradt a latin hagyományokhoz, a mai olasz kultúra befogadására különösen alkalmas. Ne feledjük, hogy a fasces nem csak a mai nemzedék szoros egységének jelképe, hanem magában foglalja azt az osztatlan szellemi erőt, melyet a két és fél évezredes Róma és Itália minden vidéke együttesen képvisel.

Amikor Mussolini 1933 áprilisában Julius Caesar a római Via dell'Imperon felállított szobrának mását Rimini városának adományozta, meghagyta, hogy azt ott állítsák fel, ahol a nagy hadvezér a XIII. légióhoz beszélt, miután Róma elfoglalását elhatározta. «Minden esztendőben, március idusán, ékesítsétek virágokkal a római Impérium alapítójának emlékét.» Emilio Bodrero a felavatáskor beszédében ezen a helyen emlékeztetett Róma új birtokba vételére a diadalmas fascista forradalom által és kijelentette, hogy az olasz nemzet ma büszkén vallja magát «Róma törvényes, elsőszülött örökösének.» Vergilius születésének kétezredik évfordulóján az olasz akadémia negyven szónokot küldött az ország különböző részeibe, hogy a nagy költő emlékét felidézzék. Műveit újra kiadták, sírjánál hódoltak, szülőhelyén, Mantovában pedig ligetet ültettek azokból a fákból, melyek a Georgicában előfordulnak. A mult esztendőben a kétezres éves Horatiust ünnepelte egész Itália. 1926 Assisi Szent Ferenc éve volt, halála hétszázadik évfordulója alkalmából. «Olaszország Szent Ferencben a szentek legszentebbjét adta a kereszténységnek és az emberiségnek» — mondja Mussolini ünnepi üzenete. Három évvel ezelőtt az emberiség legnagyobb költőjének, Danténak hódolt a megújhódott Olaszország. Ravennában, Firenze nagy Száműzöttje, a szétszaggatott Itália tragikus sorsú fia sirja elé az egységet hirdető fascista jelvények alatt vonult fel a tömeg. Ünnepélyes csendben hallgatta végig a nép a Pokol, a Purgatórium és a Paradicsom egy-egy énekét. A Duce elrendelte, hogy minden esztendőben felolvasásokkal emlékezzék meg Arezzo, a költő szülőhelye halhatatlan fiáról, Petrarcáról. Ariosto halálának négyszázadik évfordulóján, az ő szellemét is felújította, átvitte a jelen korba a fasces Olaszországa. A tavaly ünnepelt Carducci már a mai idők előhírnöke, míg Leopardi, kinek a jövő évben lesz centenáriuma, a Risorgimentot megelőző szomorú idők utolsó nagy költője.

Az emberiség legnagyobb alkotásait úgy irodalomban, mint zenében, képzőművészetben és a tudás minden terén foglalja magában az olasz kultúra, mely soha oly egységes átfogó és egyetemes nem volt, mint ma. Szerencsés fordulata a sorsnak, hogy éppen mi magyarok oly közeli kapcsolatba kerülhattünk az emberi szellem e gazdag világával.

Mussolini Olaszországa a saját szellemi kincseit megbecsüli, értékeli és gyarapítja. Igyekszik azokat más népekkel is megismertetni és egyben örömmel fogadja be azokat az értékeket, melyeket másoktól

kaphat. Bizonyosságai ennek a külföldön számos helyen létesült olasz kultúrintézetek, melyek egytől-egyig az utolsó években keletkeztek. Ma már Varsó, Bécs, Prága, Athén, Bukarest, Malta, Brüsszel, Lausanne, Barcelona, Santiago de Chile azok a helyek, ahol ilyen intézetek már vannak. Ezeken kívül még sok más helyen lesznek. Valamennyi között azonban a budapesti a legfontosabb, mert megingathatatlan alapjait az a kultúregyezmény alkotja, mely két nép kölcsönös szeretetének írott törvénybe foglalása.

OKTÓBERI RÓZSÁK

*Piroslanak az októberi rózsák.
Széltől, madártól zsongnak a fakó fák.
A szökőkút csorog, akár a jószág.
Bennem is, bennem is, félénk dallamok
Borzolgatják a lomha őszi prózát.*

*Elálldogálok egy árvácska-ágynál.
Mondd, árva szívem, merre, mire vágynál?
Mi az a dallam, ami benned vájkál?
Messze van, messze van, minden messze van,
Az is ami volt, az is amit várnál.*

*Nézel az égre? Az a piros felleg
Pihegő emlék: nap-visszalehellet!
Úlj meg a békés szomorúfüz mellett.
Békesség, békesség, békés öregek,
Bölcsék mosolya, immáron az illet!*

*Pereg a levél és pereg az óra.
Jön a november, a dér meg a bóra.
Jobb lesz, gondoldj a decemberi hóra.
Neked is, neked is, holnap, úgy lehet,
Neked is júvatnak takarodóra.*

*Hadd júvassanak! Hiszem, az is szép lesz!
Érett szíromnak lelengeni édes.
De míg bennem a dal fecskéje fészkes,
Hadd szálljon, — hadd fájjon: a tearózsát
Idesimitom ajkam melegéhez.*

WERNER VON HAIDENSTAM:

ŐSZI DAL

Első fagy megtaposta,
S a partív, min száz szín alá
Rötszipkés már, mint kaszaél,
Ha kikezdte a rozsda
A fák glédái fájnak.
Az őszi fényben mind beteg
S fakó, mint bús kögörgeteg
S mint tetemek vagy vázak.

Se baj! Fügönyt le! Így van.
Hisz most is tavaszt, kék eget
Zengek s idilli éneket.
Tintám betöltöm vígan,
S kinn jöhet tőlem hónyom,
És hullhatnak a levelek,
Van őszi költő rengeteg,
De tőlük Isten óvjon.

Vagy mégis csak bezárjam
A táblát? Lám hogy megtörik
Fénylőn a szirtes partkörig
A napsugár az árban.
Lefedve áll az úton
Halászszerzőm és sajka már,
S a telkeken taktusra jár
A cséplők rúdja unton.

S kiszáll kísértet formán,
— Pandora kelyhén nagy a lék, —
Az őszt ködlő rimzagyvalék
A svéd Parnasszus ormán.
E nyekergés nem érdem
S hogy rajt sok fickó kedvre kel,
Ki sültőn hizik s bort vedel,
Mindélig meg nem értem.

Szavuk szepegve jajdul,
Keblükre súlyt vak bú tetéz,
Vagy verset írni oly nehéz,
Hogy bizton szívbe sajdul?
Ha óránként a költő
Csak egy gyűszűnyit sirt tele,
Úgy fest a rím, mint sebhelye,
Mit szíverével tölt ő.

Ha életünk aránya:
Egy csepp öröm s kín, tíz karát,
A büszke méregpoharát
Kiüssza s mosolyg rája.
S apáink horpadt, régi
Lantját lágyan pengetve meg,
Az ősi dallam felremeg,
S mint egykor, most is égi.

Lázt fest arcára vére,
S a halált tánccal késteti,
Mint Termopyle hősei
Csengő fegyverzenére
Hulló levél sereggel,
És végpercén mámor rian.
Sorsunk elé mi is vígan,
Táncolva keljünk reggel.

Éljen Bacchus s hatalma,
A vad támolygás istene,
Kit sose fáraszt tánc, zene,
S nem hül gondokba halva,
S ha ért a szőlő fürtje,
S az alma skárlát gömbje tett,
Minden hívet ünnepre kell
Szelek viharzó kürtje,

Akkor papírkosárba
Repül minden lim-lom, kacat.
Kutyanyelv, firka nem marad,
Máglyán pusztul az árva.
S hajunkba hintve kormát,
Hamvát, csapunk vad dáridót,
Hadunk megszáll kocsmát, ivót,
S kortyoljuk butykos torkát.

Hegedű gyujt danára,
Síptól, bőgőtől zeng a tor.
Szövik palackokból a bor,
Mint delfinek sugára.
És dalt dobog a lábunk,
Hogy fönn a malter meglazul,
S mint porzárpor nyakunkba hull
És poharakra hágunk.

Földöntünk széket, asztalt.
 Nyakunkba dísznek fölkerült
 A szalvéta, mit részegült
 Főnk palásttá magasztalt,
 S az udvaron kacatba
 Szórunk anjovist, kocsonyát,
 S ha ifjú lányka oson át,
 Megforgatjuk kacagva.

Mint ittasok kirántjuk
 Sarkából a súlyos kaput,
 S hol a szőlő lugasba jut,
 Asztalnak kikiáltjuk.
 Van hal s homár. Megesszük.
 Isszuk, mi inynek ingere,
 S ha egy pajtás kidűl bele,
 Aludni ágyba tesszük.

S ha felfordítja végül
 Hetykén a vihar asztalunk,
 Száll s túlharsogja azt dalunk,
 És kezünk tapsba kékül.
 Fénylő, aranyfelhős ég!
 A táj kékesrőt lángban áll,
 S bennem egy dalt zeng ősz s halál:
 Az életnek dicsőség!

Kállay Miklós fordítása.

ÁLOMPARIPÁN

Vágtató lovamról szakad a tajték,
 lobogó ruhámat viszi a szél,
 hajamnak zápora verdesi vállam,
 vergődő szívem sürgetve beszél:

«magadat ne kiméld, lovadat se bánd,
 csak a célt, azt érd el minél előbb,
 csak előre folyton, vissza ne fordulj,
 a cél hevítsen, ha fogyna erőd!»

Ó, hímes zöld mező áhitott bája,
 jó lesz pihenni pázsitod ölén! —
 Ó, hívogató ják sátoros lombja,
 védve boruljon árnyatok fölém! —

Hajrá! csak előre! — Szentséges egek!
 Megvadult lovam, jaj, ha meg nem áll!
 Köszirtek öblében szakadék tátong,
 Ó, jaj, iszonyú, kegyetlen halál! —

Kolozsvári Olga.

LISZT FERENC LEVELE METTERNICH-SÁNDOR PAULINA HERCEGNŐHÖZ.

METTERNICH-SÁNDOR Paulina hercegnő, akinek gazdag levelezéséből Liszt Ferencnek néhány hozzá intézett írását közöljük, talán az utolsó klasszikus értelemben vett grande dame-ja volt Európának. Személyében valóban tökéletesen testesült meg az összeomlott Osztrák-Magyar Monarchia. Két nagy és reprezentatív osztrák és magyar család egyesült benne. Apja Sándor Móric gróf a legendás híré magyar lovas volt. Anyai nagyapja senki más mint maga a nagy kancellár, az Európa sorsát fél évszázadon át intéző Metternich Kelemen herceg. A hercegnő gyermek- és ifjúkori visszaemlékezéseiben sok kedves, megkapó részletet jegyzett fel mindkettőjük életéből. De különösen érdekesek és történelmi jelentőségűek Metternich herceg aggkoráról szóló visszaemlékezései «Geschehenes, Gesehenes, Erlebtes» című, 1920-ban megjelent kötetében.

Nagy szív, nemes lélek volt Metternich-Sándor Paulina hercegnő, tele a legérzékenyebb, leggyöngédebb művészi megértéssel. Születésének magas előkelőségét még sokszorosan fölülmulta szellemének végtelenül finom, női előkelősége. Bensejében együtt virágzott a fölényes tudás az emelkedettség önkéntelen iróniája, a tiszta erkölcsiség puritanizmusával s a határt nem ismerő könyörülettel. Szerette a kultúrált élet messze világító fényét és csillogását, de senki sem tett annyit mint ő a homályban vergődő emberi szenvedés enyhítésére. De nemcsak a nagyvilági élet tündöklő, lenyűgöző jelenséget bámulhatjuk benne, nemcsak a szellemes társalgásnak bravuros művészetét, hanem valóságos zsenije volt a szervezésnek is. Kimeríthetetlen energiája olykor fél Európát meg tudta mozgatni egy-egy nagy humanitárius ügy érdekében és ma is nem egy közhasznú intézmény él és virágzik, amelynek alapjait az ő munkája vetette meg. De legnagyobb alkotása igazi mesterműve kristályos lelkének a nemesben, szépben való rendületlen hite és tökéletes jósága volt.

* * *

Nem volt szép, de sokkal több volt annál, érdekes, elragadó, lenyűgöző varázsú volt. Valami belső szépség sugárzott belőle. Erő tudata, nyugalombiztonsága, mást is lecsendesítő büszke öntudat s amellet a legközvetlenebb szerénység áradt egész lényéből szinte élete utolsó pillanatáig. Amikor a világháborút követő összeomlásban, felfordult körülte minden és egész környezete ideges fejvesztettségben kapkodott, ő a nyolcvanéves matróna percre el nem vesztette nyugalomát, sőt az ő rendületlen biztonságérzete csillapította a többiekét is.

Minden rebbenésében ott élt a született arisztokrata, és a természete szerint magasrendű lélek fensőbbbsége, de szikrája sem volt benne semmi bántó gögnek vagy előítéletnek. Színes, sokrétű lelkében túlhabzott a temperamentum és a fantázia, de alig akadhatott valaki, aki szigorúbb fegyelemmel tudott volna uralkodni önmagán. Végtelen kitartás, biztosan célratörő határozottság nyilatkozott meg minden tettében. Amibe egyszer belefogott,

azt nem bocsátotta ki kezéből, míg sikerre nem vitte, akár valami nagy művészi vállalkozásról volt szó, mint a Tannhäuser bemutatója Párizsban, vagy történelmi távlatú baráti szívességről (Eugenia császárné ékszereinek megmentése a 71-es összeomlásban) egy nagy kiállítás rendezéséről, vagy akár egészen kis jelentőségű, de mindig igazságos közbenjárásról, mindig ugyanazzal a nem lankadó energiával tett soha nem eredménytelen lépéseket.

* * *

Paulina grófnő mostoha nagybátyjához, Metternich Richárd herceghez ment nőül, akit nem sokkal esküvőjük előtt neveztek ki követnek a szász királyi udvarhoz. Metternich Richárd herceg különben fényes diplomáciai karriert futott meg. Mint egészen fiatalember lett párizsi nagykövet — ő volt a Monarchia legfiatalabb nagykövete — és így a hercegnő a második császárság Párizsának ragyogó légkörébe került. És itt művelte káprázatos asszonyi zsenije legnagyobb csodáját. Hamarosan párizsibb lett, mint III. Napoleon fényes udvarának legünnepelebb csillagai. A francia főváros, amely oly fukar az elismerésben; csodálta, sőt valósággal bálványozta ezt az *«autrichienne»*. Szerették és irigyelték. Ő diktálta a divatot. Toalettjeit utánózták. Szellemes megjegyzései szájról-szájra jártak. Tizenöt évig az első szerepet játszotta abban a fényes társaságban, amely elsőnek számított Európában. Csupa ötlet és lelemény volt mint nő, de ő maga is páratlanul álló lelemény volt III. Napoleon pompázó udvara számára.

Népszerűségét növelte, hogy bár maga is diplomata neje s a világ legtünevényesebb politikusának, Metternich hercegnek unokája, távol tartotta magát minden politikától. Nem tartozott semmiféle párthoz, nem intrikált, a rábízott titok el volt temetve nála. Így történt, hogy mivel tünetőn visszautasított minden politikai befolyást, nem volt nála befolyásosabb nő egész Európában. Minden szál kezében futott össze, de ő sohasem gabalyította ezeket a szálakat cselszövényébe.

* * *

Párizsban fényes szalont tartott, amely Európa legkiválóbb szellemeinek, nagy politikusoknak, művészeknek, tudósoknak, a társaság dédelgetett kedvenceinek, az élet koronázatlan királyainak csillogó arénája volt. Közte és Eugenia császárné közt igazán meghitt, bensőséges barátság fejlődött ki. A hercegnő nagyon sok érdekes emléket meg is őrzött a császárnéről memoárjaiban. Fényének tetőpontját érte ez a szalon 1867-ben azok alatt az ünnepségek alatt, amelyeket a Párizsban időző Ferenc József tiszteletére rendeztek. A két Dumas, apa és fia szintén állandó látogatói voltak Metternich hercegnő szalonjának. Vendége volt Liszt Ferenc is, akit a hercegnő talán még Wagner-nél is többre tartott. A Tannhäuser előadását különben ő tette lehetővé Párizsban. Autogramgyűjteményében a világ minden nagy emberének neve ott szerepelt.

Az 1871-es összeomlás után Metternich herceg nem akart mint nagykövet az új köztársasági rezsim alatt szolgálni, ezért lemondott nagyköveti állásáról.

A hercegnő ezután Bécsben élt, itt éppen ilyen ragyogó központja volt a legelőkelőbb társaságnak és agilitását széleskörű kulturális és jótékonyági tevékenységre használta.

* * *

Az ő nevéhez fűződik a világhírű bécsi Musik- und Theater-Austellung, amelynek rendezése körül fáradhatatlan odaadással dolgozott. Leveleivel elárasztotta egész Európát és csak az ő ügyességének, rábeszélő képességének és egyéni varázsának volt köszönhető, hogy ezen a kiállításon minden együtt volt, ami ritkaság csak Európa múzeumaiban szanaszét hevert. A weimari herceg elküldötte a Goethe és a Liszt szobát. Különvonal hozta Pétervárról a cári opera négy legszebb díszletét, amelyek közt a legkáprázatosabb a Boris Gudunov kiállítása volt. Színháztörténeti bemutatókat tartottak. A Kohlmarkt-Hanswurst régi 1600-ból való bohóságait játszottak. Az óriási méretű Concerthalleban oratóriumok és nagy zenekari hangversenyek folytak. Itt is illusztrálták a zene egész fejlődéstörténetét.

A hangszer-kiállításon ott voltak a legrégebbi trouvère és bard zeneszerzők, amelyeket Franciaországból és Angliából hoztak el. A kiállítás egyik remeke volt Mária-Antoinette gyönyörűen faragott clavecinje tele miniatűr képekkel. Minden nemzet színésze együttesekkel és előadásokkal képviseltette magát. A Théâtre Français éppen úgy ott volt, mint a Nemzeti Színház, a Nemzeti Színház az Ember tragédiáját adta elő, Éva szerepében Márkus Emiliával. Tehát Bécs már Rölling előadása alatt látta Madách költeményét. Az igaz, hogy ez az előadás magyarnyelvű volt.

Metternich hercegnő 18.000 levelet írt a kiállítás érdekében, de a siker nem is maradt el. Hasonló agilitást fejtett ki azoknak az ünnepségeknek tökéletes megrendezésében is, amelyeknek jövedelméből a bécsi Poliklinika létesült.

Elevenségét, agilitását, szellemének frisséget egészen magas koráig megőrizte. A társaságot mindig nagyon szerette. Csak egészen késő öregségében, túl a nyolcvanon, a világháború alatt vonult vissza. Ezután már nem akart tudni a világról. Azt szokta mondani, mi jöhet még rosszabb a háborúnál. Megérte ezt is. Az összeomlást és a forradalmat, amelynek kitörése Salzburgban érte.

Ha óriási levelezését kiadnák, benne volna Európa jó fél századának kultúrtörténete. Egyelőre csak egy gyűjtemény jelent meg a hozzá intézett levelekből. A Napkelet most a Liszt-jubileumi évvel kapcsolatban a nagy zeneszerzőnek hozzá intézett kiadatlan leveleit közli leánya, Metternich Clementine hercegnő szívességéből.

Madame la Princesse. — (Herccgasszonyom.)

Kegyeskedjék nekem megbocsátani, hogy csak ily későn köszönöm meg Önnek rendkívül kedves levelét.

Éppen akkor érkezett, amikor éppen szent gyakorlatra vonultam vissza, hogy előkészüljek a kisebb rendek felvételére, amelyeket a múlt kedden adott fel nekem Monsignore Hohenlohe, a edessai érsek, vatikáni kápolnájában.

Sohasem voltam ennyire hangolva, hogy ilyen teljes hálával érezzem át azt a jóságot, amelyet Főméltóságod irántam tanusít, mert a vallás hozza magával a jóérzések tökéletesülését és elevenné válását.

Sohasem fogom tudni méltóképpen megköszönni az Ön levelében megnyilatkozó nagy jóakaratot, Hercegnő. Reményi igazán meg-

becsülhetetlen értékű ajánlással tüntetett ki, mikor arra kérte Önt, írjon nekem! Azóta hogy először jött Weymarba (*sic*) — ennek már 13 vagy 14 éve — nagy megbecsülést éreztem iránta. Remélem és el is várom tőle, hogy komolyan be fogja tölteni a nagy művész nehéz és kötelező feladatát: *becsületet szerez hazájának és művészetének . . .*, amelyeket még az égben is szeretni fogok.

Nagyon örülök neki, hogy Me. Saint-Saëns, akinek ritka tehetségét igen magasra értékelem, foglalkozik művecskéimmal, főképpen pedig, hogy olyan módon mutatta be Önnek, amely kedvező fogadtatást biztosított számukra. Magától értetődik, hogy nagyon hízelgő lesz rám nézve, ha egyiket-másikat választása és parancsa szerint előadhatom Főméltóságodnál, mikor Párizsban tartózkodom. Mehetnék talán még ezen túl is és merhetném arra kérni, hogy hallgassa meg türelmesen egy vagy két súlyos zenekari művemet (mint az «Esztergomi Mise» vagy a «Divina commedia symfonia»), miután az a szándékom, hogy megismertessem őket Párizsban, ha alkalom és mód adódik rá.

Augusztus havában Pestre megyek. Számos nagy zenés előadással ünneplik meg ott a Conservatórium alapításának huszonötéves jubileumát, amiben magam is közreműködtem. Reményi és az én Szent Erzsébet oratóriumom műsorra vannak véve.

Engedje meg Hercegnő, hogy ismételten is kérjem, hívja fel reám tiszteletteljesen Ófőméltósága Metternich herceg jóakarató emlékezését és fogadja legelénkebb hálám kifejezését

Vatican, április 28. 1865.

leghódolóbb és odaadóbb szolgája
Liszt Ferenc.

Münchenben előrehaladnak a Tristan és Isolde előadásának előkészületei. Bülow azt írja nekem, hogy a bemutató május végén lesz a Residenz-Theaterben meghívott közönség előtt. Ófelsége uralkodói gyönyörűségét elégíti ki és szép fejedelmi előjog, melyet érvényre juttat. Az Ön párizsi munkájának gyümölcse Münchenben érik.

Hercegasszonyom!

Itt küldöm az Esztergomi Mise zongorakivonatát négy kézre. Ez most ujságszámba megy itt. Ha Ófőméltósága Metternich herceg és Ön Asszonyom hajlandók volnának meghallgatni, holnap este Mme Saint Saëns-szel megpróbálhatnánk néhány oldalt.

Méltóztassék meggyőződve lenni, Hercegnő, legtiszteletteljesebb hálámról.

Szerda reggel (1866).

Liszt Ferenc.

Hercegasszonyom!

Misem lehet nekem kedvesebb, mint Főméltóságod türelmetlensége. Egészen büszke vagyok rá és elbűvöl, hogy «egyáltalában nem

engedi», hogy meg legyek fosztva az örömtől, hogy még a tél folyamán bemutathassam legalázatosabb és leghátalateltebb hódolatomat. Hiszen ha csak tőlem függ, még karácsony előtt Bécsbe mentem volna a Beethoven-ünnepség lobogója alatt, de miután a két bizottság (a pesti és bécsi) nem tudta időpontjait összeegyeztetni, így természetesen kénytelen vagyok megtartani szavamat honfitársaimmal szemben és ittmaradni december végéig.

Hogy mi lesz velem azután, még alig tudom — kivéve azt, hogy sietni fogok engedelmessé válni a «*vakmerő bizonyosságnak*» —, amely oly hízogó reám nézve Főméltóságod részéről, kinek maradok továbbra is igen hálás és hű szolgálója

Pest, november 22, 1870.

Liszt Ferenc.

1875 decemberében Metternich hercegnő a morvaországi Witzomeritzből levelet intézett Liszthez. Ebben a levélben felkérte, rendezzen hangversenyt Bécsben az újonnan alapított Poliklinika javára, amelynek fővédnökségét dr. Leidesdorf tanár kérésére elvállalta. Ezen a hangversenyen Wilt vagy Materoa asszony énekelt volna Liszt-dalokat. A levél ezzel fejeződik be:

— — — — —

Válaszoljon hamarosan és ne szomorítson meg esetleg visszautasítással. Ez az első és utolsó eset, hogy szívességet kérek Öntől . . . tudom sokkal szeretetreméltóbb velem szemben, semhogy «*kegyetlen nem*»-től kelljen félnem. Bár csak hallanám mielőbb az *igent!*

Legyen meggyőződve kedves Liszt abbé, meleg és odaadó érzelmeim őszinteségéről.

Metternich hercegnő.

Liszt válasza.

Hercegasszonyom!

Hogyan merjem megmondani Főméltóságodnak, hogy, sajnos, nem lehet.

Ezen a télen nem utazom át Bécsen.

Különben is túl öreg vagyok már arra, hogy még mindig untassam a közönséget klimpirozásommal, amely iránt eddig is túl elnéző volt.

Főméltóságod elnézése nekem mindenekfölött becses s remélem, hogy ezt továbbra is megőrzi számomra a Back-Händler emlékére, melyekkel boldog voltam Önnek Párizsban és Bécsben szolgálhatni.

Legalázatosabb és igen hálás szolgálója

1875 december 12, Róma.

Liszt Ferenc.

Holnap írok két sajnálkozózn bocsánatkérő szót Leidesdorfer Úrnak, a Poliklinika elnökének.

Az ön kedves kívánságai, Hercegnő, teljesítve vannak.

Ma is élénk hálával őrzöm a jóság emlékét, amelyet irántam egykor tanusított, amelyhez most a párizsi közönség kara is csatlakozik.
1886 április 3. Párizs.

Legalázatosabb szolgálja
Liszt Ferenc.

MAX JACOB:

MINT BÁRKA...

*Mint bárka, már a költő oly koros,
Mint dália, a költemény oly holdkóros,
Dália! Delila virága, lila dália.*

És csak most következik a költemény:

*E gyöngyön mintha sipka volna, szárnyakat akasztott,
Hogy megfogja az ég tüzét, mely botlik a rögökben,
S a kigyó mégis Afrikába röppen.
Két sárkány vitte diadalra Maxot
Együgyű szerzetek között, okos monostoron.
Hűsz gomba álldogál a potrohos mohon
Mint grófkisasszonyok, talpig fehéren, haloványan.
Kimondom: engem lát az ég! nohát, mondjátok ezt utánam!
De nem szól senkisé. Az ég felé ki nézeget manapság?
Diákkoromban megtagadtam a professzorok parancsát.
Oktattak engem perzsa vázlatokra és a bággyadt
Lapokat őrzöm, mint a száraz ibolyákat.
S a táncok is! táncoltam én nővérem gyermekével,
Vállamra bújt okoskodó, kerek fejével.
Szalonba tette ágyamat a nénikém,
Későn jürödtem és aludtam délig én.
A fia folyton duzzogott: mily nagyszerű szivarokat szereztem,
Látjátok, itt a szakadék, ez itt az én keresztem,
Ez itt a cirkusz, lenn a rózsaszínű lányok lengenek.
Kuksoltam itten és forgattam én a könyveket,
Igy jártak ifjú gondjaim, arany ruhába bújva
És a virágok ráborultak lobogó hajukra.
Jaj, én vagyok a nantes-i börtön minden szökevénye.
Egy gyermek bennünket megismert, látta tonzuránkat.
Midőn kérdeztük, merre menjünk, Clisson közelébe,
S ha minket vullanak az Úr előtt a szóttalan apácák,
Mevall a malom és mevall a nap,
A fák és a barázdák.
A monostoron értem vullanak
S az Úr előtt szelíden magyarázzák
Rab életem sok szégyenét és gúaszát.*

Horváth Béla fordítása.

A MAI TANYAVILÁG.

Irta: *Simándy Béla.*

DIVATBA jött az Alföld. Napjainkban olyan sokat írnak, beszélnek róla, mint még talán soha eddig. Csak éppen az a baj, hogy szomorú aktualitás hozta divatba a végtelen rónák apró tanyáin élő nép gondokkal gyötrődő mai napjait és nehéz holnapját. És az Alföldről folyó vitáknak az is a bajuk, hogy a tegnap mulasztásainak felelőseit, esetleg bűnbakjait keresik, meg az eljövendő évtizedek jobb életét tervezgetik, és közben a máról megfeledkeznek. Ezalatt pedig a mi tragikus emberöltőnk legtragikusabb sorsú néprétege, az Alföld tanyai magyarsága a pusztta létéért folytat harcot és csak az menti meg a pusztulástól, hogy egész évi munkájának termését nem érhetik olyan sorscsapások, amelyekhez ne tudná leigényteleníteni életét.

Milyen is az az alföldi tanyavilág?

Debrecen területe 166 ezer kataszteri hold, lakóinak száma 117 ezer és ebből 22 ezer lakik tanyán. Kecskemét több mint 163 ezer hold területű, közel 80 ezer lakósa van, amelyből 44 és félezer él tanyán. A 142 ezer holdat megközelítő, 135 ezer lakósú Szeged népéből 41 ezer a tanyai. Hódmezővásárhelynek 132 ezer kataszteri hold a területe, 60 ezernél több a lakója, amelyből 23 és fél ezer tanyán él. De a kisebb alföldi városok, óriásfalvak lakóinak még nagyobb százaléka él a községektől távoleső tanyákon és ebből megállapíthatjuk, hogy az alföldi nép egyharmadánál jóval több szóródott széjjel az Alföldnek végtelen pusztáin, amelyek egy évszázaddal ezelőtt nagyrészt még műveletlenek voltak. Óriási legelők, amelyeken csak karámok akadtak és a csikósok, elszánt vásári kereskedők befogadására szolgáló csárdák.

A már említett négy legnagyobb alföldi város óriási területe mind felülmulja Budapestét, de ezek is csak történelmünk véres századainak folyamán nőttek ilyen hatalmasokká. Mert valamikor virágzó falvak voltak szerte az Alföldön, ugyanolyanok, mint az ország egyéb részein. Először a tatár pusztított végig rajtuk, aztán meg a törökök beözönlése és kegyetlenkedései elől menekült ezeknek a kis falvaknak a népe a nagyobb és fekvésüknél fogva védekezésre alkalmasabb városokba. A közel két évszázados törökdulás után nyoma is alig maradt ezeknek a kis községeknek és ma már csak itt-ott egy-egy templomrom, védekezésül szolgáló sánc maradványa hirdeti a régi falu emlékét. E súlyos emberöltők alatt a lakosság annyira megritkult, hogy megélhetésükre a megmaradt városok közvetlen határában lévő földek megmunkálása is elegendő volt. A szabadságharcok emberáldozatai is megakadályozták a természetes népszaporulatot, úgyhogy kétszáz esztendővel ezelőtt az uralkodók telepéseket küldtek az Alföldre, akik jobbára a népes Felvidék tót nemzetiségeiből kerültek oda. Először Békéscsabára, utána Szarvasra, majd Tótkomlóra. De színmagyar telepések is alkottak községeket az Alföldön. Ilyen például a dunántúli Zombárol áttelepedett százon aluli család, amely Orosházát létesítette.

A mult század közepéig azonban csak a városok, falvak közelében levő földeket használták fel földművelésre és csak amikor ott már elszaporodott a lakosság, kezdődött meg a tagosítás. A fiúk a várostól távolabbi földeket kap-

ták, amelyek addig csak legelőül szolgáltak. Apáik ellátták őket állattal, némi gazdasági felszereléssel, a föld közepére tanyát építettek, családot alapítottak és megkezdték ott dolgozni, gyarapodni vágó életüket.

Nagyszerű korszaka volt ez a történelmünk során talán a legtöbbet szenvedett alföldi népünknek. Pihent energiával látott neki a munkának. A városi élet is rohamosan fejlődött, a terményeknek volt piacuk és az alföldi nép leküzdve a járhatatlan utak akadályait és az egyéb nehézségeket, hordta a piacokra terményeit, nevelte állatait. Volt eladó föld is, tudta, hogy munkájával gyermekeinek is tud olyan életlehetőségeket teremteni, mint amelyenek között ő vágott neki az életnek. A munka sarkallta a tanyák népét és a maihoz képest biztosnak mondható megélhetési viszonyai között kezdett véglegesen berendezkedni a tanyán. Bő volt a gyermekáldás. Gyermekeik taníttatásáról is adott körülményeikhez képest kellően gondoskodtak. Kivénült iparosokat fogadtak fel tanítókul. Az iparosoknak annak idején nagy tekintélyük volt a tanyák világában. Ezek fiatal korukban mind vándorlegények voltak s így sokfelé jártak, sokat tapasztaltak. Irni, olvasni jól tudtak, tehát alkalmasnak találták őket a gyermekek tanítására. A közigazgatással nem sok dolguk volt. Az adóztatás sokkal egyszerűbben ment, mint ma. Évente egyszer bementek a városba és rendezték adójukat. Az egészségügy terén a belterületeken is kezdetlegesen voltak a viszonyok és így a külterületeket, a tanyaiakat se érte hátrány ezen a téren.

Abból a nagy fejlődésből, amelybe a magyar városok lendültek, időnkint valami kevés a tanyáknak is jutott. Az öreg iparos-tanítók helyére lassankint a községek és az állam okleveles tanítókat küldözgettek, tanyai iskolákat építettek. Ez a beiskoláztatás is azonban csak a háború utáni években fejlődött annyira, hogy ma már az Alföld legnagyobb részén a legtávolabbi tanyákhoz is három kilométernyi körzetben van tanyai iskola. Ezen a téren gróf Klebelsberg Kunó szerzett soha el nem muló érdemeket, akinek kultuszminisztersége alatt ötezer népiskola épült és ezek jórésze az Alföld tanyavilágában. A tanyai gazdák pedig a maguk önművelésére és szórakozására a városiak mintájára, olvasóköroket létesítettek, amelyek között számos már több mint ötven esztendeje fennáll. Hódmezővásárhely területén hetven ilyen olvasóköri működik. Ezek az olvasókörok jobbra a kultusz- vagy a földművelésügyi minisztérium adományából, könyvtárakkal vannak felszerelve, de maguk is vásárolnak hozzá könyveket, újságokat járatnak. Téli vasárnapokon pedig a tanyai orvosok, tanítók, papok népművelési előadásokat tartanak a köroekben, amelyeket a legtöbb helyen nagy érdeklődéssel hallgatnak a tanyaiak. Ahol kör nincs, ott az iskolában tartják ezeket a népművelési előadásokat.

Pap, orvos, csendőrség is került a tanyák közé, az iskolák után apró templomok és kis temetők épültek. A vasút fejlesztésével egyes helyekre még állomások is jutottak, amelyek köré aztán kisebb tanyaközpontok létesültek.

Természetes fejlődés volt ez, az Alföld speciális viszonyainak megfelelő és nem ismerik az alföldi életet, akik a tanyarendszer helyébe a falusi életformákat követelik az Alföldre. Mert mind a kettőnek megvannak a maga hátrányai, de az előnyei is és az alföldi ember egész testi és lelki berendezkedésének a tanyarendszer felel meg a legjobban.

Nem is a tanyarendszer miatt kezdődött a baj az Alföldön. Sőt, ha megmaradt volna a fejlődése alatti lehetőségek, nem is állt volna ez meg. Nem állt volna meg a népszaporulat se és nem jutott volna olyan súlyos anyagi

viszonyok közé se az Alföld népe, mint amilyenek között most van. Mert, amíg az ezelőtt élt két emberöltő alatt benépesedett az Alföld tanyavilága, az utóbbi tíz év folyamán szaporulatról alig lehet beszélni és az Alföld egyes helyein is megkezdte már az egyke nemzetsorvasztását.

Ez az alföldi életlendület akkor kezdett megakadni, amikor elfogyott az eladó föld és a negyven holdas gazda, aki négy gyereket nevelt fel, ha módja is lett volna rá, nem tudott gyermekei számára több földet szerezni és azok apjuk halála után már csak tízholdas gazdák lettek. Most már ezt tovább folytatva a tízholdas gazda négy gyerekének már csak két és fél holdat tud hagyni egyenkint. És az Alföldön a birtokpolitika se sokat segítene a bajokon, mert itt nagybirtok viszonylag kevés van. Hódmezővásárhely 132 ezer kataszteri holdjából csak 12.200 hold nagybirtok, 119.800 hold kis- és középbirtok. Kiskunhalas határa 120 ezer hold, ebből 10 ezer nagybirtok, 110 ezer pedig kis- és középbirtok. Cegléd 50 ezer holdjából 6900 a nagybirtok, 43.100 hold kis- és középbirtok. Kiskőrösön nincs is nagybirtok, mind a 17.900 hold kis- és középbirtok. Szegeden, Kecskeméten és Debrecenben azonban már más az arány. Szeged 142 ezer kataszteri holdas határából 64 ezer nagy- és csak 78 ezer a kis- és középbirtok. Kecskeméten a 163 ezer holdból 51.800 a nagybirtok és 111.200 a közép- és kisbirtok. Debrecenben 88.400 hold a nagybirtok, 77.800 hold pedig a kis- és a középbirtok a 166.200 holdas határból. Azonban itt is meg kell jegyeznünk, hogy úgy Szegeden, mint Kecskeméten és Debrecenben a nagybirtokok majdnem egészen a városok a tulajdonosai és Szegeden meg Kecskeméten a nagybirtokok legnagyobb részét kisbérlők bérlik a városktól.

Az egyke ma az Alföldön a fiatalabb kiscgazdanemzedék körében terjed és ott is a kevésföldűek között. Nyíltan be is vallják az okát: féltik a megszületendő gyermekeiket a cselédsorstól, mert a kis földjük egy családnál többnek kenyeret nem tud adni.

Ez azonban nem földéhség, ez az alföldi parasztélet körülményeivel való kényszerű megalkuvás és nem lehet a kisparasztokkal szemben őket elmarasztaló érvül felhozni, hogy a gazdasági cselédek, a földnélküli gazdasági munkások körében nincsen egyke.

Ez feltétlenül igaz, azonban ennek is megvan a maga magyarázata. Két egészen más világ a kiscgazdáé és a földmunkásé. A földmunkásoknál a gyermeknek a tízéves korig való felnevelése tőkebefektetés, amely az öreg korukban való gondtalanabb életet biztosítja. A földmunkás gyereke már tíz-tizenkét éves korában eláll kanásznak, pásztornak valamelyik gazdához. Akkortól az gondoskodik róla, sőt természetbeni bért is kap, amelyet minden évben odaad szüleinek. És a három-négy gyerek búza, szalma, malac és egyéb természetbeni bére már szinte gondtalan életet biztosít a falusi házikójukban éledgélő, alkalmi földmunkákra vállalkozó szülőknek. Mert a gazda ki kell hogy fizesse a megalkudott bért akármilyen is a termés akárhogyan is ingadozék és annak ára spekuláció s egyéb okok miatt.

És ezen a ponton jutottunk el a tanyai kiscgazda életének legsúlyosabb problémájához, ami a termék értékesítésének a kérdése. A nagyon rossz dülő-és országotak, a távoli piacok nehezítik meg elsősorban az értékesítést. De ezek mellett ugyanolyan fontos és az alföldi gazdákra ugyanolyan hátrányos az értékesítés szempontjából való szervezetlenségük. Az, hogy mindegyik néhány mázsa búzáját, rozsát, tengerijét, pár darab felnevelt állatát maga kell hogy a piacra vigye és ezeket a kis tételeket olyan áron eladja, amelyet

kinálnak érte. Parasztságunk leromlott anyagi viszonyok között él, legtöbbje minden termését beérése után rögtön kell, hogy értékesítse és így a tőkével rendelkező kereskedelem kedve szerint ki tudja használni szorult helyzetét. Míg, ha meg volna szervezve, ha megfelelő értékesítő- és tőkével rendelkező hitelszövetkezetei volnának, nem lenne ilyen kiszolgáltatott helyzetben, a termésére kapott kölcsönnei ki tudná várni az áraknak rá nézve kedvezőbb alakulását.

Fontos és a megoldást elsősorban sürgető problémája ez az alföldi tanyák parasztságának. Mert ma az első teendő a már meglévő kisgazdaságok megerősítése, rentábilissá tétele, megállítása a lejtőn való további lefelé csúszásuknak. Tudjuk, hogy jó birtokpolitika is elengedhetetlen követelmény, de ezzel legalább is egyszerre meg kell szerveznünk a kisgazdaságok termésértékesítését is, mert enélkül amabból se fakad áldás. Nem fakadhat áldás akkor, amikor a húsz-harminc holdas gazdák a súlyos közterhek, válságos időjárási viszonyok ingadozó áralakulások, értékesítési szervezetlenségük miatt olyan viszonyok közé kerültek, hogy egyre gyakrabban kívánják vissza a jobbágykort.

MÁRCIUSI FÜTTYSZÓ.

*A Föld Hamupipőke még:
paraszt haraszt-ruhája foltos,
de énekesrigó-szive
megdobbant már az ég alatt
s nagy boldogság után rikoltoz.*

*Valahol varrják lázasan
menyasszonyi tavasz-ruháját,
mely nem lesz bársony sem selyem,
de átom, zene, szerelem
finom kelméiből csinálják.*

*A dióhéj s a mogyoró
nagy láda volna néki: fecske
csőrébe csomagolva jó!
Varázsruha. Ha felveszi
a Föld: víg lesz, pajkos menyecske.*

*De most Hamupipőke még!
Tegnap temettük mostoháját,
vén Tél anyót, nagy volt a gyász:
száz ibolya nagy-kacagón
kidugta gyermek-pofikáját!*

*Nagy volt a gyász: száz ibolya
nevetett, én meg úgy fütyültem,
hogy minden bánat, siri rög
pacsirta lett és hirtelen
az égre röpönt üdvözülten.*

*Ó ibolyák! Gyermek-szemek
haraszt közt, vagy rongyos ruhában
az iskolában! Illatos,
ártatlan mosolygástokért
lejárnám két futrinka-lábam!*

*Kéken kacagni jöttetek
kis ibolyáim, a pintyőke
dalolni, proletár fiúk
gombozni: mert tündérruhát
vár Föld, szív, mint Hamupipőke!*

PÁSZTORJÁTÉK A HAVASON.

Irta: Gyallay Domonkos.

I.

KEGYETLEN, nagy ereje volt az őszi forró nyavalyának, még a Hargita pásztoembereit is meggyérítette jártában. Csergő-nét szempillantás alatt föld alá tette, pedig őt ugyancsak marasztották hozzátartozói: az ura és fogadott fiuk, Bertalan.

Mi is lesz most már árva fejükkel a kietlen, havasi szálláson? Télen még csak elkinlódnak a fődél alatt, de mi lesz tavasszal, amikor a csordajárás megkezdődik? Nem lehet a házat őrizetlen hagyni.

Asszonyt kell állítani az odalett asszony helyébe! Ebben Csergő Kelemen s a fogadott fiú, Bertalan, tökéletesen egyek voltak.

De most aztán melyikük irasson társat a nevére?

Hónapokon át folyt erről a szó a tüzelő füstje mellett.

— Mégis csak neked kell szerencsét próbálnod, én már így, rideg állapotban is elhányódom mellettetek! — mondott utolsó szót Csergő Kelemen. — Láss asszony után, Bertalan!

Végig számolgatták a szomszéd szállások leányzóit, de Berti elméje egyiken sem tudott megállapodni. Ki dísztelen személy volt, ki tudatlan, ki föld szegénye.

Miért elhabarni a dolgot?

Sűrű eperből szebbet lehet szakítani.

Berti farsangra betelepedett a faluba, Korond községébe. Ott majd megmutatkozik a szerencse.

Meg is mutatkozott: fűvek zsendülésére asszonyt hozott a pásztorházba. Hajdó VÉRIKÉT, nyájas szólású, kellemetes, szép személyt, Csergő Kelemennek is apai kedvére valót.

Most már teljes a háztáj... jó reménységgel kezdték meg a pásztorok új esztendejét.

Már átestek legnehezén, együvé jámborodott a nyáj. A delelőn is megültek döföldés nélkül.

Egy napon, deleléskor, azt mondja Berti Csergőnek:

— Keresztapám, én kitekinténék a házhoz. Otthon felejtettem a bicskomat, nagyon félszeg vagyok bicsok nélkül.

— Hát csak eridj! — pillantott Csergő helyeslőleg.

Vidáman inalt ki Berti az erdőből, végig a fűves hepehupákon, a zsindeyes szállás felé. S még sebesebbre fogta lépését, amint meghallotta, hogy VÉRIKE énekléssel mulatja magát a házban.

Már baloghajtásnyira közeledett a házhoz, amikor megcsendesí-

tette sietségét s erősebben kezdett figyelni az énekre. Megállott, úgy hallgatózott. Vérike szörnyű búsan énekelt. Az ének szava is, amint most Berti értelmét vette, olyan keserves volt, hogy a friss tej is megsavanyodott volna tőle. Azt énekelte Vérike:

*Fúvom az éneket, de nem jó kedvemből,
Csak a bú mondatja szomorú szívemből.*

Bertinek bizony nagyon rosszul esett Vérike kesergése. Ezért kellett olyan nagy vágyakozással ideloholni? Ennek a gyászos éneknek a meghallgatására? Legjobb volna visszafordulni, hadd siratozza magát kedvére a szomorú lélek.

Mégis rányitott Vérikére.

— No, te ugyan elereszkdétdél, hallod-e?

— Mért mondod, te bohó? — pillantott vidáman Bertire a menyecske.

— Ugyancsak siratod a leányéletedet. Odavagy bánatodban.

— Hát ez miféle kitalálás?

— Hallottam az énekedet. Azt mondod, hogy szomorú szívedből...

Vérike nagyot kacagott s Berti felé legyintett a seprűnyéllel.

— Ó, te bohó, mit beszélsz? Nem szomorúságból fújtam, csak az ének hozza olyan szóval.

— Hát miből fújtad?

A menyecske arca most már elszontyolodott.

— Hát tudd meg, félelemből! — sajdukt panasz hangjában. —

Úgy félek itt egyedül! Hallod-e, milyen csunyán orgonálnak a fenyőfák?

Berti megenyhült, elmosolyodott.

— A fenyőtől félsz? A rossz embertől kell félni, nem az ártatlan fától. A rossz emberek pedig a faluban laknak.

De Vérike megint csak sóhajtott.

— Hidd el, Berti, olyan rossz az egyedülvalóság!

— Őrzőt állítsak melléd? Valami mézes-mázos, nyalka legényt, úgy-e? Azt szeretnéd? — kötődött Berti.

— Nem, hanem... megmondjam?

— Mondd meg, ha nem titok.

— Vigy magaddal, mikor a csordával mész. S szépen beszélgesünk, te!...

Hát ez már megint balul esett Bertinek. Csak idő múltán tudott szót vetni rá.

— Hm, te hát azt szeretnéd, hogy naphosszat utánnam cellengj? Én pedig nem azért vettelek el, hanem azért, hogy itthon forgolódjál.

A menyecske szája durcásan megrándult.

— Nem engedsz magaddal? Akkor ezután is fújni fogom a szomorú éneket.

Csekély szóváltás volt ez, de ennyi is nagy tanulság volt Berti

számára. Rendre mutatja ki magát az asszonyi természet. Hogy a fenyők szavától fél!... Az a baj, hogy igen járós, nyughatatlan szája van. Örökké csak beszélgetni s hejehuján nevetgélni... ez aztán szép elszánás az életre!

Keresztapjának is elpanaszolta kedvetlen tapasztalatát.

— Majd kinövi! — vette könnyen Csergő. — Leszokik a csacso-gásról, ha nem folytathatja...

Vérike pedig tovább nyugöldött. Mind csak azon sóhajtozott, hogy ő nincs ehhez a szótlankodáshoz szokva, neki beszélgető társ kell, ő már magával kezd pörlekedni elhagyatottságában.

— Én pedig nem tudok segíteni rajtad! — vonogatta vállát Berti.

— De tudnál, ha jó lélek volnál! — csattant föl egy napon Vérike. — Hozd ide anyámat, vele könnyebben fog telni az idő.

Ohó, ez új dolog! Vagy tán csak a szó új, a terv régen, még a házasság előtt kelt? Úgy lesz... Kicsinált dolog ez! Vérike majd maga mellé fogja költöztetni anyját, így főzték ki ezt a fortélyosok. Meghiszem azt, könnyű élet volna Hajdóné számára a kész kenyér mellé ülni, erős, dologtehető korában!

Csergő is asszonyi fortélyra vélekedett s erősen intette Bertit a vigyázatra.

— Azt már meg ne engedd! Elveszett borjú az, amelyik választás után megint rákap a szopásra.

Az osztozódás mindcsak folyt a házban: jöjjön-e a Véri anyja, vagy ne jöjjön?

Nyár derekán mérges hergés-morgás támadt a fiatalok között. A menyecske ugyanis arra kényszergette Bertit, hogy búcsúkor, a hét végén, menjenek haza Korondra.

A férfiak ezt a kívánságot sem pártolták. Nem jó, hogy Vérike lássa a falu vígasságait, mert azután még nehezebben fogja szenvedni a magános itthonulést.

A menyecske pedig napról-napra jobban megátalkodott menő szándékában. Bertalan végül súlyos ítéletet mondott fejére.

— Jól van, asszony, menj el, de ide aztán többet ne fíradj vissza!

Bizonyosan megijed a kemény szótól s nem akaratoskodik tovább!

Ezt ugyancsak oktalanul remélték a férfiak. Mert a búcsúra virradó este, mikor a csordával elékerültek, seprút találtak az ajtó előtt keresztben. És az átalvetőt nem találták a fogason.

— No, amíg én feléje nézek! — fenekedett Berti.

— Ne is nézz! — adott igazat Csergő. — Ott vétettük el a dolgot, hogy nem innen, a havasi szállásokról választottunk asszonyt. Az idevalókat mégsem erőlteti olyan nagy mértékben a világi hejehuja!...

II.

Az újabb árvaságban a gond súlyosabb fele Csergőre nehezedett. A házi bajokon is segítgetett, Bertit is vigasztalta, amiből tehetett. Egyszer nagy dicsérettel adózott keresztfiának :

— No, ma jól emberkedtél a farkassal, Berti. A gaz tolvaj borjúhúst akart vacsorázní. De vitte az irháját, amint orron csaptad a fejével.

— Az a baj, hogy vitte ! — kicsinylette Berti a dolgot. — Az lett volna az igazi, ha itt hagyta volna.

— Bátor cselekedet volt az, hiába !

— Bátorsággal éppen érdemetlenül tisztel kied. Gyöngge lélek vagyok én, az éjszaka sem tudtam aludni nagy félelmemben.

— Ugyan, ne ámíts, te ! — kacagott Csergő. — Idebent aludtál a házban, ugyan mitől féltél volna ?

— Egér járt az ágyamban. Engem pedig a világból is ki lehetne szalasztani egy haszontalan egérrel. El nem mertem aludni, amint az egér matatását meghallottam.

— Vajjon egér volt, te? Hát ez nagy csodámra esnék. Megvénültem a havason, de nem emlékszem, hogy házi egeret láttam volna. Egyéb férget eleget láttam : medvét, farkast, hiúzt, rókát, mókust, de kicsi egeret . . . nem bírja az a havasi ájert.

— Pedig egér volt !

— Hacsak a menyecske nem hozott a faluból holmija között ! Ez, ládd-e, megeshetik.

— Itt bujkál valahol ! — nézett körül Berti nagyszomorún az üres házban.

— No, nem sokáig ! Kutya legyen, ha le nem borítom a kalappal ! — köpte markát Csergő.

De azon a napon nem ért rá az egérvadászatra. Másnap pedig Berti megint álmatlan, eres szemmel állt ki a csorda mellé.

— Az éjszaka még bolygósabban viselte magát ! — panaszkolta Csergő kérdésére.

— Az egész házat fölforgatom, megállj !

Most csakugyan nekiveszelkedett az egérfogásnak, töviről-hegyére fölhányta a házat. Még a régi pipaszurkálóját is meglelte, de egérnek nyomát sem találta.

Berti pedig másnap is színtelen volt s rosszkedvű. Panaszkodott az egérre.

— A piszok . . . úgy látszik, elül virradatkor ! — kárpálódott Csergő. — De kifogok én rajta. Ma éjszakára én is betelepsem a házba s kihallgatom a járását.

Azt csinálta, este a ház küszöbén telepedett meg. Onnan az egér mozgását és a csorda pihenését is figyelni lehet.

Berti rosszul nyugodott az ágyban. El-elszundított, föl-fölserkent.

— Bánt-e, te? — kérdezte Csergő.

— Itt jár a baloldalamon. Mintha az ingem alatt szaladozna . . .

Csergő égő szálkát hozott a kalyibából, lábujjhegyen a Bertí ágyához lépegetett s fölkapta a pokrócot.

— Nincsen . . . nincsen! Úgy látszik, csak álmodban látod.

Bertí alkalmasint csúfságnak vette keresztapja megjegyzését, mert nem panasztolt többet. De tovább is elszontyolodva járt a csorda után. Eléggé fájt ez Csergőnek!

— Én már nem tudok kifogni azon a gaz férgen, találj ki temagad valamit! — mondta egyszer.

— Hát én gondoltam is valamit!

— Mit, hé?

— Macskát hoznék a faluból. Egérnek macska a veszedelme.

— Ejnye, de okos gondolat! — örvendett meg Csergő Bertí szólásának. — Az kell hát . . . egy serény, jó macska! Az nyakoncsípi a pimaszt. Még ma este szaladj be érte a faluba.

— De mit csinál kied nálam nélkül a csordával? Ha nem fordulhatnék mindjárt vissza.

— Majd ideszólítom a túlsó hegyből valamelyik szénégetőt. Vetek neki egy kis napszámot, szívesen eljön.

Most aztán nagyon megelevenedett Bertalan.

— Akkor hát ma este bemegyek a faluba.

— El is sajdult nagysebesen naphaladatkor. Leste másnap Csergő az ösvényeket, de hiába, nem érkezett Bertí. Harmadnap is leste . . . hát csakugyan déltájban fölbukkant Bertí szalmakalapja a Baglyos-hegy tetején. Nézte Csergő, de mind nagyobb szemmel, mert hát, dehogy macska . . . két fehérszemély jődögélt Bertí után, egyiknek piros kendő volt a fején, a másiknak fekete.

— Mégis nagy oktalan állat vagyok, én! — ütött homlokára Csergő. — Hát az anyját is . . . hm!

III.

A Vérike anyjának is — amint rövid napon kiderült — ugyancsak friss, eleven szája volt. Mozgásában sem volt fogyatkozás, szorgalmasan tett-vett a ház körül, szusszanás nélkül perdült föl a tornác meredek lépcsőjén. S fenejől állt neki, mikor a kendőjét menyecskésen hátrakötötte! . . .

Nappal leányát tartotta vidám beszédekkel, de nem fogyatta mind el, este az apatársnak is tudott juttatni belőle. Mert az apatárs, amint annyira szokták egymást, esténként a házhoz őgyelgett a kalyiba tüze mellől, leült a tornác elé s elhallgatta az anyatárs nyájaságait. Késő éjszakáig folytathatták a beszélgetést, mert az anyatárs a hátsó szobában lakott, nem verte föl aludni tértében a fiatalokat. A tornácra könyökölt s vígan turbékolt lefelé, mint a vadgalamb a bükkfa ágán. Szavára ügyelő, rendes asszony volt. Ha Csergő véletlenül hamisságot kevert a szóba, az anyatárs kegyesen megintette:

— Fiatalt illet a világi bolondság, apatárs! Hozzánk, időkorosokhoz, a töredelem illik, mi már csak a lélekre tekintünk!...

Azért ő sem vetett meg minden földi jót. Például nagyon szerette a havasi málnát, áfonyát, kései epret. Volt is része benne, mert Csergő kosárszámra szedett neki a vágott oldalakon.

— Köszönte az asszony a szívességet, de mégsem annyira, hogy Csergő elhigye magát.

— Legalább ebből részesüljünk! — sóhajtozott. — Bezzeg, odabent a faluban eszik a sok jó édes almát, mézes vackort, muskotály szilvát. Csak úgy duskálnak a sok jó gyümölcsben.

Az apatárs előbb Bertire hunyorított, úgy felelt az anyatársnak.

— Majd mi is megkóstoljuk. Csak így tartson a jó meleg pár napig, nekünk is lesz édes vackorunk.

— Vadvackor lesz az! — nevetett az asszony. — Hiszen az sem megvetendő, ha jól elkészül.

— Oltott vackor lesz az, anyatárs!

— Ühüm! — erősítette meg Berti.

Tudták ők ketten, hogy mit újítanak a fehérnépeknek. Úgy állt ugyanis a dolog, hogy Csergő Kelemen sok mindennel megpróbálkozott hosszas pásztorsága alatt. Régen, még Berti kívánós gyermekkorában, próbát tett, vajjon megterem-e a gyümölcs itt, a havason? A verőfényes déli oldalak vad csemetéit beoltotta falun metszett, nemes gallyakkal. Bizony a jó igyekezetnek nemigen volt foganatja. Alig két-három almafa fakadt meg s azoknak is kevés örömét érte Csergő, mert hol a Hargita dere vette virágjukat, hol a korai hóharmat feketítette meg bogyójukat.

De volt egy vackorfa, annak az oltása nemcsak megeredt, de szépen felnövekedett s minden második-harmadik évben bő terméssel örvendeztette meg Csergőéket. Most éppen termő kedvében volt, arra vetette számítását Csergő.

Pár nap multán az apatárs jó tarisznya vackorral állt a család színe elé. Micsoda ízes, illatos portéka! — álmélkodott az asszony. Csak úgy olvadozott a szájban. Hogy ilyen gyümölcs teremjen itt, a havasok birodalmában!

Csergő Kelemen szívesen tette ezt a szolgálatot, estéről-estére nagy bőséggel hordta a vackort a házbeliek örömére.

— Tán túlságosan is fárasztja magát! — sopánkodott egyszer az anyatárs. — Miért nem megy Berti? Elég fáradtság a csordával vesződni vén embernek.

— Vé-é-n? Vén a fogatlan ló, hallod-e? — ropogtatta meg pipaszárát Csergő.

Csak azért is maga gazdálkodott a vackorral.

Egy este mérgesen érkezett haza a szüretelésből. Színéből is kikelt haragjában.

— Lopják a vackort! — ujságolta.

— Ki kapott volna rá? — csodálkozott Berti.

— Bizonyosan valamelyik éhenkopp szénégető. Idelopózik a túlsó hegyből.

— Ugyan hagyja, apatárs! Hadd részesüljön más is Isten áldásából. Egyet se sajnáljuk! — kegyeskedett az asszony.

— Nem sajnálnám én, ha legalább becsületesen lopna! De hitvány ember az! Nem elégszik meg azzal, hogy az érettség elviszi, hanem az éretlenjét leveri s elkárosítja. Most is tele van a fa alja éretlen vackorral.

Hát ez csakugyan nagy hitványság. Becsületre kell tanítani, aki ilyen kártékonyságra vetemedik.

Csergő Kelemen és nevelt fia, Bertalan, kimondották, hogy törvényt tesznek a vackorfa rongálóján.

Bizonyosan este történik a lopás, holdfeljötte után. Holdvilág nélkül nem is lehet azon a martos, bokros helyen járni, kivált idegen embernek. Csupán egy csapás van, ahol a fához lehet férközni.

— Megállj, hitvány kártevő!

Másnap este mind a ketten baltát vetettek karjukra: hátha többen vannak a lopók? Berti a szárítókötelet is vállára hajította: hurok kerül a tolvajra!

A csapáshoz siettek. Innen kezdve lábujjhegyen osonkoddak a vackorfa felé. Az ösvény kanyarulatánál megmutatkozott a valóság. Hát igaz volt a gyanu! A vackorfa ágai közt ott zsványkodott a szenes. Fekete inge, nadrágja élesen látszott a hold fényében. Időnként csemcsegése is hallzott Csergő nagy bosszúságára.

Kissé visszahúzódtak s megsuttogták a haditervet. A hold mindjárt felhő alá búvik... Berti akkor szaladjon a fa alá, kiáltson föl a zsványra s rázza meg jól a fát. Bizonyosan megijed a gonosz s lecsúszik a földre... akkor Berti hirtelen hurkolja derekára a kötelet. Csergő ezalatt maradjon az ösvényen s ha meg akarna sirülni az atyafi, állítsa meg a baltával.

Igy kezdődött. Berti kitört a bokrok közül. Előköszönőben egy kővel odadurragott a szenes felé, majd előreszaladt s fölsivalkodott a lombok közé.

— Szállsz le, tüstént, gazember!

Rázni kezdte a fát, de nem kellett sokáig fáradnia, mert a szenes ijedten suvadt le a földre.

Veti Berti a hurkot túlfelülről, de a tolvaj nem áll kötélnek, hanem mellbe vágja Bertit, de úgy, hogy ez mentest a bokrok aljáig bucskázik. S ez nem elég, hanem utánna a szenes s rongálni kezdi Bertit.

— Jajj, ne hagyjon, keresztapám, jöjjön a fejszével! — ordít Berti.

Szalad Csergő Kelemen, emeli a fejszét a fokával... akkor látja, hogy nagy vétség történt a tolvaj személyében, nem kétlábú szenes

az, hanem négylábú . . . vagyis medveféreg, még pedig a nagyjából. Fordítja ő is a fejszét élére, nyírni kezdi a medve kontyát . . . de hát nem lehet bátran működni, mert Bertit is féltetni kell a vágástól. Szerencsére a medve is megszokta a cirogatást, elfordult Bertitől s két lábra állva neki Csergő Kelemennek!

Ez már aztán kezeügye volt Csergőnek! Most már lehetett forgatni a baltát, kivált, mert a hold is kibújtt a felhőből s rájuk meresztette ijedt, fehér ábrázatát.

Jól szolgált a balta, kitelt a halálos ítélet a tolvajon. Földreuhant nagy morgással, de a morgás is mindjárt elcsendesedett egy hosszú, keserves sóhajtásban.

Csergő Kelemen a fiához szaladt, biz annak mellét, karját, lábát cudarul megcsúfolta az átkozott féreg. Őlben kellett hazavinni.

Nyilvánvaló, hogy nem lesz belőle lábbonjáró ősz előtt, csorda osztlásáig.

Már most ki lesz Csergő segítsége a marhák őrzésében?

Nagy tanakodás folyt erről Berti ágya mellett. Sok ága-boga, hime-fónákja van ennek a kérdésnek, jól meg kell gondolni.

Legjobb volna, ha a segedelem kitelnék a háztól s nem kellene új szájjal terhelni a csekély pásztorbért.

Végezetül indítványt tett Csergő.

— Vérique maradjon az ura mellett s kötözgesse sebeit, te pedig, anyatárs, tarts velem a csorda őrzésében.

Az anyatárs nem tiltakozott, de a kegyességről világért meg nem feledkezett volna.

— Az a kérdés, tesz-e hitet kied velem, mert hit nélkül nem bódorgok kieddel az erdőben! — mondotta.

— Hitet is teszek, ha kívánod.

— Hát lábbelit vesz-e kied nekem, vagy mezítláb akar jártni a csorda után?

— A hit után lábbeli is jár. Meg ruházat télire.

— De miből? Nincs kiednek olyan nagy keresménye!

— Hát a medvebőr? Kitelik annak az árából!

TÉGLÁK.

*Minek is vagyok itt? Egész nap
mit csinállok? Téglám rakom.
Kőművese az életemnek
robotok, dolgozatom.*

*A házam épül. Téglá téglát
követ. Huszonötéve már
lesem, hogy a munkám szomorú
órája elakad, lejár.*

*Örök robot. Várom az ácsot,
hogy felrakja vázám-tetöm.
Várom a cserepest. Tetőzze
házam zajosan, zörgetlőn.*

*Várom az üvegest. Hadd rakja
fel sok szelíd, szép ablakom.
Hogy nézhessem belülről a világot
álmodva és nyugalmason.*

Holló Ernő.

A MAI OLASZ MŰVÉSZET JELENTŐSÉGE ÉS NEMZETKÖZI FELADATA.

Irta: Antonio Maraini.

Firenze, 1936 március.

A ZOKBAN a felejthetetlen napokban, amikor a felülmúlhatatlan magyar udvariasság előkelő és testvéries fogadtatásában volt részünk, nem mulaszhattam el megtekinteni a Szépművészeti Múzeumot azzal a palotával szemben, amely a jelenkori olasz művészet kiállítását vendégül látta. Nemcsak a mi renaissance-ünk kincsei előtt óhajtottam tiszteletemet tenni, amelyek olyan szerencsés összhangban sorakoznak fel Giorgione képtől Leonardo bronzművéig, hanem a maga teljességében kívántam végig tekinteni a magyar festőiskola fejlődését a mult századtól a jelen századig teljes egészében. Nos, ahányszor csak elnéztem Barabás arcképeit, Benczur történelmi jeleneteit, Munkácsy romantikus verizmusát egészen Ferenczy újító művészetéig s a modern mesterekig; amint elvonultak előttem Vaszary, Rudnay, Csók, Aba Novák és mások műalkotásai — mindig az volt az érzésem, mintha városaink valamelyikének, Firenzének, Rómának, Nápolynak képtárában lennék, olyan alkotások előtt, amelyek ugyanazt a fejlődést mutatják ugyanolyan ihlető pillanatokban s ugyanolyan megnyilvánulásokon keresztül. Így jobban megerősödve éreztem magamban a kiállítás katalógusának előszavában jelzett meggyőződésemet: hogy az utolsó évszázad magyar és olasz művészete között sokkal szorosabb a hasonlatosság, mint más országoknál.

Mind a kettőben lényegesen kidomborodik a nemzeti háttér a nemzetköziség eklekticizmusához való futkosással szemben, amely a XIX. század második felében jutott érvényre Európa és Amerika művészetében. A mi két országunk sokkal inkább hű maradt mint a többiek a hagyományokhoz és anyaföldjük szokásaihoz, hol színpadias ékesszólással a történelemből, hol a polgári élet finom intimitásaiból, hol pedig a vidék falusi verizmusából merítve ihletet egészen addig, amíg a háború bekövetkeztének idején az örülség egy pillanatában mindent beledobtak, a művészetet is, a legmagasztosabb és legveszedelmesebb kockázatok kohójába. Ekkor ezt a nemzeti hagyományok iránt való hűségérzetet, amelyért végeredményképpen mindenikük harcolt, mintegy már idejét mult provinciálizmus jelének tartották és néhány év alatt elefántcsont torony, valójában bábeli torony épült, ahová a művészek bezárkóztak, távol az étellel való minden kapcsolattól, érthetetlen tételek és absztrakt fogalmak imádatába.

De amikor a gazdasági válság idején arra kényszerültek a nemzetek és az egyesek, hogy visszatérjenek a gazdasági élet és a rend áldozatos törvényeihez, a művészeknek is fel kellett adniuk abszurd elszigeteltségüket, hogy ismét igyekezzenek megérteni embertársaikat. És íme, Olaszország éppúgy, mint Magyarország, újból figyel történelmének és ősi földjének szavára és a művészetük is föllázad a mesterkelt univerzalizmus ellen, amelyet mindenekelőtt a párizsi iskola képviselt, hogy újból *hamisítatlanul* nemzetivé váljék.

Ez a fasiszta újjászületés náluk, amely Magyarországon is visszhangra talált a latinsággal való kulturális kapcsolat újrafelvételében, amely latinság legnagyobb ragyogását a nagy Corvin Mátyás dicsőséges idejében érte el. És ettől a pillanattól kezdve születik meg újra Olaszországban és Magyarországon egy jelenkori művészi iskola a legmodernebb célkitűzésekkel, bár természetesen hagyományainak barázdái között maradván.

Ez az, amit nagyjában ki lehet olvasni a modern olasz kiállítás anyagából, bár a mult századdal való kapcsolatokat csak a legutolsók, mint Segantini, Previati, Mancini és Boldini képviselik. A novecentoval való egybeforrást Spadini és Andreotti jelenti, akik szépen mutatják meg, miképpen lehet fejlődni és újítani anélkül, hogy kisebbednék az alaki igazság és a kifejezésbeli lirizmus csodás, ösztönszerű egyensúlya. Carenanál, Casoratinál, Carranál és Sironinál teljesen benne vagyunk a XIX. században a legkülönbözőbb temperamentumok átérésében, akik mind a tulajdon érzésvilágok törvényei szerint újítják meg az emberi ábrázolás értelmezését. Mellettük Ferrazzi, Soffici, Tosi, Saliotti, Funi, Marussig, Conti, Marchig, Montanari, Carpi, Oppo, Ceracchini áll, hogy csak azokat említsem, akik leginkább képviselve voltak a legjelentősebbek csoportjából, hozzájuk kell számítani mint előfutárokat Modiglianit, De Chiricot, Severinit, Tozzit és Campiglit, akik bár párizsi környezetben fejlődtek ki, meg tudták őrizni az olaszság eleven lángját abban az iskolában is. Azután a piemontiak Menzio, Pauluzzi, Bosia, a lombardok Bucci, Fiumi, Zannini, Tallone, Monti, Palazzi, Graziani, Borra, a liguriaiak Santagata, Peluzzi, Grosso, a velenceiek Brass, Cadorin, Gianniotti, Farina, Pigato, a toskánok Bacci, Vagnetti, Dani, Vagaggini, Nardi, a rómaiak Donghi, Janni, Va Cavalli, Cagli, Capogrossi, Mafai, a nápolyiak Barilla, Colucci, Viti, a szicíliaiak Rizzoval és a szárdíniaiak Figarival. A festészetén kívül a szobrászatban is lehetne folytatni a felsorolást: Wildt, Romanelli, Selva, Dazzi, Griselli, Innocenti, Berti, Graziosi és végül Kuzmik Livia s a domborművekben Petrucci, Mauroner, Chiapelli, Boglione, Carbonati és még sokan mások. De anélkül, hogy visszaélnék az olvasó türelmével, elég ez a csoportosításra való utalás, hogy eligazodjék egy kissé a félszigetükön mindennütt virágzó irányzatok között. Itt csak annyit, hogy a fasizmus által az egész olasz életnek adott egység minden regionális különbözőséget eltüntetett, hogy helyet adjon az egyedüli szélesebb áramlatnak, amelyben minden helyi jellegű közreműködés összetalálkozik és egybeolvad egyetlen nemzeti irányban.

Ha most ennek az iránynak meghatározását kellene megadni, akkor építészetinek (architektonikusnak) lehetne nevezni, amennyiben a képzőművészeti elemekben igyekszik felszínre hozni és kihangsúlyozni az építő és a stabil elemeket, tehát a dolgoknak nem labilis és felszínes látszatát, amely dolgokat az érzékszervek mint látható és tapintható tényeket fognak fel, hanem a maradandó és az alapvető létet, amely az ismeret és az emlékezet szintézisének megfelel. Így egy alak a térben nem lesz többé színfolt, visszaverődések játéka, hanem a kompozíció alkotóváza, a telítettség viszonya az űrhöz. Ugyanezt kell mondani, sőt még határozottabban a szobrászatról, amelyben a felfogásnak ez a módja sokkal inkább áll összhangban. Egyszerűen logikus rend, a logikus rend fölébelyezve a zabolátlan érzelmiségnek, az értékek hierarchiája a kifejezési anarchia helyett. Szóval semmi más, mint széles értelemben vett architektúra, mondjuk egy remekműről, beszédről vagy zenedarabról, vagy egy csatáról is, nemcsak egy épületről, hogy jól ebben az értelemben van felépitve.

Szükséges hozzátenni, hogy mindez a fasiszta szellem átvitele művészi térre, mert itt is formába és képekbe öntik az olaszok által elért mentális és erkölcsi közszellemet. Nem lehet csodálkozni tehát azon, hogy miután a nép belső viszonyai és a művészek esztétikai célkitűzései között ilyen egységet értünk el, mi művészek visszatértünk hozzá. A korszerű olasz művészet tényleg előszeretettel mutatja be korának eseményeit, embereit s nem akar többé teóriát csinálni az ecsettel és a vésővel, hanem mesélni akar. Elbeszélni a történetet, elbeszélni azt, amit jelenleg élünk, mint ahogy a multban, az emberiség legnagyobb teremtő pillanataiban meggyőződéssel meséltek. Elmondani mindezt a fasiszta rezsim által a tömegével emelt közmunkák, iskolák, templomok, stadionok, törvényszékek, kórházak, laktanyák, minisztériumok festett falain s ezek fennmaradnak, hogy tanubizonyságot tegyenek a Mussolini által megteremtett új Olaszországról.

A jövőnek illetően meglátása, amelyben a művészet megtalálja a nemzet életében működését és hasznosságát, az egészen biztosan az a főtényező, mely az olasz művészeket munkájukban leginkább serkenti. Ők hisznek küldetésükben s ez a hit adta meg azt az erőt, hogy minden más ország irányától elkülönüljenek. A modern olasz művészet sikere és befolyása egész Európában terjedőfélben van. Nagyrészt ennek köszönhető, ha az egyetemes művészet, amely régebben anarchisztikus zűrzavarba tévedt, újból rátért a helyes útra : saját formáinak méltóságára, szellemének emelkedettségére, tiszta technikájára és végül arra a megbecsülésre, amely Olaszországban a művészetet mint foglalkozást veszi körül. Mindezen tulajdonságok hozzájárultak, hogy az európai művészet beteg nézőpontja meggyógyuljon és ebben van a mai olasz művészetnek jelentősége és egyben nemzetközi feladata. Ma Olaszország újból az európai művészet élén halad, mint gazdag művészettörténetnek legszebb korszakában.

MONDD, VÉN HAJÓS.

*A fényes égi vizeken
Hajózol örök idegen.*

*Hold, égi vándor, álmatag,
Dobogsz, magadnak árnya csak.*

*Az éj magányos ormait,
A tornyaiit, a kormait.*

*Szeld ézüsttel öntözöd,
És jársz a csillagok között.*

*Magasba fenn, a mélybe lenn,
Ó, égi vándor, végtelen*

*Siralnak régi társa, kit
Az Isten úz vagy elhajít,*

*Hogy szállj, magányos képzelet,
Az égi kék vizek felett;*

*Mondd, vén hajós, mit ér nekem,
Hogy álmodom halk éjeken,*

*A könnyeket mind elsírom,
S elírom mind a papírom?*

*Mondd, vén hajós, mi célja van?
Talán a cél is céltalan*

*S velem, kit sorsom fogvatart,
Az Isten semmit sem akart? ...*

Hódsághy Béla.

AZ UTOLSÓ MAGYAR.

Irta: Komáromi János.

Az 1792-ik esztendőben, május havának vége felé a konstantinápolyi hajóval egy magyar orvosdoktor érkezett Rodostóba. És mélyet sóhajtott a magyar doktor, aki nagy, igen nagy utat tett meg, mielőtt — Kassáról jövet — letehetette volna lábát rodostói földön.

Mert Kassáról indult . . .

(Annyi esztendőök után Isten tudná csak, mivégből vágott neki a távol Keletnek a felföldi magyar?)

Indult volt Kassáról, utazott aztán Nagylengyelország ukrániai részein, meghordozta borús homlokát a Dnyeszter vizénél és Moldovában, elvetődött onnét Oláhországba, megfordult Bukarestben és Gyurgyevón, sorsa elvettette a bolgár Ruszesukba, lekerült onnét Drinápoly városáig, Drinápolytól Konstantinápolyig, hol a szultánok trónoltak s a közepes-nagy gályán megérkezett végül Rodostóba. Körülpillantott a parton s egy mélyet sóhajtott.

— Istenem, találók-e még itten valakit?

Apró kisiú korában hallotta a nagyapjától, hogy itt lakott a száműzött Rákóczi s itt halt meg nagyon régen. Nem akarta otthagyni a török császár birodalmát anélkül, hogy meg ne nézze azokat a helyeket, ahol a szerencsétlen bujdosók éltek valamikor, búsultak és reménytelen sóhajtasokat bocsátottak olyan sűrűn, szaporítván ezzel is a levegőt.

Az 1792-ik esztendő május huszonnyolcadik napja volt ez. Alkonyatra hajló délután.

S reálépvén a rodostói partra, letette málháját a földön. Kicsiny volt a málna, de annál nagyobb a kassai doktor meghatottsága . . .

Körülpillantott másodszer is. Abban a gondolatban oldalán termett egy növekvő örmény legényke s felkapván a málhát, mutatta, hogy örömet viszi utána. Az orvos nem értette ugyan a szót, de bölintott rá, hogy rendben van a dolog. Aztán, rámutatván jobbájával a városra és a városka fölé, többször is megismételte :

— Madzsar . . . Madzsar . . .

Azt szerette volna megértetni, hogy van-e még magyar ember ezen a tájon? Az értelmes legényke először leesett szájjal figyelt a kassai doktorra, majd észbekapott hirtelen s intett, hogy érti. A lurkó azt gondolta nevezetesen, hogy a Magyarok Utcáját keresi a messze országokból érkezett magyar úr.

Megindultak aztán : elől a legényke a málhával, néhány lépéssel mögötte a nagy utat megtett orvosdoktor. Az emelkedőnek igyekeztek lépést.

Lakta pedig akkortájt négy nemzetség a várost : török, örmény, görög és zsidó. A doktor pedig csupán németül beszélt anyanyelvén kívül.

Szép helyt feküdt Rodostó . . .

Sekélyvízű öböl előtt terült el a városka, melynek házai terraszszerűen és legyezőalakban estek alá a hegyek oldalain, cédrusfák és ciprusok kölcsönöztek bús hangulatot a környéknek s a magasbaszökő minarettek körerkélyéről müezzinek üvöltöztek a nap bizonyos szakai-ban. Olajfák és fügefák kandikáltak elő az udvarok kerítései mögül s zuhogott a napfény . . .

Ment-ment a kassai doktor az enyhe alkonyatban. Előtte a málhacipelő legényke. Tetemes ideje haladtak már egy hosszú-hosszú utcában, a városka nyugati széle irányába. Egyszer megtorpant a legényke, hátrafordult s ujjával előremutatott ugyanakkor :

— Madzsar . . . madzsar . . .

A magyar orvos megremegett s ugyanakkor előrenézett maga is.

S a magányos utcában, mely érthetetlenül üres maradt ezen a délutánon, meglátott ekkor egy szálmagas, egészen elvénült embert, akinek sarkantyú csörgött az egyik csizmáján, rajta honiszabású ruha kopott maradványai, ősz bajusza fehéren fityegett alá, az állán alul s ahogy megállt váratlanul az utcaközépen, ősz pilláival sűrűn pillogott a messziről idáigbolyongott vándor felé.

Az orvosdoktor alig tudta türtőztetni magát.

— Kedves bátyámuram magyar ember?

A szálmagas aggastyán tekintetében mintha az örömnök derengése suhant volna el. Válaszolt aztán szintén magyarul és rekedten:

— Magyar vagyok, öcsémuram, de már csak magamban, az idegen földön . . .

Még mélyebb megilletődés szállta meg a kassai orvost.

— És hány esztendő most, bátyámuram?

— Száztizenhat, öcsémuram, a mindnyájunkra örökdő Isten meg a verhetetlen szultán akaratjából. Mert a török császár ma is megküldi nékem minden hóban azt a kevéske tahint, amiből elvagyok valahogyan. De magam vagyok már, magam . . .

S ugyanakkor szíves szóval invitálta az idegen magyart.

— Öcsémuram talán térne be a szállásomra, örömost látott vendégem marad. Osztán valamennyi ház és egyéb hajlék úgy áll ma is a Magyarok Utcájában, mint állott harmincegy esztendőekkel ezelőtt, amikor Mikes Kelemen öcsémuramat is kivette Isten a bujdosásból . . .

Megindultak hát a Magyarok Utcája irányába, a város nyugati széle felé. A szálmagas pátriárka, aki botorkálva ténfergett a kassai doktor oldalán, szárazon beszélt :

— Az én nevem Horváth István s egyedül vagyok a bujdosók közül. Mert az elholt magyarok utódai örmények közé házasodván, alig értenek már elődeik anyanyelvén. Vannak itten most Kőszeghyek,

Takarók, Katinkayak, de ezek elfelejtették, hogy magyar vér van bennük . . .

A kassai magyar szintén megmondta erre a nevét s akkor megint sóhajtott egy szívszakasztót:

— Hej-haj!

Azalatt észrevétlenül elérték a Magyarok Utcáját, mely keresztben volt Rodostó nyugati szélén: egyenest a tengerpartnak. A tengerparton megállt pillanatra a doktor, elnézett a nagy víz fölött, melynek körülbelül a közepéből fehérben villogott elő a Márvány-sziget, amint az aláhanyatló napnak fényei estek rá s melynek túlsó feléről az üveg-színben felívelő Olimposz oromlott fel. Úgy hatott hirtelenül, mintha a tengerből bukkant volna ki.

A Magyarok Utcájának végében, a tengerfelőli részen állt a ház, mely kietlen esztendők óta volt tanyája az öreg Horváth Istvánnak. És míg beszélt volna a pátriárka-magyar, a kassai doktor elszontyolódva hajtotta le a fejét.

Mert enyészet ült a Magyarok Utcájának házai felett. A házak teteje megcsúszott és félrebillent, falaikról hullt-hullt a vakolat s a macskafejú kövek között magasra bújt ki a fű. Kevesen jártak ezen a tájon.

Horváth István szívesen invitálta a ritka vendéget:

— Kerülnénk talán beljebb, öcsémuram!

Odabent a doktor némi pénzt adott a málhacipelő legénykének, aztán elnézett maga körül a lakásban.

— Mikor halt meg a mi fejedelmi urunk, kedves bátyám?

Az utolsó magyar elébb utasítást adott örmény szolgájának, hogy nézzen vacsora után, leült akkor maga is s ettől fogva meg-megremegett a hangja:

— Amíg élt, Mikes öcsém is itt lakott e házban. Fejedelmi urunk meghalt pedig ötvenhét esztendővel ezelőtt, nagypénteki napon s akkor nagy sírás-rívás tört ki a bujdosók között . . . Eltemették Konstantinápolyban. Elholtak azóta mind s mára magam maradtam csak a Márványtenger szélén.

És míg a kassai orvosdoktor hallgatott s félkönyökre támaszkodott az alacsony asztalkán, az öreg egyhangon beszélt:

— Míg életben volt fejedelmi urunk, nagy volt a rend errefelé, mint azt Mikes öcsém beszélte nekem többizben. Ötször-hatszor volt dobszó minden nap, mert őfelsége megtartotta a rendet s megtartatta másokkal is. A nagyvezér jelesül nyolcvan janicsárt rendelt őfelsége mellé: ezek doboltak olyankor.

Itt fölemelte arcát a Kassáról idáig tévedt doktor.

— S bátyámuram mint került Rodostóba?

Horváth István elnehezült szívvel szólt:

— Én, öcsémuram? Én urunk halála után négy évvel, az 1739-ik esztendőben vetődtem el erre a szánandó tanyára. A török fogott meg

akkor a belgrádi harcon és hurcolt gályára, ahonnan akkori rodostói tisztelendő atyánk váltott ki abból az alapítványból, amelyet Bercsényi főgenerális úr tett haldoklóágán . . . Áldassék az emlékezete !

Vacsorához ültek aközben : az ősz Horváth István csillogó szemmel, a kassai doktor nagy elbúsulással. A Márvány-tenger csak elvétve loccsant a parton s körül-körül csend volt a bujdosótelepen. A doktor maga elé nézett . . . Ahogy végére értek a vacsorának, Horváth István tovább beszélt :

— Egyedül vagyok már a rákócziánusok közül, hogy Mikes öcsémet is kivette Isten a bujdosók közül . . .

Itt közbeszólt az orvosdoktor :

— Ki volt az a Mikes?

— Az? — vágta föl a fejét az öreg. — Az, öcsémuram, Rákóczi urunk főkamarmásmestere s felette okos ember. Természeti szerint jámbor és jószívű. De hogy el ne vétsem : egymásután mentek ki a bujdosók az ítéletre, úgymint : Csáky Mihály gróf generális, aki básbug, azaz főnök volt a száműzöttek között, elment Zay Zsigmond báró, szintén básbug, kolerában hajtotta le utolszor a fejét zágoni Mikes Kelemen s utána egy esztendővel elholt benedekfalvi Dettrich Boldizsár is, nagy kínok között . . . Azóta egyedül vagyok s azóta nagy a csend errefelé.

Elhallgatott az öreg, de kevés szünet után így beszélt megint :

— Amikor az én Mikes öcsém megkezdte volna haldoklását, néminemű írásokat hagyott reám azzal a kéréssel : ha tehetem, juttassam el őket a hazába. Esztendőkkel utána ittjárt egy Mészáros nevű szolnoki magyar s néki adtam át az írásokat. Nem tudom, mi lett velük?

Mély szánalom fogta el a kassai doktort, amint maga előtt látta az utolsó száműzöttet.

— S nincs hazatérés Magyarországra, bátyámuram?

— Nincs hazatérés — panaszkodott az öreg. — Csaknem ötven esztendőknél előtte Mikes öcsém gráciát kért Mária Teréziától, ámde a kegyes királyasszony saját kezével írta rá az alázatos instanciára : «Törökországból nincsen visszatérés !» Hát így volt.

Váratlanul azt kérdezte az elvénült bujdosó :

— És most ki az úr Magyarországon?

— Mikor hazulról indultam, II. Lipót király uralkodott még — válaszolt kelletlenül a kassai doktor. Mert Mária Teréziára gondolt.

Késő volt már nagyon. A lámpa alig sercegett s bagoly huhogott a sűrű sötétben. Egyszer még feldünyögött az öreg :

— Igen egyedül vagyok . . .

Másnap alkonyatig maradt Rodostóban a kassai orvosdoktor, miután előbb megnézte Bercsényi főgenerális, Eszterházy Antal úr meg a Sibrik apánk nyugvóhelyét. Alkonyatra szél támadt s hánykolódni kezdett a tenger, a vitorlás gályán feltülkölt a tülök, jeléül, hogy

hamarosan indul vissza a hajó, Konstantinápolynak. A doktor fogta hát a málháját s Horváth István elkíserte az utca feléig. Ott az orvos mély megilletődés közt fogott kezét Horváth Istvánnal.

— Isten áldja meg bátyámuramat!

— Isten áldja meg öcsémuramat is! — válaszolt az utolsó rákócziánus. — És áldja meg Magyarországot!

Azzal kétfelé váltak.

A doktor később megfordult és visszanézett. Slátta akkor Horváth Istvánt, amint ténfergő alakja mindjobban belehanyatlott az esti szürkületbe. Másodszor is túlökésző búgott fel a gályán.

S akkor futni kezdett a tengerpartnak. A gálya vitorláit keményen feszítette a szél.

CSATTOGÓVIRÁGOK.

*Kéklík a csattogó
A Barci gyöngyréten,
Járok a rózsámmal,
Kékvirágos égben.*

*Csókos égjárásunk
Csak meg ne szakadna,
Csak az a Jóisten
Minket el ne hagyja.*

*Pirosítná szívünk . . .
A kék ég mindéig,
Míg a Barciréten
Csattogófű kéklík!*

*A Barcirét felett
Pásztormadár szárnyal,
Versenyf ver a szíve
A Tisza habjával.*

*Úgy ver az én szívem
Szép virágom érted,
Le is sarlózgatnám
Kedvedért a rétet.*

*Le is sarlózgatnám
Kévébe is kötném,
Jószagú boglyába
Fel is tetejezném.*

*Selyem pántlikával
Széltől meghuzatnám,
Aranykő kolonccal
Körül is aggatnám.*

*Felcsalogatnálak
Csókos tetejébe,
Onnan meg, onnan meg
Két karom egébe . . .*

* * *

*Tiszapartján Barciréten
Aranyhajú nyári délben,
Nyárfák tövén susnyók alján
Megölelt egy szép szívárvány.*

*Szívárványom, gyöngyreményem,
A Jóistent arra kérem,
Addig legyél csak az enyém,
Még virágot hajt a jenyér.*

*Azt pedig hajt örökéig,
Mert a virág mindig kéklík,
Tiszapartján télen-nyáron
Nékem virulsz szép virágom.*

A MÁSIK NÉMETORSZÁG.

Irta: Thurzó Gábor.

EGY FORRADALOM igazolása mindig nehéz, és nem nagyon kíván változtatós kezeket. És különösen nem akkor, ha a forradalom szerkezetében változtatott meg egy birodalmat és ami valószínűleg több ennél: egy egész népet. A német forradalom készül, állandóan fegyverben álló lehetőség kitörése volt. Nem felelőtlen szenvedélyek és fölforgató indulatok hozták létre, hanem a faj igényeinek beérett felismerése. Szinte a tudat alatt, az ősi népi ösztönökben rejtőző németiség kért levegőt benne, az eredeti germán tulajdonságok, a nép maga. És ez a nép nem osztály, hanem a nemzet alapja és gyökere, nem egyszerűen a parasztság, amely a maga érintetlenségében, ősiségéhez legközelebbi gesztusokban őrzi minden mai birodalomban a történelmi nemzetet, a honfoglalók és nemzetalakítók vérért, — hanem az osztályokon felüli németiség. Német: ennek a szónak jelentősebb és visszhangzóbb az értelme, a vér közösségét is jelzi, határtalan multat. Ezt a multat, a faji összetartozást jelezte programjában a nemzeti szocializmus.

Ennek a forradalomnak az igazolása semmiesetre sem volt könnyű. Nemzeti létük lényegét kellett megértetniök egy kevésbé fogékony tömeggel, — mely ebben a ritka esetben az intellektuellekből állt, — a közelebbi, kézzel elérhető hagyomány hívóival, akik pontosan a Goethe és Thomas Mann között húzódó német vonalon helyezkedtek el eszményeikkel és kultúrájukkal. A két világpolgár német között, — a weimari költő-miniszter árnyékában és a weimari birodalom nagy mágusának irányítása alatt. A mult forradalmi javarészt intellektuell kezekből indultak, előkészítői és végrehajtói a szellem emberei voltak. A német forradalom szorosabban véve is *népi* forradalom. Vezetői és hősei alulról valók, erősen szellem-ellenes rétegekből: kézművesek és katonák, kispolgárok és kisbirtokosok. Itt nem készült el előre az elméleti igazolás. A közvetlen ősök, egy Fichte, Chamberlain, Moeller van der Bruck, Gobineau kis körben hatnak és idegenek is. Nem mint az alkalmazkodott Chamberlain, hanem mint a véreig francia Gobineau. És ez az «igazolás» is nagyon keveset számít a mozgalom szempontjából. Mire hatásuk a huszas évekig ért, egyikük sem hatott már igazán, még van der Bruck sem, a legközvetlenebb igazoló. Egy homályos és sorsdöntő mítoszon kívül nem volt semmi fogható, rejtély ködlött a svasztika körül. Megvolt a véghezvitt forradalom, de hiányzott az irodalom, mely étellel tölti meg az egyenruhát, távlatot ad a jelszavak mögé és megteremti az új Németország szellemét. A berendezkedés külső erő eredménye, hat és irányíthat az erőszak, a hatalom igézete, — de hol van a *másik* Németország? Az, amely a hajnalodó huszadik század évtizedeinek erősen és velejéig intellektuális Németországának helyére léphet és eleget tehet annak a rétegnek is, amelynek magatartása ad elsősorban jogot az átalakulásnak. Ez a másik Németország készül az Umschwung első éveiben és ez a készüllet, szellemi szervezkedési izgalom valójában a német irodalom 1933 januárjától a tegnapi és — a maig.

Az igazolás lázában egyelőre a világnézeti alapot keresték, a hagyo-

mány jóváhagyását. Az irodalom elsősorban iskolai, a könyvek kézikönyvek és a tanulság csak másodsorban szellemi, mindenekelőtt azonban öntudati ebben az időben. Faji öntudati képzést szolgál az irodalom, és a könyvek szelleme a faj szellemét jelenti. Messze van még az élettől, a szó szorosabb értelmében vett mai német élettől. Visszahajlanak a multba, az igazolást átcsempézik a történelembe, amint a rohamosztagosokat és a szövetségi lélek harcos dalait belopták a középkori szentek és gótikus házak közé, Nürnbergbe. Hatásos jelkép ez, a folytonosságról beszélgetnek vele, amely megadja a méltó utódot, a vérbeli leszármazottat a soktornyú, kispolgári áhítatú, multbeli hangulatú városnak, a Párt jelenlegi fővárosának.

Ezt az érzékcsalódást, a távlatok és távolságok csalóka összejátszását akarja elhithetni az irodalom is. Mindenesetre igénytelenül és első tévedéséhez híven: a népet, a *tömeget* akarja szolgálni, azt a réteget, melyben a kapcsolatok felismerése természetesebb és valószínűbb és amely eredetileg is kirobbantotta a gondolatot. S ennek a gondolatnak csak mai útját könnyű figyelni, születését nehéz már pontosan látni, annyira önkénytelen és kézenfekvő, különösebb följegyzésre méltatlan volt. Ez a gondolat pedig maga a nemzeti szocializmus. Százával születnek a történelmi igazolásra és öntudati erősítésre a német mitológiai könyvek, hősi énekek a népszerűbb prózába ágyazottan, az ismert történelmi események célzatos tálalásban. «Deutsche Heldensagen» a legkaposabb könyvcím és csak a cím változik, a tartalom mindig ugyanaz marad: az őstörténet alkalmazása mai nyelvre, finnyásabb mai idegrendszerre a mozgalom gyámsága alatt. És legtöbbször még az időszzerű jelennel is keveredik. Szinte két történelem fut bennük, akár egybeolvasztott párhuzamos életrajzok a multból és jelenből: az elmerült idők homályos, alkalmazható életű sárkányölőinek meg bárdjainak és a mozgalom népszerű hőseinek élete. És a mult mitológiájával egyidőben megszületik — érdekes és figyelemreméltó mellékága a regényes életrajznak — a mai hősök irányzatos élű életrajz-irodalma, a huszadik század német mitológiája. Kik ezek a népszerű hősök, akik a nép szívében király-párjai Siegfriednek, Dietrichnek és az észak számtalan s névtelen hősenek? Egy hitvalló német katona: Leo Schlageter. Egy zavaros életű induló-költő: Horst Wessel. Egy hősi repülőtsízt: von Richthofen. Ezek a halottak, és ott vannak a szerencsésebb élők: Adolf Hitler, aki maga írja meg az új Németország szentkönyvét, törvénygyűjteményét és hagiografiáját; Göring, a testes és erőszakos katona; Roehm, a forradalom Demokrata, a bárdolatlan és nőies hős; Goebbels, a forradalom irónikusa, a tuskólábú Voltaire; és a többi: a kemény Hess, a kettős szerepű Blomberg, a rebellis Heines. Kicsik és nagyok, a hatalom árnyékában, megváltók és árulók. Az arcképcsarnok egyre bővül és egyre változik. A kezdeti évek legnépszerűbb alakjai (az egyetlen vetélytárs a Vezér mellett): a boldogtalan sorsú és tisztátalan életű Roehm kapitány, és természetesen Hitler, akinek könyve kelendőbb a bibliánál és aki a könyv olvasó és könyvből hívó protestáns német tömeg bálványa. Mindez azonban nagyon kevés irodalom még. Legtöbbjük alázatos és könnyűkezü tétovázás az átlátszó, tüntetően világos allegória és a szembe-magasztalás között. Az életrajzok száma pedig egyre nő, és arcképcsarnok szélesedik, lassanként minden réteg képviselteti magát benne és talán először történik, hogy az örök-Siegfried helyére pénzember kerül és a finandális érdek hőse társul a vér és erőszak népszerűbb hőseivel: megírják Hjalmar Schacht életét-is. És a kör bezárul.

Ennek az első időnek iratlan és kiadatlan jelszava a *mennyiség*. Egyre többet és egyre nagyobb mennyiséget a tömeg számára és most kivételesen az intellektuellek gyanakvó rétegének vakítására. Mert a láz elragadta legtöbbjüket és az igazi ellenzék ma az a számottevő kör, mely Stresemann és Brüning, egyszóval az európai németiség és a katolicizmus körül áll. Annak a megelőző kornak ízlése csak egyet ismert el mérvadóknak — és ez aztán mentett sok minden hiányt és hibát — : az *igényességet*. A nemzeti szocializmus megelőző évek termése nem volt túlságosan biztató, a «második birodalom» szellemisége jó talaj volt az epigonok számára, s akik benne újak föltűntek, hajlandóságukkal a jövő felé húztak és ma első helyen állnak. De ennek az értékben gyenge és szürke termésnek nagy ereje volt példátlan igényessége. A nagy célok irodalma volt ez, a hatalmas szellemi álmoké, egy Varázshegy nagyszabású komplexuma és egy Maurizius-ügy sűrű, fojtó, de ugyanakkor levegőben lógó problematikája voltak az «eszmények» csúcsteljesítményei. És ezt a «varázshegyet» mászták meg az epigonok, céljuk abban a magasban rejtőzött. És végeredményben van-e csodálatosabb, de egyben riasztóbb cél, van-e szebb, de meddőbb szellemi légkör ennél? A nagy erkölcsi fogalmak küzdőterén dolgoztak, egyetlen műveket írtak, mindig a teljesség betelthetetlen vágyával, de az utódok gyengeségének jegyében. — A harmadik birodalomban kisebbek lesznek a célok, megelégszenek a zavar-talanul emészthető fogalmakkal és legmagasabb eszményük : a hős, a test kemény férfია, az izmos díjbirkózó, lobogó germán sörénnyel és nyershúst tépő férfiassággal. A hősiesség csodálatos erkölcsi fogalom lesz és aki ezt közelíti meg, — csatát nyer az új ízlésben. Más igény alig van, igazi igényesség pedig egyáltalában nincs. Egy a lényeges : a *német* mondanivaló. Szellembb korok aggodalmaskodó miértje, hogyanja, minden ami a megírást jelenti, a modor árnyalatnyi szépségeit, a finom stílus-távlatokat, a szó csendülő zenéjét, a forma hibátlan alakítását, mely mint magház veszi körül simán és zártan a mondanivaló lelkét, — harmadrendű valami, akadékoskodó bibelődés. Hitler «Mein Kampf»-ja póriás és kemény nyelvű, csak nagyon távolról írói teljesítmény, egyszerű és kertes nélküli, mint egy vezényszó, homályos és zavaros, mint egy végnélküli káromkodás. Az utca nyelve ez a papiroson, sörházak és söntések középkorai sűrű, testileg érezhető nyelve. Nincs alakítója és gazdája, csak írója. Borzas sörény, borbély-fésű nélkül. Lényege az, amit mond, a többi mellékes. Az életrajzok raja diákos fogalmazvány, mindenütt leskelődik belőle a célzatosság, nincs benne keresettség, csak féktelen rajongás és közönséges köpködés. Nyíltak és félreérthetetlenek, mint a palánkok ordenáré szövegei. Ha stílushoz menekülnek és adnak a «hogyan» rejtélyes parancsára, úgy idéznek a vezetők és vezérek jelszó-gyűjteményéből, mint a középiskolás Széchenyi népszerű mondataiból és elfelejtik, hogy ami igaz és hatásos, nem szép is ugyanakkor. A múgond lényegtelen, a termelés siettet és a forradalom első két évében talán több a hős, mint az író, aki rendbeszedné életüket. Az allegóriák paraszti költészete nemcsak a kézikönyvek veszélytelenebb területén tűnik föl, hanem a színpadon is. Cirkusz ez, a késedelmeskedő kenyer helyett. Egy ismeretlen, soknevű darabszerkesztő Wasa Gusztáv életét alkalmazza Hitlerhez, teleltelve közölnivalóját időszerűséggel és megteremti könnyűszerrel a második hitleri év legnépszerűbb műsordarabját. Az allegória hangosan és egyetlen modorban beszél a jelenről. A bonyolultabb műfaj, az írói mesterkedés így lesz tehát egy nagyon igénytelen törekvés követe. És az igénytelenség,

a gyorsforraló munka meglátszik mindenütt, ahol az író megejtí az «irodalom». Hanns Heinz Ewers alkalmazkodó buzgósággal fölcseréli palánk-írói plajbászát a nemzet lelkiismeretének gyasztintás tollával és balladát ír regényben Horst Wesselről. De az irodalom most sem sikerül és nem sikerül Hanns Johstnak sem, aki Schlageter drámáját írja meg hivatalos ihlettel, és nem sikerül a jóhiszemű Hanns Schwarznak sem, aki veszélyes árnyakkal és bosszúálló kísértetekkel küzd, amikor Schiller és Ferdinand Bruckner után az angol Erzsébetről ír — allegóriát. Ez az időszak még csak közepes alkotásokat sem enged világra, csak és egyedül jelentékteleneket. De végeredményben ez az útja a forradalom igazolásának és tisztázásának, a népi mozgalom erősítésének. Iskola ez, mintha hegedűn gyakorolna valaki, művészietlen és semmis skálákat, bonyolult fogásokat, mintha a hegedű hasára koppintgatna és zengését figyelné, a hangszer teherbírását lesné és titokzatosan intene: a szonáta, a hangok isteni hangversenye most kezdődik. Az új hang próbája ez az «irodalom» is, a mennyiséggel kísérleteznek, egy állandóan időszerű kérdést vetnek vele föl: van-e közönsége az új irodalomnak? Megérti-e célját a tömeg, befogadja-e az elit, amely mást vár? És persze mást vár a mozgalom is. Az első évek írói egyre jobban leszorulnak, odakerülnek ahol a helyük és munkájuk a párt propagandájának eszköze lesz, toborzó szekerek makulatúra-anyaga, makacs ellenforradalmárok térítő-írata, gyűlések hitvitai tápláléka, gyerekek nemzeti öntudatának erősítője. És a mennyiség mámorából egyre követelőbben emelkedik ki az igényesség vágya. És írói igényesség ez is, ha más is már, mint a megelőző időszaké. De igazi lényegében éppannyira komoly és éppannyira termékeny.

Goebbels, ez az irónikus, zseniális műkedvelő fogalmazza meg az igényesség programját. A fogalmazás nem tűr ellenkezést és a következő: «A művészet ihletője a tudás, nem pedig az akarat. Mert a művészet külső megkülönböztetője csak a képesség lehet. Ezért tehát senki se gondolja, hogy elég a jószándék. Jószándék is kell, törvényeivel azonban nem igazíthatja magához a művészetet». Ez az irányító elv jó iskolára vall, érzik belőle Stefan George eszméi köre, ahonnan Goebbels sikamlós politikai pályájára elindult. Mindenesetre azonban sokáig mégcsak mizsi és kilátástalan törekvés. Egyelőre megelégszenek a hősökkel, a krajcáros igényekkel, gyűlések ponyváival és erőszakos szellemi hódítással. Mindaz, amit Goebbels elve jelent, — egyelőre papíron van csak meg és még semmi sem történt az intellektuell réteg meghódítására, amely beolvadt ugyan a Párt eszméi és eszményei közé, belsejében azonban bizalmatlan és türelmetlen. Ekkor kapnak új divatra a Heimatsdichterek. A német föld és német erények hívői és szószólói ők, akik szándék nélkül, éppen a Goebbels-féle rejtett és egyetlen meggyőződésből ragaszkodtak a német földhöz, a jellegzetesen német eszményekhez és keresték azt, amit a késői utód Walter Bauer olyan egyszerűen és keresetlenül nevének nevezett egyik regénye címében: Das Herz der Erde. A föld szívét egyszóval, a német lét és német élet lényegét. Náluk az igazi ihlető valóban a tudás, a született, belső kényszerből, a hivatás eltörölhetetlen bélyege alatt dolgozó író egyetlen ihletője. Előttük keveset számított a jószándék, nem dolgoztak még akaratlanul sem politikai irány számára, hanem adták azt, amit adhattak: német légkört, német tájakat, német embereket, német eseményeket. Közönségük kezdettől fogva megvolt és éppen azok, akikből a mozgalom kisarjadt, a «heimliches Deutschland», az irodalmat pártoló és saját izlésére alakító intellektuell réteg alatt — akiknek

ízlését legteljesebben S. Fischer, a kitűnő és történeti szerepű kiadó ismerte föl és elégtette ki — a *másik* Németország, amely Schiller jegyében alakult, szemben a Goethe weimari szellemének másik, páros jegye alatt alakuló réteggel. Ennek a közönségnek — legjobb nevük talán a «nemzeti» németek — is megvoltak a maga írói, értékben sem kisebbek: — Anette Droste-Hülshoff, Luise François, Wilhelm Raabe, Ernst Wiechert, Richarda Huch, Felix Dahn —, egészen a nagy hármas (Thomas Mann, Jakob Wassermann, Gerhart Hauptmann) kortársaiig. Ezek közt is a legjelentősebbek: az egyenértékű Hermann Stehr, Hermann Löns, Joseph Ponten, Clara Viebig, Ina Seidel, Karl Hauptmann és a többi számtalan. Ezeknek indult meg most a hivatalos értékelése s az új Németország egyszerre kettős feladatra tartotta őket alkalmasnak: megteremteni egyrészt a multat, az új eszmények irodalmának hátterét, másrészt pedig kielégíteni a pillanatnyi szükségét. Valamennyien jó, de homályos nevek voltak addig a szellem igényesebb köreiben, most igazi szerepüket kapták meg: az élen irányíthatták a német szellemi életet, lehettek tanulság és példa az írók és a közönség szemében, a mozgalom előtt pedig színvonalas igazolás, röpiratok és helyi célokat szolgáló irományok, vásári példányszám-rekorderek mellett az: *irodalom*. A bűvös szó, melyre a németek Goethe óta olyan érzékenyen figyelnek föl, s amely többet elégít ki, mint pillanatnyi szükségét, hanem az a fogalom is lehet a szellemi ellenzék és a behódolt kényszer-hívók szemében, aminek a németek mindig szerették látni az irodalmat: hatalom, a meggyőzés egyetlen eszköze.

Thomas Mann németsége rettenetes kényszer, alvilági erő, több mint vér: egyetlen életforma, a polgárság, az örök-erős német polgárság lehúzó hinárja. Gyanakvó vele szemben, küzd ellene a weimari testvér fegyvereivel és amikor legerősebben hiszi, hogy föléje kerekedett, veszi csak észre önmagán a németség áruló jegyeit, eltörölhetetlen nyomait. Ez azonban nemcsak Thomas Mannra vall rá, hanem körének valamennyi tagjára. A másik Németország németsége ezzel szemben nem kényszer, hanem erkölcsi hatalom. A Heimatsdichter hívő, — nemcsak fajtája, hanem Isten felé is: a német katolikus és protestáns irodalom legjelentősebb alakjai közülük valók. A Heimatsdichter egyetlen célja a németség. Ebben él és ebben oldódik föl. Kortársai egyének és egyedül vannak a világgal szemben, — ők a közösség emberei, a nagy egységé, melynek egy a vérkeringése, ugyanazok öntudatlan ráhibázásai, névtelen ingerei. Szinte csak együttesen hatnak, jelentőségük is együttesükben van. Az eszményi kollektív irodalom ők, közösségi jegyük azonban nem átlátszó és egyértelmű, hanem bonyolult és ezerágú. Egy hang beszél valamennyiükből, csak a német földgömb tájai változnak, az életszemlélet katolikus vagy protestáns színei változtatnak. És egy a felelősség érzése is, a számvetés helyzetükkel, ez a csodálatosan mély és éber lelkiismeretű hazafiság. Hazafiságuk, német felelősségérzetük leszáll a mindennap oldottabb kérdései közé, befurakodik az idillbe és átszínesíti. A Heimatsdichterek irodalma a halhatatlan német idillt tükrözi, a Hermann und Dorothea tárgyilagosan érzelmes, szinte férfias idilljét, és legtöbb alkotásuk «dändliches Gedicht», ahogy a kétfelé rokonszenvező Gerhart Hauptmann a maga családi hőskölteményét nevezi. Az idillben a kötöttség szelleme érvényesül, valami protestáns szigor. Védangyalai a bennük rejtőző életformának: a *törvény* és a *szabály*. Jellegetesen német törvények ezek, valami mitológikus íz érződik belőlük és valójában a környezet — szakadékos hegyek, kerek

tölggyerdők, síma dűnák, lombos völgyek — kényszeríti beléjük. A természet mitikus és sokban pogány kegyetlensége ez a boldog életben, a hatalmas táji egység védekezése a külső erőszak ellen. Mennyire gyakori motívum ezért náluk a bosszúálló természet, a föld elemi haragja! Észak természetközeli keménysége, a germán mitoszok vérengző lelke kísért és zavarja meg a jámbor keresztény idillt, az Istenben boldog emberek ésményi életét, a polgári szerep érzelmes légységát, a lelkek békéjének egyensúlyát. De érdekes véletlen, hogy a szellemibb kortársakat éppen — a keresztény idill zavarta meg. A málé édességét látták csak, az ismétlődő giccsset, a senyvedő érzelmeket, a szórakoztató irodalom alkati és messziről kiáltó jegyeit. És nem vették észre a lényegét, a pogány férfiasságot, a természet talányos szerepét, és elhaladtak értetlenül a kettő érdekes, egyénien német ízű egybeolvadása mellett. A Heimatsdichterek pedig leszorultak a paplakokba, kisvárosi kölcsönkönyvtárak tiszta polcaira, elemi iskolai igazgatók jutalomkönyvfiókjaiba. Követőjük a maga izgalomtalan egyszerűségével, sértő problémátlanságával a rózsaszínű Courts-Mahler lett és társai, a többi kútmérgező, olcsó és hazug álmok ügynökei: Eschtruth, Lehne, Pannhuys, Zobeltitz és még egy sereg szépnevű, érdekteienséggel bélelt szórakoztató.

Goebbels vágyát az íróról, pillanatnyilag a Heimatsdichterek szolgálták ki. Ez a némettség, a maga elemi pogányságával és döntő kereszténységével a legszebb valóság és pontosan megfelel a mozgalom magasabb irodalompolitikai céljainak is. A mozgalom elve a közösség szolgálata, a kereszténység «elészakiasítása» és a családiasság erényeinek kiszélesítése. Amikor tehát a Heimatsdichtereket elővették a felejtésből, az új Németország íróinak is példát adtak. Nemcsak életfelfogásból és németségből, hanem írói stílusból is. A német nyelv második tizenhatodik századának kezdetén jól jött ez a példa. Luther német bibliájának párja, Hitler német önvallomása a másik «Isten országáról» új írói modort vezetett be. A tizenhatodik század vas-nyelve, igékben és erős jelzőkben bő stílusa támadt föl az új írókban, akik azonban már nem a mozgalom subája alól kerültek ki, hanem elsősorban az irodalomból. Innen való még Hanns Heinz Ewers is, aki az új irodalom munkálásával vezekel egész írói pályájáért, innen való Hanns Johst, ez a gyengéd költő, innen való Hanns Schwarz, a kitűnő drámaíró, akiken elsősorban maradt meg a párt jelvénye, mint az íróinál is erősebb fölkenység. Eleinte nyílt propagandát szolgálnak. Johst színműben igazolja a mozgalmat. Ewers kétes és indulatos regényben, Schwarz lüktető versekben. De a mozgalom — és az irodalom — mindjobban távolodik tőlük, Johstot például, a berlini drámai színház dramaturgját magárahagyják németiségével, hogy ebből az igazi tartalékból írja meg Thomas Paine drámáját. Goebbels erőszakos térítése is alábbhagy, a jelszavak a szellemi téren halaványulnak és csak Rosenberg meg Strasser kíméletlen körében nyílik még tüntető színekben a hivatalos irodalom. A mozgalom zászlóvivői és a mult szakállas, más-érdemű igazolói után megjelenik a forradalom előtti utolsó években feltört íróréteg, amely közvetlenül származik a Heimatsdichterektől és az új Németországot, a várt másik Németországot mutatja meg. És most már nem hivatalosan, hanem írói eszközökkel, a nagy német szellemi mult rozsdátlan vértzetében. Kik voltak ezek a mozgalom diadala előtt? Könyveik tanuskodnak róla.

Az északi némettség, a Wasserkante, Keletporoszország és a keleti tengerek szigetvilágának írója, Manfred *Hausmann*, és körének — táji kör

ez — vezére. Hausmann elsősorban novellista. Van benne valami Knut Hamsun lágy, elmosódó hangulataiból és erélyes, nem engedő meggyőződéseiből. Novella-hőse az örök Lampioon, a vándor és bujdosó, afféle északi szegénylegény, egy Till Eulenspiegel mai unokája, erősen szelíd változatban. Lampioon ürügy arra, hogy körülötte kinyíljon Németország, álomszerű tájaival, fanyar hangulataival. Sohasem az esemény, a szavak mondánivalója a fontos novelláiban, hanem mindig a hangulat, a szelid kétségbeesés, a végtelen reménytelenség, amelyet a változó, csodálatos színekben megjelenített német vidék emel ki, húz alá. Költészet ez, a próza minden műfaji igénye nélkül. Regényei nyúlfarknyi elbeszélések s az esemény csak halvány utalásokban jelenik meg benne. — Siegfried von *Vege sack* az új Németország első megtértje. Jelentéktelen kötetek után a német irredenta legerősebb tehetségű írója lesz. Nem epikus és nem is mindenben önálló. Thomas Mann felejthetetlen Buddenbrooksa az ihletője, ennek a nyomát érezni balti trilógiáján. De a polgári ernyedtséget és eliteltséget nála a porosz junkerek családi fáradtsága, halálraitélsége váltja föl. Trilógiáján a ködös balti táj, a hazától messze szakadt oroszországi németiség fájdalma vonul végig. — Az északi németiség, de most már a nagyvárosi proletár, írója Hans *Fallada* is. Írói modorban, regényszerkesztésben, a thomas manni nagyregény-iskola tanítványa, kedélyvilága, fanyar derűje és erős német vérmérséklete azonban már Wilhelm Raabe berlini érzelmességű, szomorú kedélyességű regényei mellé helyezi könyveit. Hőse a kispolgár, esett és boldogtalan figura, örökös küzdelemben a világgal, az életkörülményekkel és az — idővel. Nem tud hős lenni az Életben, csak a saját maga parányi életében, de van hite és ez a hit emel, gyógyít. — Ernst *Penzoldt* a játék rabja, a csodás és földhözköltött meséje, a kispolgári német hagyományok ironikus bűvésze. Valóság nála csak a táj, a légkör, minden más valami furcsa keveréke az álomnak és a drasztikus mindennapnak. Legtöbbet ad talán valamennyiük között a megírásra. Utolsó regénye, a *Kleiner Erdenwurm*, a bonyolult mesterkedés és a fájdalmas líra különös találkozása. A modern angolok törekvése tükrözik benne. Elveti az időt, multat és jövőt kever, nem törődik a térrel és az élet szabályos fordulataival. — A déli Németország írói erősebben őrzik a népi vonásokat. Nemcsak a táj rajzában, hangulatokban, hanem a külsőségekben is. Ők a szó szigorúbb értelmében vett «népiesek». Hősük a falu, hőseik a falusiak, ihletőjük a táj, a környezet. Richard *Billinger* alpesi színművei, egy bővérű, erős szenvedélyű és gyermeki hitű egyéniség érdekes emlékei a német színpad megváltására jöttek a harmincas évek elején. Babona és véres valóság minden darabja, misztikus népi szokások, kegyetlen természeti hatalmak befolyásolják alakjait. Verseiben is a természet éli különös életét, a kiszámíthatatlan villószik sejtelmes és gyakran érthetetlen soraiban. Máskor a búcsújárások szenténekeinek hangján, az ösztönösen katolikus költő nagyszabású hitéről tanuskodik. — Karl Heinrich *Waggerl* a regényben adja ugyanezeket az alpesi hangulatokat. Babonásságát azonban erős katolikus hite nyomja el. Míg *Billinger* Rauhachtjában például a babona és a vallás keveredik szétválaszthatatlanul, addig *Waggerl* az egyházi év színes eseményeit mondja el a hegyek világában és az életet elsősorban a hit felől nézi. Németisége is világosabb, s erősebb szociális távolságot fog be. — Georg *Britting* egy lépéssel mögöttük áll. Műfaja a kötetlen vers, a szinte ritmusra fogott próza. Hangulatai *Billinger*re emlékeztetnek, de *Billinger* erős férfiaság nélkül. — És ott van körülöttük a többi is, aki átkerült két korszak

határán, többé-kevésbé sebekkel: a kedves mesélő Rudolf G. *Binding*, a sűrű képzeletű, középkori nyelvű Ervin Guido *Kolbenheyer*, a bécsiiesen érzelmes Alexander *Lernet-Holenia*, az északi mítoszon nevelkedett Hans Friedrich *Blunck*, a széles epikájú, ujságírói erényekben gazdag Ernst von *Salomon*, az előkelő hűvösségű, tartózkodó junker-nőtípus Mechtilde *Lichnovsky*, a pszichoanalízis és az angol elbeszélők higgadt, mérsékelt képzeletű követője W. E. *Süskind*, a berlini bulvárhang átmentője Josef *Frank*, a provinciális hangulatú, fejlődő Ernst *Wurm*, a finom női érzékenységű Joe *Lederer*, a szenvedélyes hitű Georg *Rendl* és még annyian az élről vagy a második sorból. Nem egységes arcvonal és nemcsak az ellentétes hangulatú német tájak választják külön őket. Van köztük nagyvárosi proletár és misztikus keresztény, egyik lábbal a földön, másikkal a földöntúliban. Egyikük rejtett rétegeket fölkaparó freudista, másikkuk hans sachs-i népies, könnyed közönségességgel és földhöztapadt költészettel. Némelyik északi álmodó, másikkuk a földön keresi egyedül birodalmát, s a táj, a német föld nem külső kísérő, titkos ihlető, hanem élő-eleven szereplő írásaiban. Az utánpótlás, az alakuló nemzeti irodalom szemmel láthatóan nem követ egy kóttát. Oszlik és helyezkedik, s zökkenő nélkül akarja átvenni annak az irodalomnak a helyét, amely nincs párthoz kötve, amelynek nem kenyere a politika. És amely végeredményben egyedül jogosult arra, hogy irodalomnak nevezze.

Ezek a nevek és ezek az irodalmi események a *másik* Németországot jelentik. Agitáció és igazolás után az alkotás és szellem idegenből még láthatatlan Németországot, mely elrejtőzik a zaj elől, nem jelez kifelé, de bent biztos alap, határozott támasz. Kint, az európai közvélemény előtt csak az egyik Németország él egyelőre tovább, a politika izgalmas és vegyesen jó vagy rosszakarató színpadán. Ha eleinte döntő volt a mennyiség, most lassan újra jogot kap az igényesség. Az írótól már nem kívánnak hordó-politikát, népgyűlési vitaanyagot, koncot a forradalmi indulatoknak. De kívánnak belső politikumot, a felelősség köteles vészjeleit. És ez a politikum, ennek a felelősségnek érzése köti őket össze, ez adja meg föllépésüknek az egységes szint. Korszakok határán élnek, a nép akarata — és talán saját vágyuk is — bárdokat akar. Siratókat, ha siratni kell, ujjongókat, ha ujjongani. Ezt a nemzeti akaratot szolgálják minden sorukkal és talán ebben lesznek nagyok, ebben ismeri el és menti föl őket a higgadtabb közvélemény.

KEDVESEM ELŐTTEM.

Eősze S. András.

*Kedvesem előtttem:
komor fenyő előtt
édes mandulafa
virágzik.*

*Szegénység szomorít
miatta; kedvesem
szomorú kedvemet
látja csak.*

*A felhőt a napról
szellőcske hessegi,
árnyékát szememről
kedvesem.*

*De alig elhesseg
egyet, már másik jő,
bujócskáz az idő,
szomorúbb. —*

A PASSAUI BOSZORKÁNY.

Jelenet Richard Billinger új darabjából.

Richard Billinger új darabját a múlt ősszel mutatták be a berlini Deutsches Theaterben és azután a birodalom számos színházában. A darab a parasztlázadás idején játszik Passauban. Valentine Ingold, a patkoló és gyógykovács leánya, különben komédiásleány a boszorkány. A passauai érsek megtiltotta neki a Magdeléna játék előadását. Az itt közölt jelenet a harmadik felvonás vége. Alberer, a lázadó paraszt, leszúrta vasvillájával Klingenberg gróf egyik katonáját és menekül.

(Augustin széken ül, vállán az Úr megcsúfolsági jelenetének bíborpalástja, fején töviskorona, megkötözött kezében kormánypálcának nádszál.

Mögötte kép, amely a csúfalkodó poroszlókat és katonákat ábrázolja. A kép közepén lyuk van kivágva, abba helyezkedik be Augustin, mint megcsúfolt Megváltó. Zenészek játsszák a csúfalkodó dallamot, előljár a duda.)

VALENTINE *(jön és meghajlik a «Megcsúfolt» előtt):*

Én vagyok, Uram, Magdaléna, a legszebb cédalány,
De rég nem szolgállok már Sátán úr oldalán,
Mert megvetted egész szívemet, lelkemet
Legédesebb Jézus, csak téged szeret.

AUGUSTIN *(a «Megcsúfolt»):*

A fájdalom vagyok s a világ bűnét hordom,
Mint tüskét s gatz a pór rossz gabnaföldje zordon.
Kormánypálcát tart összevert kezem
S tört testemen e bíborköntös itt, gúnymezem.

VALENTINE: Jobban a szíveddel kell mondanod Augustin, a verseidet; sokkal bensőségesebben, hiszen te vagy a megcsúfolt Megváltó, akit a poroszlók tövissel koronáztak, kezébe nádszálat dugtak kormánypálcának. *(A zenészekhez.)* Kezdjétek még egyszer előről, muzikusok.

(Visszamegy a színpalak mögé. A zenészek újra játszani kezdik Jézus ki-gúnyolásának csaholó, rikoltón csengő zenéjét, de mikor Valentine a színen megjelenik, hirtelen abbahagyják és valami egészen halk zenei aláfestést játszanak a versekhez.)

VALENTINE *(jön és újra mondja a verseket):*

Én vagyok, Uram, Magdaléna, a legszebb cédalány,
De rég nem szolgállok már Sátán úr oldalán,
Mert megvetted egész szívemet, lelkemet,
Legédesebb Jézus, csak téged szeret.

AUGUSTIN *(szaval):*

A fájdalom vagyok és a világ bűnét hordom,
Mint tüskét s gatz a pór rossz gabnaföldje zordon.
Kormánypálcát tart összevert kezem,
S tört testemen e bíborköntös itt, gúnymezem.

ALBERER PARASZT (*mintha már a bitóhalál kergetné, a szorongástól fakón és lélekzetét vesztetten ront be*): Segítsetek! A sarkamban vannak! Nem találok semmit, ahová elbujhatnék. Hová szaladhatnék hirtelen?! Rejtsetek el! Felkötnek. Velük van már a hurok... A katonák... a kapitánnyal!!

VALENTINE (*rövid megfontolás után*): Felkuporodhat a te gúnytrónodra, Augustin. Kelj fel, gyorsan, egyszeribe... Itt oszt rád nem találnak Klingenberg gróf katonái, paraszt! Ó, Istenem, hány súlyos keresztje is van a világnak!

AUGUSTIN (*felkel a trónról*): Ne tedd, Ingoldin. Üldözöttet elrejtteni, az akasztófa árnyékát veti rád. Gonosz dolog, nagy bajba kever.

ALBERER: Segítsetek!... Felkötnek!... (*Felmászik a színpadra.*)

VALENTINE: Ül le most arra a zsámolyra, úgy, oda. Augustin odaadja neked a gúnyköntöst, a töviskoronát és a gúnyjogart... De most aztán keserves képet vágj ám, paraszt, te vagy a megcsúfolt Megváltó. (*Sebten felöltözteti Alberert, akit ráz a halálfélelem.*) Na, jobban ott a képeden a szegényszín, meg a nyomorúság siralma, mint Augustinnak itt, aki mindig túlsok gombócot zabál nekem ahhoz, hogy aztán a szegény jó Ūristennek, a fájdalmak keresztbordó embeérének szerepét játssza.

(*A katonák dobpergése közeledik. Vezetőszavak.*)

ALBERER (*részketve, dadogva*): Jönnek már.

VALENTINE: Csak a szád egy percre fel ne tátsd, paraszt, csak tedd magad, mint aki csupa félelem és szorongás. A könny is potyogjon a szemedből! — Igy, nagyon jól van, most aztán csakugyan mártírképed van, amilyen a szegény meggyötört Megváltóhoz illik. Most elkezdem, muzsikuskok, ti is segítsetek.

ALBERER: Ó, édes Istenem, bizony csak rámtalálnak és felkötnek... Mért is nem kezdtük előbb a zendülést.

VALENTINE: A halálon járjon most az eszed, ne a zendülésen! (*A zenészekhez.*) Szépen játszatok, szívhez szólón, halljátok-e! Úgy gondolom, hogy én is énekelem a verseket, akkor kevésbé száll inamba a bátorság.

(*A zenészek játszanak, Augustin a triangulumot üti.*)

VALENTINE (*a «Megcsúfolt» előtt, először a fuvolák dallamára trillázik, aztán énekelni kezd*):

Nézzétek, fején töviskorona.

Trónja keserű, gúnykaloda.

Dísznek mi csillog rajta? Vér.

(*Szünetet tart, az ajtóra néz, aztán mintha az üldözők már hallanák, a rivaldába lépve énekelni kezd.*)

A világ szíve Ő. S mit ér?

Mi földön az ember? Duvad,

Szegény állat, kit eb ugat,
 Ha erdő mélyén, bőszen lesen
 Vadász úr hajtja véresen,
 Házában is vágja a vész.
 Ablaka mind riadva néz,
 Mert hóhér állít kereket,
 S máglyába szikrát ereget.
 Mi bús emberek! Űzött paraszti nép,
 Kiknek öröm a kín, ha tép.
 Kuporgunk, mint te, Jézusom,
 Örökkétig gúnytrónuson.

(Tovább trillázik.)

EGLFINGER *(benéz a táncterembe)*: Nincs itt senki a táncteremben? *(Néz.)* Na!... Csak ép a komédiások tartanak próbát, jelen-tem legalásabban, kapitány úr!

KAPITÁNY *(bejön)*: A te házában kell lennie, Eglfinger fogadós! Elrejtetted... Ha elő nem adod, te kerülsz helyette a faágra... *(Valentinehez.)* Nem láttál valami ágrólszakadt parasztot. — Azt kergetjük. A kutyát! A szemétnépet! Leszúrt, egy katonát, a trágyatúró villájával.

VALENTINE: Nem láttam semmiféle ágrólszakadt parasztot, kapitány uram.

KAPITÁNY: Pedig itt kell lennie a házban.

VALENTINE: Eglfinger gazda házában sok ajtaja meg kijárata van. Biztosan megugrott már valamelyiken.

EGLFINGER: Ó, jaj, esküszöm rá, kapitány uram, hogy nincs itten.

KAPITÁNY *(élesen ránéz a Megcsúfoltra, de nem ismer rá. Aztán így szól a katonához)*: Fogjátok fültövön ezt a potrohost! A fogadóst. Majd megtanul a megugrott helyett a fán kalimpálni!

EGLFINGER *(térdre esik)*: Mindig szívesen adtam Klingerberg gróf úr katonáinak potya sört! Mért kell hát belémkötnötök, kapitány uram?

EGY KATONA *(lélekszakadva jön)*: A falubeli parasztok... egész nagy csapat... el akarnak bennünket fogni.

KAPITÁNY *(nevet)*: Bennünket elfogni?... Előbb fogják el a szelet! *(Kinéz az ablakon.)* Kinn vannak még a paripák? *(Parancsol ad.)* Indulj! Visszajövünk nemsokára! *(El.)*

EGLFINGER *(jajveszékel)*: Ó, édes Istenem!... Micsoda idők!... Mért nem maradhatnak békén az emberek?

ALBERER *(gyorsan ledobja magáról az állötözetet, nekítüzesedve, kárörvendőn)*: Most aztán hajrá! Most rajtunk a sor, megkaparítjuk magát a sátánt, a grófot, katonáival együtt. Hajrá!

(Miközben a szín elsötétül, felzúg a parasztdobok pergése és belecseng méa a következő jelenetbe is.)

Pázmány személyisége.

— **Kornis Gyula tanulmánya.** —

A budapesti *Pázmány Péter tudományegyetem* alapításának és megnyitásának háromszázadik évfordulóján *Kornis Gyula* a nagy bíboros lelkiiségének finom és plasztikus rajzával ajándékozott meg bennünket: *Pázmány személyisége*. (Budapest, Franklin Társulat, 1935. 66 old.). *Pázmány Péter* a *belső ember* teljes nagyságában lép elénk ebben a tanulmányban, mert *Kornis*, a lelki elemzésnek és a szellemi szerkezetekbe való beleélésnek mestere, ugyancsak értette a módját, hogy e ragyogó lélek minden vonását kidolgozza s érzékeltesse. Nem száraz életrajzot vagy szokványos jellemképet kapunk tőle. *Pázmány Péter* maga él ezeken a lapokon és édes-bús életének ezer fordulatában megmutatja, micsoda erők hullámzottak lelkében és mely elvek irányították cselekedeteit.

Kornis Gyula tanulmányának kiindulópontja: *«Micsoda szellemi alkat és ebbe beleépülő értékrendszer volt az, amely Pázmány Pétert a magyar történet egyik legnagyobb alkotó géniuszává avatja? Az egyéniség és személyiség fogalmát Kornis Gyula* imígy világítja meg, hogy biztos alapra fektethesse forrástanulmányokon nyugvó elemzéseit: *«Az egyéniség az embernek veleszületett, a természettől adott ösztönös lelki alkata, amely az én-től még kimunkálásra vár. A személyiség ellenben már az öntudatos objektív, időfelettinek érzett értékeket s ezekből következő célokat szabadon és felelősségérzéssel megvalósító egyéniség. Az ösztönös egyéniség a társadalomban, a másokkal való kölcsönhatásban akkor válik magasabbrendű érték és irányító tényezővé, ha a sze-*

mélyiség fokára emelkedik». A személyiség szellemi egész, benne a gondolkodás, érzelem és akarás egységesen értékekre irányul.

Pázmány Péter világfelfogásában a *katolicizmus metafizikai értéke* a tengely. Szellemissége a katolicizmus diadalának szolgálatában áll. Elsősorban az ész embere, de anélkül, hogy racionalista volna. «A tudomány logikai értékét alárendeli a vallás gyakorlati érdekének». És e célból cselekvésre, harcra vágyik. Szépen mondja *Kornis Gyula*: «Az Istent kereső lélek többnyire harcos természet: megvan benne a törekvés, hogy annak, amire belső vívódásában eljutott, másokat is részesévé tegyen». *Pázmány Péter* «először magyar katolikus kultúrát s ezen keresztül magyar katolikus köztudatot akar teremteni szellemi fegyverekkel». Legfőbb gondja tehát a magyar katolikus papság nevelése, külföldi ösztöndíjak sürgetése, a leánynevelés hangsúlyozása s végül az egyetem megalapítása.

Ezek a kulturális törekvések a katolicizmus értékrendszeréből táplálkoznak mindenek előtt. Másik kútfeje *igaz magyarsága*. A magyarság műveltségének megalapozása s a katolicizmus érdeke egyenrangú feladat az ő szemében, a katolicizmus és a magyarság érdeke összhangba olvad benne. *Kornis Gyula* tényekkel alátámasztott érvekkel bizonyítja *Pázmány Péter* egyoldalú értékelésének helytelenségét, amikor rámutat személyiségének két fővonására: *izzó vallásos érzésére s fajszeretetére*. Ezek a vonások fűtik, hevítik lelkét, amikor szerepet visz a török és német közt hánykódó politikában és az európai nagypolitikában. *Kornis Gyula* idevágó fejtegetéseiből egy nem eléggé hangsúlyozható időszerű gondolat és

egy érdekes időszerű tény kap meg. A gondolat: «A harmincéves háborút a népek ugyanazokból a lelki indítékokból alig tudták abbahagyni, mint majdan három század multán a világháborút. S ha akkor Pázmány a keresztény vallás közös ellenségének, a nevető harmadiknak, a töröknek hasznára célzott: *a nemrég lezajlott világháború ugyancsak a keresztény civilizáció ellenségének, a bolsevizmusnak malmára hajtja a vizet*». A tény: Pázmány Péter akkoriban valósággal népszövetségi tervezetel dolgozott ki a széttagoaltság s a töröknek Európából való kiűzésére. Védő- s támadószövetség megszervezésére gondolt. Utópia volt, de a magyarság javára gondolta ki. «Az utókor számára Pázmány hazafias érzésének meghatározó történeti dokumentuma».

Pázmány Péter politikai s egyéb sikereinek egyik alapja *emberismerete* volt. «A politika vála a veleszületett tapintat és lelki bánásmód területe.» «Pázmány személyiségében a taktikai ügyesség a politika terén sem ment át a kétszínűségbe és ravaszágba, az óvatosság a fortélyosságba, az emberekre gyakorolt szuggesztív a szándékos becsapásba, a jogosult becsavágy az önző hatalomba és gögbe, a nemzetéhez való hűség a sovinszta nagyalátásba, hivatalának tekintélye a személyes imperiálizmusba, úgy, ahogyan gyakran nagy egyházi kortársánál, Richelieunél.» «Az alattvalói engedelmesség és hűség azért nem akadályozza meg a magyar érseket, hogy uralkodóját ne figyelmeztesse hatalmának a magyar alkotmányban rejlő s esküvel biztosított korlátaira. A rendi magyar alkotmány alapján állva, tiszteletben tartja s tarttatja fölfelé és lefelé a nemesi rendnek jogait.» Ugyanakkor azonban a köznép sorsa is szívéen fekszik és levelezése a bizonyíték reá, hogy *a jobbágyok igazának is önzetlen harcosa volt*. Szemében «a politika első-

sorban a nemzeti lélek gondozása, a magyarság kollektív tudatának pasztorációja: valóban *cura animarum*.» És «*a nemzeti fejlődés első feltételének a belső erkölcsi megtisztulást, a nemzeti közlélek komoly, semmit el nem palástoló diagnózisát, magára eszmélő önismeretét tartja*». Vajjon manapság nem ugyanezt sürgetné Pázmány?

A ma távlatában felettébb tanulságos és ösztönző Kornis Gyula tanulmányának ama részeit olvasgatni, ahol Pázmány Péter nyíltságáról és őszinteségéről, valamint akaraterejéről szól. «*Minden kétszínűség, véleménypalástolás, kettős viselkedés távol áll tőle, ami pedig a politikusnak rendszerint eredendő büne vagy később megszokott lelki kelléke*. Nézeteit mindig nyíltan és becsületesen nyilvánítja s ugyanezt másoktól is megköveteli. Semmi sem háborítja fel annyira erkölcsi valóját, mint a kétszínűség, az intrika, az «álorca». A kettős értelmű szavakat, a gyávaság e virágait, szíve mélyéből gyűlöli. A gondolat szabad és őszinte nyilvánítása szemében elemi erkölcsi kötelesség.» E tulajdonságainak forrása rendkívül fejlett *önérzete*. A méltóságérzet sokszor összeütközésekbe sodorja az ország nagyjaival. Ebből az értéktudatból ered feltétlen *kötelességérzete* is és ennek eszköze *kemény és szívós akarat*. «Mevolt benne az akarat hőseinek *bátorsága*, mely nem riad vissza semmiféle személyi vagy tárgyi ellenállástól.» «De mevolt benne az akaratzeninek másik jegye is: egész lényét, minden lelki erejét akarata tárgyára tudta *koncentrál*ni s nem engedte figyelmét egyébre terelni.» *Loyolai Szent Ignác* lelki gyakorlatainak iskolájában megtanulta magát megfékezni s hevességét mérsékelni. E nagy akaraterevével lélektanilag együttjárt a szervező tehetség, amelynek annyi tanujelét adta. S küzdelmekben gazdag élete során szert tett mély *életbölcsestre* is, amelynek vele-

jét egyik munkájában maga is jellemezte. Az életbölcsestégnek három követelménye van: *a mult ismerete*, «a lett és mult dolgok emlékezése, mert azok fontolása szemessé teszi az embert a jelenvalókra», azután az *előrenézés*, «mert a jövőnd veszedelmek távoztatásában és reménylett jók megszerzésében áll nagy részre az okos gondviselés» és végül a *körültekintés*, «a jelenvaló cselekedetekben mindenfelé tekintés, mert az okos embernek szemesnek kell lenni, hogy színes tettetéssel meg ne csalassék».

Pázmány Péter nagyságát e beható taglalások után *Kornis* Gyula végül rövid, de annál beszédesebb történeti távlatban állítja elénk. S összefoglalóan azt mondja: «Nagy ember volt, mert több ember lakozott benne: lángoló hevű pap, bölcs államférfi, alkotó szellemű művelődéspolitikus, minden téren szervező talentum, lélekformáló szónok, éleseszű filozófus, ösztönös nyelvművész. Műveiből szellemének hol rengő lép-teit, hol könnyed szárnyalását érezzük. Szelleme nagy hullámokat vetett korában s ezek máig élő alkotásain keresztül belezajlanak jelenünk folyamába is».

Hálásak vagyunk *Kornis* Gyulának ezért a mély és maradandó értékű tanulmányért.

Cavallier József dr.

A Tudományos Akadémia életének sorsfordulata.

Esztenedeje ünnepelte a Magyar Tudományos Akadémia harmincéves foidulóját annak, hogy elnöki székét Berzeviczy Albert személyével töltötte be. Akkor, a századfordulón, e tisztség ellátására egy java életkora ellenére is már érdemes és előkelő multú közéleti férfiút választottak meg s ami elégedetlen hang e választás ellen felmerült, legfeljebb abból az aggodalomból táplálkozott, hogy

a tudomány csarnokában esetleg politikusi gondolkodás veszi át az irányítást. Berzeviczy Albert elnökségének első napjától kezdve bizony-ságot tett arról, amit azóta minden adódó alkalommal olyan nyomatékosan hangoztatott, hogy politikai pályáján is a tudomány és irodalom szeretete és szívvel-lélekkel való szolgálata volt legfőbb és legigazibb eszménye. A közjogi és pártpolitikai kérdések zavarosából mély humanista műveltsége, emelkedett szelleme a tudás és művészet tisztább levegőjébe vonzotta s amikor rá hárult a feladat és felelősség, hogy ezeknek otthonát tisztántartsa és előkelő érintettségében megőrizze: a feladat-ismeret és felelősségérzés legcsorbitatlanabb teljességével állt helyt azért, amit a legjobbak kívánsága tőle várhatott. Elnöki működése három évtizedéből csak az első esett a béke-éveibe, a másik kettő már a világfelfordulásnak s a nyomában járó érték és erőszéthullásnak siralmas korszakához fűződik. De éppen ezekben az áldatlan időkben világított ki Berzeviczy hangosság nélkül is súlyos vezetői tekintélyének, kifinomult, valóban nyugateurópai tapintatának s a veszedelmes napi fordulatok közt is biztosan eligazodó érett bölcseségének valódi jelentősége és felbecsülhetetlen értéke. Akadémiánk egész eddigi életidejének több mint egy negyede az, aminek irányítása az ő kezébe volt letéve. A távol jövő nézőpontjától majd érdeme szerint fogják látni és hálával fogadni hű és odaadó sáfárkodását legnagyobb szellemi javainkkal. Akadtak, akik merevséggel vádolták; a valóság pedig az, hogy az ú. n. «akadémikus» szellemnek nálánál fiatalabb képviselőiben is alig találkozott annyi megértés és hajlékonyság a változó idők színe és hangja iránt, mint őbenne. Tőle ered a hagyományápolásnak eddig legnemesebb felfogása, mely hívó lélekkel,

biztos itélettel kívánja szolgálni a jó hagyományt, anélkül, hogy — egyed-árunak óhajtaná tekinteni.

Hajlott korával járó erőbeli hanyatlása most visszalépésre bírta. A válság csak még erősebb világitásba helyezte személyének nehezen pótolható voltát. A magyar tudományosság otthona József királyi hercegen találta meg azt, akire teljes bizalommal ruházhatja rá vezetésének gondját. A Palatinus-család évszázados szellemében épűgy megvan a kezeség arra nézve, hogy a kormányzat méltó kézbe került, mint a főhercegnek a magyarság sorsával és ihletéseivel jó és rossz idők során annyira összeforrt személyében. A megtiszteltetést örömmel köszöntő tudományos közvélemény bízvást azt reméli tőle, hogy a maga jószándékát és erélyét úgy fogja latba vetni a Tudományos Akadémia ügyéért, hogy csorbát ne szenvedjen az a szellem, melyet érdemes elődje kijelölt.

R—r.

A százéves Kisfaludy-Társaság.
(1836—1936.) Szerkesztette és a Társaság történetét írta Kéký Lajos. Franklín-kiadás.

Díszes kiállítású, tartalmas kötetel ünnepli a Kisfaludy-Társaság századik évfordulóját. Az 500 oldalas albumnak körülbelül felét foglalja el Kéký Lajos értékes történeti beszámolója, másik felét a jelenleg élő tagok dolgozatai töltik ki.

Nem lehet meghatottság nélkül olvasni az első félénk lépésekről, a tagok lelkesedéséről, a közönség lassan felébredő érdeklődéséről. «Jutalmazó Társaságnak» indul a «Kisfaludy». Pályatételeket tűz ki és a legjobbakat felolvassák az évi nagygyűlésen. Legtöbbször ma már névtelen költők kapják a jutalmakat, mégsem vesznek kárba az erőlködések. Az első években balladákra hirdetnek pályázatot. Akkor nincs sok

eredmény, de irodalmunk e hiányára felhívjuk a figyelmet s később Arany János költői tehetsége pótolja is a hiányt. Az első évtizedek lendülete, mozgékonytsága, mindig új tervei Toldy Ferenc nevéhez fűződnek. Neki köszönhető, hogy «Szépirodalmi Intézet»-t, majd Jósika Miklós segítségével «Nyilvánosjogú Intézet»-t fejlődik a Társaság. Már könyveket, sőt könyvsorozatokat adnak ki: műfordításokat, népdalgyűjteményeket, kritikai folyóiratot.

A szabadságharc után igen lassan kap új életre a Kisfaludy-Társaság. Végre Eötvös József báró és a körülötte csoportosuló írók veszik kezükbe ügyét s hamarosan sikert is érnek el. Ebben az időben kapcsolódik szorosabban a Társaság munkájába Arany János is. A virágzás Gyulai Pál elnökségének éveire esik. Ekkor tekintélyes vagyona van a Társaságnak, vállalatai virágoznak, kiadványai kelendők, tagjait jól változtatja meg.

Beöthy Zsolt elnöksége idején kezd megerősödni a «nem-hivatalos» irodalom, amely heves támadásokban érezteti fejlődését, különösen a választásokkal kapcsolatban. A háború és a forradalmak viszontagságai után Berzeviczy Albert a kettészakadt magyar irodalom egységesítését tűzi ki célul, amelyet igyekezett is megvalósítani a Társaság.

A most élő tagok dolgozatai méltók a nagy ünnephez. Természetesen nem lehet kívánni, hogy mind egyforma nagyértékű legyen, de a színvonal magas, a témák legtöbbször érdekesek és a tagok — kevés kivételtől eltekintve — büszkék lehetnek egymásra. A dolgozatok egy része visszaemlékezés a Társaság multjára, vagy valamelyik nagy alakjára, nagyobb része a tagok munkásságának arról a területéről közöl jó szemelvényt, amelyen legeredményesebben működtek.

Horváth János szellemesen magyarázza az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság keletkezését koruk irodalmi felfogásából. Az Akadémia létrejötte az 1800-as évek «litteratura» fogalmával magyarázható, amely a tudományt tartotta elsősorban fontosnak s ennek csak egyik része volt a mai értelemben vett irodalom. Az irodalom önállósodása, a tudománytól való elszakadása szervezeten a Kisfaludy-társaságban testesül meg. A nemzeti eszme kibontakozásában az Akadémia a magyar nyelvűség általánosabb elvét hirdeti, a Kisfaludy-Társaság már mélyebbre hatol: nemzeti eredetiséget (nemzeti szellemet) kíván az irodalomtól. Tudománytól független irodalom és nemzeti, magyar eredetiség: a Kisfaludy Társaság fennállásának két sarokköve. Ez egyúttal program is lehet. Nem a régi, sokszor már halott formákhoz kell ragaszkodni, hanem az állandóan változó és mindig új irodalomban kell megkeresni azt, ami magyar eredetiség s ennek kidomborítására ösztönözní az írókat.

A történelmi részt gazdag antológia követi, amelyben a Társaság ma élő tagjai adtak költeményt, novellát, esszét. Ez a gyűjtemény a mai magyar irodalom gazdag kollektív kiállítása.

A szépen kiállított impozáns kötetet az érdekes illusztrációk, különösen irodalomtörténeti portrék egész sora élénkíti. *Fábián István.*

Szántó György: Fekete éveim. (*Révai Testvérek.*) — «Látod, ez az. Miért nem vetited te ki például egy vak ember lelkének legbensejét? Homeros és Milton miért írtak hősookról és istenekről, bünökről és elveszett paradicsomról? Miért nem írtak a vak emberről, aki talán nagyobb hőso Achillesnél és Agamemnonnál?» — Kassák kérdezi ezt Szántó Györgytől egy pesti beszélgetés folyamán. Vala-

hol a könyv második felében helyezkedik el ez a pár megvilágosító mondat, az ember odáig kételkedve és gyámoltalanul, kissé értetlenül és kissé bosszúsán olvassa ezt a rengeteg betűt, szemléli ezt a hibrid felületi vetkőzést. Nem érti, miért volt szükség erre az egész vaskos könyvre, honnan indult ez az életrajz, mely nem vallomás, csak annak leleplezése, amire nem vagyunk kíváncsiak. Ez az egy passzus világít meg mindent: innen és nem máshonnan indult a könyv: ebből a kis beszélgetésből, ebből a külső témafelvetésből. Nem valami belső szükségből, nem a lélek parancsai nyomán. Mégis, még e pár mondat útmutatásának sem felel meg az író: külsőségeket tudunk meg a vak emberről, keveset beszél a lélekről, mely nem vakulhatott meg, sokat a testről, mely nem akarta tudomásul venni a vakságot, a férfiről, aki nem tiszta még «a homlokától fölfelé» sem. Az őszinteség a csak bőrfelület őszintesége, az írás pletyka és nem vallomástétel, nem közgyónás, mert nincs szerepe benne a lelkiismeretnek. A vak ember ujjai végigsimítanak a felületen, de nem görbülnek meg, hogy kitépjenek valamit az epidermis alól. Az író önmagának komornyikja ebben a regényben, illetve a találóból német szóval: Leibdienerere. Kiszolgálja a közönséget a maga hálózobatitkaival, bár kérdéses, hogy a közönség kíváncsi-e ilyen «titkokra». Zsugorian elírja az intimításokat a rossz értelemben vett utókor elől. A nagy író az ilyesmit alantas környezetének hagyja.

Amiről Szántó György beszélhetett volna: a fekete évek belső világa és vívódásai, a befelé forduló látás önvizsgálatai, a vak író alkotásainak rugói és útjai, a lélek szorongásai és a test szűkülése. Amiről beszél: a fekete évek dührohamai, a képzelet talajtalan cikázásai, a regényt elindító újságcikkek, a lélek szorongástalan-

sága, a test szükséglete. Ha a mondatok hangja beszélne arról, hogy éppen ez a vallomás, hogy az önéletrajz éppen ezt akarja, nem többet és kevesebbet, hogy az írás nem több, mint kiállítás: nézzétek, ez vagyok: fizikum, nem több; képzelet, nem több; léhaság, nem több; — érteni lehetne, talán kicsit szeretni is. De így a maga frivol léhaságában, izléstudatlan leleplezéseiben inkább illett volna egy színházi hatilapunk valamelyik rovatába, mint az író munkái mellé. Hacsak néhol érezni lehetne, hogy az ember aggódva és vizsgálódva maga rejtélyét kutatva figyeli az ösztön rezzenéseit, a könyv nem súrolná és nem lépné át a pornográfia határát. Így átlépi — nem erotikumban, hanem izléstelenségben bűnös. Ami pedig tisztán irodalmi szempontból talán mindennél nagyobb bűn: fölöslegesen az, ami. Elmondja életének összes kulisszáit, bármilyen poros bárasztalok, idejétmúltan romantikus züllések, szellemi ellenőrzések és nemesítések nélküli szeretkezések is ezek. De nem mondja, nem ismeri a mindennél fontosabb rugókat, a szellem legbelsején játszódó folyamatokat és sejtéseket, a végső lényeg néhány titokzatos jegyét, a lélek különös izzását, ami az emberben igazán ember és ami a művészen sokszorosan emberi. Aki ezt a könyvet írta, ebben az esetben élményeinek csak írógépeleje volt.

Az élő író életrajzának jogcíme lett volna az, ha magát levetkőzteti és megmutatja, ha önmagát veszi témának, tudva, hogy felelősséggel tartozik akkor is, mikor erről a témáról beszél. De jogcíme lett volna az is, ha korát és társadalmát, korának szellemi életét vetkőzteti le és mutatja meg, a vak ember a látóknak, akik kevéssé látnak. Szántó György ezt sem teszi. Az erdélyi irodalom számára baráti társaság, az erdélyi magyarság kompánia, mulatni tudó

és italt szerető urak. Milyen mércéje van az írókhoz és az emberekhez? — néhol lírai és néhol önző, sohasem kritikai, sohasem lélek mélyébe vágó és embert boncoló, szempontjai, a saját szűk szempontjai alig jut eszébe, hogy az egyénen túl ország is van. Aszerint ítél, hogy ki segítette, ki nem és ezt sem vallomásként mondja, hanem mint magától értetődő természetességet. Erdély mérhetetlenül kicsi helyet kap ebben a roppant terjedelmes könyvben, Magyarország még kisebbet, csak a kiadók irodáit, bőrfoteleit és néhány embert látni belőle, ami nagy baj nem lenne. De hogy az író nem kívánt, nem akart és nem tudott felfogni többet a kortárs népből és kortárs országból, a hiányzik nekünk ebből a könyvből és abból, akiről a könyv szól. A világot, amelyben él, ugyannyira felületén mutatja, mint az életet, amelyet él. Van néhány vád a könyvben, de a vádak mindig személyiek, a történések sohasem lesznek jelenséggé, a magánügy sohasem válik közüggé, mert számára a közügy sohasem válik magánüggé.

Ahogy elmondja a mondanivalót, az meglehetősen méltatlan ehhez az íróhoz, aki inkább komponált, mint írt, aki a forma mániákusa a regényeiben. Itt szürkén és kevés jelenítő erővel folynak a mondatok, fölöslegesen sok a kávéházi tájszó, a «dink hadova», a «duma» és társaik. Az önéletrajznak is vannak írásművészeti igényei, hogy azt a Stradivari, a Bölcső, a Földgömb és a többiek szerzője nem vette észre, az alig érthető, hiányzik a lelegség az írásból, ahogy hiányzik a lélek a könyvből. Az embert ingató csapás, mely a festőből írótt csinált, válságos fájdalomla lehetett az egyéneknek. Az irodalom fájdalomla, hogy ebből a válságból, ebben az önéletrajzban nem az irodalom számára született mű.

Szabó Zoltán.

Dr. Juhász Kálmán : Műveltségi állapotok a Temesközben a török világban. Cluj, Minerva r.-t. nyomása 1935.

A dr. György Lajos körültekintő szerkesztésében kiadott Erdélyi Tudományos Füzetek 76. számaként jelent meg dr. Juhász Kálmán becsületos gondossággal megírt tanulmánya, mely aránylag kicsi (19 lapnyi) terjedelme ellenére is mindenképen jól áttekinthető képet ad a Temesköz török hódoltságkorabeli művelődési állapotáról. Adósunk marad azonban annak közlésével, hogy mikor kezdi meg a török uralmát a Temesközben; de úgylátszik feltételezi olvasóiról, hogy azok ismerik a hős Losonczy Istvánnak, Temesvár utolsó királyi kapitányának tragédiáját, aki a leghősiesebb ellenállás után kénytelen mégis szabad elvonulás feltétele mellett feladni Temesvárat és vele környékét 1552-ben, mert az idegen zsoldos katonák féltvén bőrüket, lázadásukkal alkura kényszerítik a hős magyar kapitányt. A török ugyan csúfosan megszegte a megállapodást, mert az elvonulókat ígérete ellenére felkoncolta és borzalmas harcmodorával még azt is elérte, hogy a Temesköz másik fontos pontját: Lippát spanyol kapitánya minden ellenállás nélkül adta át a barbár ellenségnek. Így egy csapásra jutván e fontos területekhez, a budai tartomány (ejalet, pasalik) után megszervezhette a temesvári ejaletet is és ezzel megkezdődött a Temesköz népének tragédiája is.

Hogy tragédia volt a török uralom mindenfelé, amerre csak eljutott hazánk területén, azt minden különösebb nyomaték és él nélkül dr. Juhász is igazolja mindazzal, amit a Temesköz közigazgatásával, a közteherviseléssel, a birtokviszonyok és gazdasági élet ismertetésével nekünk elmond. Néhány helység nevének tisztázásával tömören foglalja össze

a már eddig is ismeretes irodalmi anyagot, a legrészletesebben hivatkozva forrásaira és az okleveles anyagra. A legszemléletesebben mutatja be a török igazgatásnak szinte hihetetlen centralizált voltát, a meghódított területek katonai szervezetét, a legkülönbélebb adókkal és szolgáltatásokkal sujtott lakosság keserves életét. Így nem csoda, hogy a lakosság megfogyott, a föld termőképessége alábbszállott és a földművelés egyre szűkebb korlátokra szorítkozván, a nép inkább az állattenyésztésre fanyalódott, de az állatállománya is a mind silányabbá váló legelők és fedett helyiségek (istállók, karamok) hiánya miatt tejesen elkorcsosult.

Csodálatos, hogy dr. Juhász tanulmányában nem emlékezik meg azokról a szörnyű emberrablásokról, amiket a törökök véghez vittek mindenfelé, ahová csak eljutottak. A török földesurak még a saját magyar jobbágyaikat is nem egyszer elhurcolták telepéseknek Thráciába vagy Boszniába. Állami és társadalmi szervezetük a rabszolgaságon nyugodott, hisz még feleségeik és szolgálóik nagy része is a rablott nők sorából került ki. Csak a XVI. században félmilliónál többre ment a rabszijen Törökországba hurcolt magyarországi lakosok száma. Uralmuk hazánkban egyszerűen emberirtás volt. Hazánk felszabadításakor az előnyomuló hadak Mohácstól Lippáig egy élő fát nem találtak és a fű oly magasra nőtt, hogy lovasság kényszerült rajta utat törni a gyaloghad számára. A Temesköz területén 1716 után össze-vissza 663 hitvány falu maradt ránk kb. 25.000 lakossal... Ezek mind Acsády Ignác adatai, kinek koszorúzott pályamunkáját: Magyarország Budavár visszafoglalása korában dr. Juhász úgylátszik nem ismeri, pedig ennek ismeretére is okvetlenül szükségünk van, ha a török világot Ma-

gyarországon meg akarjuk ismerni és ismertetni.

Azt írja Juhász, hogy egyes újabkori történetírók a török uralmat derültebb világításban iparkodnak feltüntetni, mint a régebbi írók. Takács Sándor pl. ezt csinálta. Szekfü Gyula eléggé újabkori történetíró, de nyiltan megírja nagy munkájának IV. kötetében (419. lapon), hogy a 200 esztendőös török uralmat mint a magyarság életének legnagyobb hátravetőjét kénytelen igen súlyosan elítélni. Dr. Juhász K. ilyen keményen nem nyilatkozik, ha nem is tart az egykorú krónikásokkal, kik a törököket «vérebeknek» nevezik. Ezt mi sem mondjuk, de igen azt, amit Acsády: «Politikai rokonszenvek és a törökök vallásbeli toleranciájáról táplált téves felfogás tartóztatják történetírásunkat, hogy igazi nevén nevezze a török uralmat». Ha ma élne Acsády, valószínűleg a leghűvösebb tárgyilagossággal jelentené ki, hogy trianoni összeomlásunk egyik főoka a törökök kétszázados uralma és lakosságpusztítása. Mert azt mindnyájan tudjuk, hogy a kipusztított magyar lakosság pótlására a török kiveretése után rengeteg idegent telepítettek be Habsburg királyaink. Ezek az idegenek (oláhok, szerbek) többnyire az ország széleit szállták meg és egységes tömegükkel, fajtestvéreikhez való közelségükkel elősegíthették a trianoni helyzetet.

Csak őszintén sajnálhatjuk, hogy egy velünk rokon türk népnek a rovására írhatjuk a mi óriási vérvesztésünket és trianoni pusztulásunkat. De hiába, ez a történelmi igazság, amelyet nem hallgathatunk el akkor sem, ha jelenleg rokonszenvvel is tekintünk a mai Törökországra. Az ilyen kis tanulmány, mint a dr. Juhászé is szerfölött alkalmas tehát arra, hogy ismét elgondolkozzunk azon: mit jelentett a török uralom hazánkban; milyen lehettek a mű-

veltségi állapotok nemcsak a Temesközben, de a török uralom alatt nyögő Magyarország többi részeiben és mennyire van okunk szívből ünnepelni ezt az 1936-os esztendőt, mely 250 éves fordulója Budavár felmentésének és vele a török uralom megszűnésének.

Mesterházy Jenő.

Barabás Gyula : Domáldi jegenyék. (Révai-kiadás.) — A két legnagyobb magyar matematikusnak, a Bolyaiaknak képzeletizgató és tragikus alakjai újabban több író t csábítottak arra, hogy regény vagy dráma hőseivé tegyék őket. Tabéry Géza *Szarvasbika* c. regénye (1925) kiváló részletei ellenére sem mondható sikerültnek, mert dagályosan modern nyelve és beteges erotikumának túltengése csökkenti értékét. Legújában Miklós Jenő gyenge drámája még kevésbé közelítette meg a két lángész költői meglevenítésének nehéz feladatát.

Most Barabás Gyula vállalkozott erre, s regénye elnyerte a Révai-cég háromezerpengős Jókai-díját 375 pályamunka közül. Vajjon neki sikerült-e? Előszavában azt mondja: «Én hiszem, ilyenek voltak». Mi könyvének elolvasása után azt hisszük, hogy nem voltak ilyenek, legfeljebb ilyenformák.

Barabás az eléggé részletesen ismert két élettörténet sok eseményéből nem tud szervesen egységes regényt kerekíteni, hanem laza képsorozatot ad a Bolyaiak életéből, úgy mint Tabéry tette. A képeket többnyire nagyobb, évekre terjedő időközök választják el egymástól.

Bolyai Farkas szerelmes egy magánleányba, ki nem lehet az övé, ezért dachból megházasodik. Domáldi birtokán él. Meghívják tanárnak Marosvásárhelyre. Megtartja székfoglalóját. János fia már tizenkét éves. A bécsi hadi mérnöki akadémiára megy. Farkas felesége megőrül és meghal. János Bécsben. Farkas új házassága ötven-

éves korában. János Temesvárt katonatiszt, elkészül az Appendix. Meglátogatja apját. Farkas második felesége is meghal; fia, Gergely már hat éves, a Tentamen megjelenik fia munkájával együtt. Így követik egymást párhuzamosan a filmszerű képek egészen a két hős haláláig. Csak két igazi alakja van a regénynek: az apa és fia, a többi elmosódott és jelentéktelen. A három asszony (a harmadik János asszonya) még valamelyes jellemvázlat, a többi csak azért van, hogy a két Bolyai valakinek elmondhassa gondolatait.

A főhiba azonban nem ez a vázlatosság és töredékesség, hanem az, hogy a szerző nem tudja igazán megragadni és megrajzolni a két kivételes és kicsinyes hajokkal küszködő emberben a lángészt. Természetesen nehéz költőileg megértetni, vagy csak éreztetni is a hozzá nem értő olvasóval a nagy mennyiségű problémákat, melyekkel egész életükben vívódnak (ez aligha is fog valaha sikerülni), de azért jobban ki lehetett volna domborítani Farkasnak sok színt játszó, rendkívüli egyéniségét s az egyoldalúbb, ridegebb Jánosét (az utóbbit különben jobban sikerült az írónak). Így csak két különcöt látunk bennük, kik közül az egyik eljut az örütség határáig. Féltékeny tudósi viszálykodásuk s elkeseredett emberi harcaik sincsenek erősebb vonásokkal rajzolva, inkább valami mélabús, lágy líraiságban olvadnak szét az események.

Sorsukat ő is, mint előtte mások, jelképes magyar végzetnek tünteti fel: a kicsinyes, meg nem értő, érzéketlen magyar környezet elfojtja, megöli a lángészt. Ez az általánosság vált nézet sem igaz, noha maga Bolyai Farkas is hangoztatta. Hány magyar lángész érvényesült sokkal mostohább viszonyok közt? Bolyai Farkas sok kitüntetésben és köztiszteltetésben részesült hosszú életén keresztül.

János is ragyogó pályát futhatott volna be a katonaságnál, hol igen nagyra becsülték, s így mint tudós is könnyebben juthatott volna hírnévre. Különben ő szinte gyermekkorában külföldre került, s nem kellett a hazai elmaradottsággal küzdenie. Hogy könyvüket nem vették? Hát ma hány példány kél el egy felsőbb matematikai problémákkal foglalkozó könyvből? Tragikumuk nyugtalan, háborgó, túlzásokban izzó szellemükből és jellembeli hibáikból fakadt. Ha elérték volna is Gauss hírnevét és állását, bizonyára akkor sem lettek volna elégedettek és boldogok.

A regénynek vannak sikerült részletei, a szerző nem egyszer árul el tehetséget és mélyebbre ható lélekletést, s főként a lírai hangulatok festése terén. Egy helyt azt mondja, hogy Bolyai Farkas hegedülése olyan hatást kelt, «mintha őszevi alkonyban, csöndesen szemerkélő esőben valaki bandukolna hosszú jegenyesoron végig, mely ismeretlen falunak visz». Ilyen hangulat nagyon sok van a regényben, sőt az egésznek ilyenféle mélabús líra az alaphangja. Ezen a húron legszívesebben játszik a szerző, azért legjobban sikerülnek neki a búsongó tépelődés, a lelki magánosság, az elmúlás és hanyatlás hangulatos lélekrajzai.

Mindenesetre figyelemre méltó munka s érdekes olvasmány, de még mindig nem a Bolyaiak igazi regénye.

Szinnyi Ferenc.

Mai Német Dekameron.

(*Nyugat-kiadás.*) Három nemzedék kézfogásából ad izelítőt a Dekameron: Richarda Huch romantika-hanyatlásától Heinrich Mann vagy Hermann Broch századvégi nostalgiján át Ebermayer férfias fiatalságáig. Tíz nevet akar reprezentálni, kiszakítva őket az új próza ezerféle ágazó teljességéből. Nemcsak merész,

de egyben bátor feladat is. Különösen akkor, amikor csak a Bevezetésben említett írók közül Kästner és Klaus Mann novellái kimaradtak, noha előbbi dinamikus képei s utóbbi drámai feszültségű «rajzai» szinte kínálkoznak a nyelvi-átformálásra. Tíz novellával szimbolizálni a német prózafejlődés új útjait, igen nehéz s ezért is minden ilyen vállalkozás már önmagában hordja azt, hogy nem lehet tökéletes. Turóczy-Trostler, a Dekameron összeállítója a bevezetésben megrajzolja nagy vonásokban a modern német próza irányvonalát. Tanulmánya, akárcsak a novellákat megelőző kis «írói arckép», többnyire találó, bár kissé több kritika nem ártott volna ezekben sem. A novellák közül különösen Thomas Mann mesteri lélekrajza Schillerről (*Nehéz órában*) mélyen művészi alkotás s fordítása az eredetivel vetekszik. A sikerültebbek közé tartozik a szimpatikus Ebermayer neoklasszicizáló elbeszélése (*Krözus álma*) és Stefan Zweig *Története a Genfi-tó mellől*, melyben az emberiség lelki összeomlását teszi egy pillanatfelvétel tárgyává. Nem elég változatos és gazdag ezeknek a novelláknak témaköre; többnyire még mindig a világháborút variálják, így majdnem a felében ez a fő- vagy mellékselekvény tárgya, bár Vring *Aube hadnagyában* sok erő és lendület van s a hangulatkeltés művészetét sem lehet tőle megtagadni; vagy a ma már szerencsére elvirágozott freudista lélekanalizist művelik; ilyen a kötet másik része, így a Broch komplexumos *Hazatérése*, melynek nem tudjuk, hogy vontatott megindulása vagy érthetetlen befejezése a bosszantóbb; Werfel *Lépcsője* sem különösebben, mert egy percig sem tudunk hinni Francine érzései komolyságában vagy javulási szándékában. Arnold Zweig miniatűrjében (*Szinbád meg az aggastyán*) is egy, ma már közkedvelt témát dolgozott fel: az apák

kiszípolozzák önfeláldozó fiaikat. A téma, amilyen igazságtalan, époly hazug is: semmi lélektani logikusság nincs benne. Süskind novellává zsugorított regényötletében (*Élet hármában*) életszerűbb, de csak témafelvetésében van merészség s nem annyira a feldolgozásban vagy megoldásban. A novellagyűjtemény — melyet a tíz író fényképe és autogramma díszít — műfordításai sikerültek s határozott művészi becsvágyról tesznek bizonyosságot. Kár, hogy a novellák témái szellemükben nem elég újak s nem állanak, egy-két kivétellel, elég közel a ma érdeklődési köréhez. Ez okozza azt is, hogy az egész uralkodó szelleme nem tesz elég friss benyomást és nem ér el ugyanilyen hatást.

Kozocsa Sándor.

Joseph Hergesheimer: Az estélyi ruha. Athenaeum kiadás.

Mikor Balzac megírta a harmincéves asszony történetét, bizonyára nem gondolta, hogy jönni fog utána egy könnyed, amerikai «best seller», aki — hogy némi különbség legyen — megírja a negyvenéves asszony szerelmi történetét. Nem túlságosan sikerült ez az új változat. Nemcsak azért, mert ezt a kérdést a maga korában Balzac sokkal több figyelemmel és ízléssel intézte el, hanem azért is, mert ez a történet, így ahogy Hergesheimer megírta, nem méltó sem az ő viszonylagosan jó írói nevéhez, sem az öregedő asszony szerelmi portréjához. Nem az ifjúságához ragaszkodó, de már korosodó szépaszszony, hanem az örök kokott regénye ez, akihez Ninát egyébként nemcsak férje, de saját felnőtt gyermekei is hasonlítják.

Hergesheimer Az Estélyi Ruhában igényes író akart lenni, de, sajnos, csak az maradt, ami: az amerikai középosztály szórakoztató, könnyedén elmés írója. Regénye Mulford Prentice optimista filozófiájának

egyik tételét, — hogy új ruhában új gondolatok és érzések szállják meg az embert, — akarta kihangsúlyozni és illusztrálni, de ehelyett egy meglepően laza erkölcsű asszony, egy kikapós, de jámbor és korlátolt férj és egy ugyanilyen alaptónusú társaság rajzát adja. A nemes kezdet, a pompás Ishtarre-ruhát viselő s új érzésekkel felgyúlt asszony élete és a többieké is, a végén közönséges szerelmi problémává válnak, aláhúzza a vágyakat s fellobbanó ösztönök játékát.

Az egész regényben nem látni tisztán, mit akar Nina. Illetve azt látni, hogy minden akar lenni, csak nem tisztességes. «A tisztesség butaság és bűn.» Ezt gondolja Chalke-ról is s ezen rajta veszt. Mert Chalke puritán, korrekt férfi, aki nem hajlandó aljasságra. Nem hajlandó szeretni a más asszonyát, amíg az törvény szerint nem az övé és igenis fennakad azon, hogy megcsókolja-e az asszonyt a férje házában. Ezzel szemben Nina? Az új erkölcsű, új szerelmű, Ishtarre-ruhás Nina, akit alig takarnak a selymek, ezen a csekélységen igazán nem háborodik fel. Mert Nina olyan, amilyen, bármint köntőrfalaz is az író. Ilyennek született, ilyen volt már Chalke nemes és mély szerelme előtt és alighanem ilyen marad azután is, ha már a bolondos, «korrekt», halált választó szerető emléke megfakult állhatatlan szívében.

Az olvasó méltán kérdezhetné az író, miért hát e nagy apparátus? E háromszáz oldalas védőbeszéd és bizonyítás? Miért e hazug és képmutató színészkedés Nina becsületéért? Hiszen Ninát nem Chalke váratlan halála teszi tönkre, hanem önmaga. Nem Chalke tartózkodó, nemes szerelme adatja oda neki magát, hanem Nina határtalan, korlátokat nem ismerő szekszualitása. Chalke csak a házasság után akarja s Nina az, aki erőszakkal és ravasszággal rendez

éjszakai fürdést a tóban. Szerelmi életében nem Chalke volt az első, úton-ütfélen csókolózott s most, a végén, mégis érintetlenséget játszik a negyven viharos évével? Most mégis a Chalke nevét suttogja, amikor már megölte?

Sorsa s élete nem tud meghatni s inkább ellenszenvet, mint vonzalmat kelt. Inkább szörnyűködést és utálatot, mint sajnálkozást. Hogy beteg, bűnös és rossz erkölcsű, azt mindenki látja, aki hosszú ál-töprengésekkel teli életét elolvassa, csak azt nem sejtí senki, hogy az író miért írta meg így, vagy ha így írta meg, miért kér részvétet számára s miért állítja úgy be az amerikai társadalom életébe, mintha ott mindenki Nina volna és minden tisztességes asszony így oldaná meg negyven felé a múltó élet és szerelem problémáját s úgy tenné túl magát rajtok, hogy egyszerűen és gondolkodás nélkül az első férfinak adja magát.

Zaka Sándor.

Tamás Lajos : Rómaiak, románok és oláhok Dácia Trajánában. Budapest, 1935. Kiadja a Magy. Tud. Akadémia. Az utódállamok tudományos irodalma közül talán egyben sem figyelhetünk meg oly görcsös ragaszkodást *vélt* igazságokhoz, mint éppen a románokéban. Vélt igazság volt u. i. a románoknak a rómaiaktól való származása, mende-mondán alapult az a hitük is, hogy Trajanustól Dáciába telepítve ott magukat Kr. u. 270-től napjainkig fenntartották, nyelvetöltve a népvándorlás zivataros hullámainak. De a kacsalábon forgó vár csak épült-szépült s a mese-mondók jutalma az volt, hogy Trianon a meséből valóságot varázsolt. *Tamás*-nak már csak az a feladat jutott osztályrészül, hogy a tudós higgadságával és páratlan felkészültségével regisztrálja az igazságot. Nem támad és nem véd, hanem rámutat

arra, hogy a tudománytól merőben idegen szempontok akadályozták meg eddig a kutatókat annak felismerésében, hogy nem elég egy esetleges dáciai romanizmus továbbélésének megbizonyítása, hanem szükséges még pl. annak bebizonyítása is, hogy ez a romanizmus nyelvileg és fajlag azonos volt a balkáni romanizmusnak azzal az ágával, amelyből csak az V—VI. sz.-ban az ősoláhság fejlődött. *Tamás* könyve joggal elvárhatja nemcsak a szakember, hanem a nagyközönség érdeklődését is. Hiszen a román-probléma egyike a magyarság megoldatlan problémáinak is. *Clauser Mihály.*

Komlós Aladár : Néró és a VII.
(*A. Pantheon-kiadás.*)

«Ez a könyv nem riport, hanem regény» — figyelmeztet Komlós Aladár. — «Az iskola, amelyet leír, nincs meg a valóságban, az események, amelyeket elbeszél, nem történtek meg.» Ez a néhány sor tulajdonképpen azt akarja mondani, hogy «minden leányiskolában megtörténhetik, ahol férfitanárok tanítanak.» A szerző a regénye végén össze is foglalja jótanácsait, egyik hősének kijelentésében: «Nem szabad sohasem elfeledni, hogy aki virágokkal zsufolt helyen él, könnyen halálos mérgezést kaphat a virágok illatától». Végző következtetése az, hogy leányiskolában nők tanítsanak. Ez régi problémája a közoktatásügynek, regényben először s talán nemcsak nálunk, *Komlós Aladár* foglalkozik vele.

Komlós ismeri a tanárt, a tanulót, az iskolát. Vannak alakjai, akik már régóta ismerőseink: itt is, ott is láttuk őket, s most megint találkozunk velük, a szerző éles megfigyelőképessége, élethű rajza jóvoltából. A tanári szoba levegője is egészen az életből való, a kollégák portréi általában jól elütnek egymástól s ugyanilyen gazdagságot tapasztalunk a «leányfejek» egyénítésében is. Legáltalább egy tucat tanulóleányt látunk magunk előtt, életvalóságban. Már az elbeszélés zavartalan hangja, folyamatossága, drámaisága meglepően jó, a mozzanatok, gyakran bravuros kergetőzéssel, kiszögellésekkel és ugrásokkal, szervesen kapcsolódnak. Igaz, néhol egy kis stilizáltságot is érzünk a sorok közt, ez a tételnek olyatén kihangsúlyozásából származik, aminőt idéztünk. A szerző minden szóval takarékoskodik, bizonyos józan ihlet vezet a kezét, viszont elég bőbeszédű a helyzetek rajzában, egy kis fölény ízével.

Komlós Aladár ifjúsági regénye, a *Római kaland* után jelentékeny haladást mutat. Igaz, amott tanult anyagot váltott fel a valóságra, nagy idők messzeségéből, s éppen a nagy tanultság kötötte kissé a regényíró fantáziáját abban, hogy a «helyszíni szemle» teljes illuzióját keltse bennünk. Itt már a való életben jár s ez az élet meg is marad életnek.

A regény mindvégig előkelő színvonalon foglalkoztatja érdeklődésünket s nem olvad össze átlagolvasmányaink kérészetű anyagával emlékezetünkben. *Vajthó László.*

SZÍNHÁZ. - FILM.

Paulay Ede.

1836—1936.

Ha mai nap a legkülönbélebb felfogású bíráló is nagyjában ugyanazokat az igényeket támasztja a Nemzeti Színház munkája iránt: az Paulay Ede vezetői működésének eredménye. Nemcsak hogy mindeddig legnagyobb igazgatója volt első drámai műintézetünknek, hanem valósággal megteremtője is annak a hivatástudatnak, melyet ma ettől az intézettől oly szigorúan számonkérünk.

Az ő működéséig — negyven éven át — a Nemzeti Színház lényegileg azt jelentette, amit ma a nagyobb vidéki színházak. Szállást adott mindenféle *színházi* kívánalomnak, sok és nagy áldozatot hozott a magas művészetnek is, de ajtót nyitott annak is, ami pusztá szórakozás, vagy pedig más természetű szolgálat, mint pl. az operáé. A műsor mellett a színészi rész is heroikus magánteljesítmények és fegyelmezetlen közös munka keveréke volt. Paulay a nyugat legjobb útmutató példái nyomán megteremtette a nemzet előkelő színházát s megszabta rendeltetésének hármias irányát: a hazai és külföldi klasszikus termékek szolgálatát, a magyar drámairodalom korszerű felvirágoztatását és az egyidejű külföldi termés legjobb és legjellemzőbb részének megismertetését. Mindez a színházi munka *anyagát* illeti. Gondja volt arra a *szellemre* is, melyet ennek áttelekesítésére és célismerő közvetítésére munkába állíthatott. Az egységes elgondolás és kidolgozás addig ismeretlen elvét tüzzel-vassal jogaiba iktatta. Rendezői nagy teljesítményekkel előtte már Molnár György is dicsekedhetett, de belőle merőben hiányzott az a szívósság és türelem, mely — egyes mutatós megoldásokon túl — az egyenletes és biztos alapokra helyezett fejlődésnek megindításához szükséges. Paulayban együtt volt a józanság és a fanatizmus. Ezért bírt okos játékrendet és határozott játékstílust teremteni. Fogyatékos eszközökkel, de törhetetlen hittel olyan vállalkozásokat is megkockáztatott, aminő *Az ember tragédiájának* vagy a *Csongor és Tündének* színrevitele volt. Ezekkel valóban egész tekintélyének és hitelének kockázatát vállalta és vállalkozását azóta egy félszázad ítélete szentesítette.

Igazgatásának másfél évtizede az új Magyarország életének legbékésebb és legösszhangzóbb időszakára esik: a kiegyezés után megindult fellendülés éveiben kezdődött s a millénium előtt ért véget. Örök érdeme, mulhatatlan eredménye, hogy ezt a fél emberöltönyi időt olyan szilárd alapok lerakására fordította, aminőkhöz fogható jó hagyomány megteremtésére máskor és másnak talán alkalom sem kínálkozott volna, s amelyeket az azóta elviharzott, válságos félévszázad sem ingathatott meg. A Nemzeti Színházban ma is Paulay intézetét tiszteljük, óvjuk és igyekszünk továbbépíteni.

Bánk bán.

Új színrealkalmazása a Nemzeti Színházban.

Ha van elcsépelet szólam: a «Prokrusztész-ág» alighanem az; de ha van, amire ráillik: ez az új *Bánk*-rendezés mindenestül az. Nem a tragédia lényegének kerestek itt minél egyenértelműbb színpadi kifejezési formát, hanem egy ötletes és újszerűségével mindenestre megkapó színpadi *szervezet*-nek rendelték alá Katona művét. Mivel manapság a Nemzeti Színház dolgaiban oly szívesen szímatolnak kritikai kákán-csomótkeresést, késedelem nélkül előrebocsátom, hogy a mű *szövegének* ebből sem megcsönkítése, sem meghamisítása nem támadt. Teljesebben és gondosabb mérlegeléssel kaptuk Katona ígét, mint valaha. Legfeljebb itt is az bizonyult nem csekély gátló-körülménynek, hogy a fődolgozról akárhányszor a mindenféle rendezői elgondolás és magyaráztatás céljaira bőségesen kihasznált forgó alkotmány mellékterületeinek látnivalói terelték el a megkívánt figyelmet, vagy pedig maguk ezek a fődolgozok kerültek olyan szerencsétlen elhelyezésbe, hogy ezzel igazi hatásértékük veszendőbe ment. Helyes gondolat volt az időtartamban szoroson egymáshoz zárkózó első három felvonást egyvégben adatni; ezen belül pedig bizonyos szcenikai egységek szerint világosabban tagolni. De már a megnyitó mozzanatokban is Petur hangulatmegteremtő fellépése eljelen-téktelenedett a főlétszámú kidolgozott udvari «dombérozás»-ban, Bánk felvonászáró monológja moziszerű «premier plan»-ná olcsósosodott, majd a békétlenek tanácskozása végkép megsínylette a szűkös körívnyílásokra tagolt építmény térviszonyait; a színpad itt veszedelmesen hasonlított az ismert régi-módi, kétnyílású időjós házikókhoz, ezzel szinte játékosá lett, erősen veszélyeztetve Petur és Bánk küzdelmének súlyát.

Még jobban fokozódtak a technika szerencsétlen kényszerei a továbbiakban, melyek során szinte minden döntő mozzanat az építmény emeleti síkjára került, oly magasba, ahol a szereplők csak féltestükkal érvényesülhetnek s oly nyitott távlatok közé, melyek minden meghittebb szónak hitelét veszik. Melinda hálószobája itt afféle függőkert s Bánknak felindultságában is ügyelni kell, hogy a boldogtalant legfeljebb a padlóra lökje s ne a — mélységbe. Gertrudis megöletésénél ugyanez a helyzet: a királyné szinte a korong peremére kénytelen kúszni, hogy haldoklásából többet kapjunk néhány — hörgésnél. Csak az ötödik felvonás használja szerencsésen a színpad lehetőségeit. Ehhez szó nem férhet, csak egy, de az nagy nyomatékkal: Endre zárószavai után semmiféle egyházi szertartást nem lehet *toldalékul* adni, hiszen csak még egy ilyen rendezői ötlet s a nézőket akár mindjárt a Melinda végtisztességére is ott lehetne marasztalni.

Magában az előadásban annyi a kimagasló érték, hogy sajnálni kell, ami ebből a technikai követelményeknek ezúttal áldozatul esik. Általános-ságban is megérezni, hogy a szereplőket feszélyezi részben a mozgás dolgában rendelkezésükre álló szűk tér, részben a beszédjükbe annyira beleavatkozó örökös dimenzió-csere. Nem érezhetik magukat szabadon a tragédia résztvevőinek, mert ugyanakkor azzal is számot kell vetniök, hogy együtt egy merész és veszélyes toronyépítménynek is — szobaurai, akikre a «házirend» parancsolóan kötelező.

De még így is egész sor kiemelkedő alakítás kíván elismerő méltatást. Mindenekelőtt Kiss Ferenc Bánkja. Már láttuk ebben a szerepben, de biztonságát csak megnövelte, átérzését csak elmélyítette az azóta eltelt idő. Talán

e szinte leküzdhetetlen nehézségekkel teli feladat még eddig benne lelt legkülönb vállálójára. Játéka az önmérséklet diadala, melynek nyugalma alatt sisteregve buzog az indulat lavája — egészen Katona elgondolása szerint. Habhánya lelkű ember magánélete mozzanataiban és parancsoló fellépésű nagyúr a köz dolgaiban. Gyilkosságának megérlelő indítékait is finom hullámzásban tárja elénk. Amikor pedig az államférfi elpusztul benne a földresujtott férj és apa fájdalmában: a legmélyebben szívenütő színészi mesterművet alkotja meg — egy szikrányi színészkedés nélkül. Az új Gertrudis, Mátray Erzsi szép és hatásos jelenség, ami szerepének értelmezését illeti, abban is gáncstalanul jó, csak a királynői indulatok feszítőerejét nem érezteti eléggé — belülről. Tőkés Anna Melindája is inkább szép és megható jeleneteket nyújt, semmint igazán összefogó jellemképet; dalfoszlánnyok emlékét ajándékozza nekünk, nem egy elhangzott bánatos melódiáét; inkább egy szerencsétlen sorsú udvarhölgyre emlékeztet, semmint a nagyúr hitvesére. Biberach alakjához Timárnak sok jó színe van, beszéde értelmileg kitűnő, de a játékos felsőség, a hazardjátékosnak minden pillanatban kockázatot vállaló szenvedélye hiányzik belőle; Odry fölényét idézte emlékünkbé, melynek párja azóta sem akadt. Ottó gyáva érzékisége, meggondolatlan hevessége Ungvári Lászlóban kifogástalan tolmácsra lelt, egy fokkal érdekesebbé tette ezt az alakot, mint sok elődje. Tiborccal Somlaynak sikere van, de — igazán szólva — alig több, mint amennyi Tiborc panaszához multhatatlanul hozzátartozik. Somlay elszántan kerüli a teatralitást, de egy kissé ki is szárítja az alakot; s ami sehogysen járja: Katona szövegétől is elég sűrűn elkalandozik. Hosszú Zoltán Mikhál bánjából az aggastyáni méltóság hiányzik, inkább erdélyi havasi vén pásztor ő, mint agg spanyol főúr. Könyves-Tóth Erzsi Izidóra kevésbé hálás szerepével sokra nem jutott, búcsúvételében volt néhány jó hangja, egyébként — kivált a ravataljelenetben — semmi súlya nem volt a szavának. Régi és szívesen látott ismerősünk Kürti József Peturja. Rá talán csak méltóságból és tekintélyből férne valamivel több, de pompás férfiasága, remek magyar szőejtése így is megteszi a magáét.

Hernani.

Victor Hugo tragédiájának felújítása a Nemzeti Színházban.

Nincs mit szégyenkeznünk rajta, ha Hugo tragédiáinak lélektanát, emberfestését hamisnak érezzük: a jellemek megalkotásának művészete az érzelmekben és szavakban dúskáló nagy lírikustól valóban idegen volt — nemcsak mi és ma érezzük annak. Jobban restelkedhetünk amiatt, hogy szenvedélyének hőfokáig nem igen bírnak már felforrni, pedig annak, hogy vad lobogásával együtt tartassunk, ez volna a feltétele; olyan feltétel, mely századunkban körülbelül mindenütt hiányzik. A Nemzeti Színház kegyeleti előadásából is főleg

az világlott ki, hogy génuszát ma már inkább csak a szó, mint az igazi hit szolgálhatja. A szava pedig csak tolmácsolt szó, mely nyomába sem érhet az eredetinek, még ha olyan tagadhatatlanul gazdag nyelvi és formai lelemény iparkodik is vele megbirkózni, aminőt Kardos Lászlónak világos eligazodású és szépen csengő fordítása tanusít.

A színház mindenről gazdagon és odaadással gondoskodott, ami a különöségekhez tartozik. Hatásos színpadi képek, ragyogó jelmezek, néhol kissé már túlzásba is vitt «hangulati» megvilágítások, mind hozzájárultak ahhoz, hogy a rendkívüliség légkörét megteremtsék. A játék stílusa ellen sincs szavunk. Táray Ferenc játék-

mesteri minőségében — igen helyesen — nem kísérletezett azzal, hogy bármit is maivá, a mi világunkhoz közelállónak iparkodjék tenni. Valóban, efféle szándék a tökéletes meghamisítással jelentene egyet. Hugót bizony csak «kiállítás»-sal, mellkassal és tirádával lehet megszólaltatni, a szenvedélynek ma már nem mindennapi használatú koturnusára helyezkedve. A főszerepet, a hercegi vérű és lelkületű banditáét, szintén Táray vállalta, s mindent megtett, ami erősen értelmi színezetű, szűkös lírájú művészegyéniségétől telhetett; de nem telt elég: meglehetősen szikkadt és tárgyilagos haramiával ajándékozott meg, valószínűbb hugói lélegzetvétel nélkül. Mátray Erzsi eszményien szép megjelenésű Dona Sol, kitűnő versmondása is méltánylást érdemel, csak — biztosabb összefogó lendület híján — egy kissé jelenetekre hullt szét az alakítása. Kürti Józsefben volt méltóság és erő, de inkább a *Lear* Kent grófját mutatta, semmint konok spanyol főurat. A legszebb és leghíresebb szerep, Don Carlosé, Abonyi Géának jutott. Mélyen fájjaljuk, hogy ez a tehetséges művész újabban egyre inkább a könnyebb végéről lát hozzá feladataihoz. Egész magatartásában, taglejtésében, dikciójában valami bántó üresség nyilvánult meg. Mások a Victor Hugótól kétségtelenül megkivánt hősi pózok és más a «tükör előtti» színészkedés. Márpedig itt minden ezen a különbségen fordul meg.

Kristóf Katica.

Karl Zuckmayer színjátéka a Nemzeti Színházban.

Vándorkomédiások románca. Bátnatos életkép a porond és levegő hőseinek, az izomerő és lélekjelenlét hazardjátékosainak világából. A féliggyermek kis artistalány bukolikus szerelmének története, mely lemondással végződik, mert apjának, a komédiásdinasztia fejének életébe kerül, és Katicát, a ponyvasátor jótündérét, a vér szava visszaszólítja a gazdátlanul maradt trupp élére, a pillanatoknak kiszolgáltatott vándorsorsba, melynek szomorú epilógusát is itt láthatjuk már Bibbónak, a társulat zivatarosmultú gondozójának és pénztárnoknőjének élettörténetében.

Nem nagyigényű alkotás ez, nem is igazi dráma. Ami elibénk kerül, jobbára csak lírai zenekari kísérlete magának a drámai tételnek, mely vékonyan csörgedezik s akárhányszor el-eltűnik mint a hegyipatak. Hiányzik a zivatar ereje, mely sodrát félelmetessé duzzassza. De tagadhatatlan, hogy igazi író tollából került ki, mely nem garasos hatások szolgálatába, hanem parányiségük ellenére is, vagy éppen annak következtében megindító embersorsok nyomába szegődik. Az ő emberkéi a kicsiben a nagyot, a torzban a magasztosat, a csepűragásban a művészetet, az inségben a lélek szabadságát érzik és istenítik; pislákoló parázs mellett valami ősi láng csökevény maradékát őrizgetik, bukfencükkel valami hősi lendület méltóságát. A légtornász-kisasszony szerelmi lemondása is végeredményben az életformák és életeszmények örök összebékíthetelensége felé mutat.

Szívesen láttuk a Nemzeti Színháznak ezt a vállalkozását, melynek Kosztolányi Dezső fordítói művészete még külön rangemelést is adott; szívesen a vendégrendezőnek, Vaszary Jánosnak, friss munkáját s az előadás egész együttesét. A cirkuszigazgató hivatásgöggje és tiszta művészelelkűsége Rajnay Gáborra néhez és egyéniségétől meglehetősen távolálló feladatot rótt, annál jobban becsületére válik, hogy a lényegget így is megmentette; csak egy-két óvatlan pillanata ragadta el némi

keletlen groteskségre, ami ennek a szerepnek hiteles, bassermanni fel-fogásától merőben idegen. Katica alakjával Dayka Margit a legbiztatóbb kilátások között mutatkozott be új otthonában. Nem volt egyetlen hamis hangja, keresett mozdulata sem: a lelki és művészi igazságot szolgálta, üde lélekkel, meggyőző művészettel. Kacérkodása a félparaszt birtokosfiúval: szinte Keller falusi Juliájának ígézetét árasztotta magából. Vizvári Mariska is megint módját ejthette, hogy kiérdemesült cirkuszi művésznőjével tékozló gazdagságú társszerzőséget vállalhasson a szerző elgondolásában. Halmy Margit parányi epizódja is a művészi életvalóság ritka diadala. Jávor megállta a helyét, csak valamivel keményebbkötésű férfit kellett volna mutatnia. Pethes, Gózon, Sugár s főként Maklár, megannyi példáját szolgáltatja az aprószeres remekléseknek.

Az én leányom nem olyan.

Csathó Kálmán vígjátéka a Víg-színházban.

Regényeiből jól tudtuk, hogy Csathónak kitűnő megfigyelése és józan ítélete van olyan dolgokról is, amikről a Nemzeti Színház falai közt szabadon nem igen beszélhet. Most a vígszínházi légkörben bátrabban előáll a mondanivalójával. Nem úgy, hogy elléhásodik, hanem, hogy jobban nevéen nevezi a gyermeket. A fővárosi középosztály fiataljainak életét mutogatja, ezt a korszerű és felelőtlen műéletet, amellyel még azoknak is lépést illik tartaniok, akik rá sem születtek. És Csathó éppen nem helyezkedik a merev erkölcsbíró állásába, nem is marad a tüneti mozzanatoknál: keresi a bajok gyökerét. A tisztelt gyermekek mellett a tisztelt szülők is sorrakerülnek, ki is világlik, hogy a rosszul értelmezett

szeretet meg a tétova félintézkedések itt épp annyit nyomnak a latban, mint a fiatalok állítólagos «erkölcstelensége», amelynek mélyén az író megértése nagy biztossággal ráta-pint a kellő gondozás mellett ép tenyészetre is alkalmas, egészséges magra. Az ő kis Gittája a tűzveszélyes környezetnek inkább csak olyan «sodródója», talán csak külön gondviselése óvja meg tőle, hogy az «olyan» leányok népes szövetségében *jogosan* is helyet foglalhasson, de végül mégis megáll a talpán — zordonlágú édesapja és «barátnői» szerepben tetszelgő s már-már a fenn sem forgó bűnökben is mohó bűnpalástolói részességet vállaló mamája ellenére. A két nemzedékbeliek mellé Csathó még a «békebeli» öregek egy képviselőjét is odarajzolja, ezt sem elfogult eszményítéssel, sőt egy «anno dazumal» foltocskával, mely azonban így, az idők távolában, már valóban tisztító foltta nemesedik, akárcsak régi mintaképeink, Csiky Nagymamá-jának családi titka.

Főerénye ennek a vígjátéknak, hogy valóban vígjátéki szándékkal és eszközökkel íratott, — nagy szó mai nap, amikor bohózzati jellemzésig sem emelkedő álvígjátékokat és plakátnyerseségű «életkép»-eket varrnak a nyakunkba. A második felvonásban az általános hazudozásnak kollektív torzképe Pailleron tollához sem volna méltatlan.

A Víg-színház előadása is jólesően közeledik ehhez a magvasabb vígjátéki formanyelvhez. Aczél Ilona vendégszínházára e vonatkozásban valószínűleg az első hegedű szerepe járul az együttesben; finoman, okosan, kellő mértéktartással szolgálja a darab *igazi* hangmémét. Muráty Lili Gittája kedves, friss, csak egy kissé feleslegesen magyarázgatja önmagát, helyesebben azt, amit az író már csak taktikából is dugdosgat. Örvendetes meglepetés Ajtay Andor higgadt, fő-

lényes, szerepének két színét kitűnően összehangoló játéka. Gombaszögi Ella őszinte benső melegséggel izgul a mama szerepében, csak a mondatvégek lipótvárosias feltornázásáról kellene itt lemondania. Bihary epizódjelenete valódi kis realista remek. Végül Rádayban sok az egyéni szeretetreméltóság, de kelleténél több a szerepétől idegen «dinkség» is. Hegedüs Tibor rendezése, Vörös Pál díszletei kifogástalanok.

Mackó.

Jean de Létraz boházata a Pesti Színházban.

Mintha a negyvenedik születése napja felé közelgő Vígszínház a maga gyermekkorának emlékeit idézgetné, fiókéntében most bemutatott egy francia boházatot, mely ötletében, felépítésében mindenestül a századforduló hagyományát élteti tovább. Párizsban él is ez a hagyomány, a francia kispolgári világuak ez a «pikáns»-sá elrajzolt torzképe, nálunk behozatali könnyűáru volt már a fénykorában is, most meg szintiszta anakronizmus. Stella Adorján, aki a fordítás munkáját végezte, érezte is ezt, s amennyire tehetette, pestiesre szerelte át az egészet; jobb nem lett ettől sem, legfeljebb stílustalanabb. A fiatal Hegedüs Gyula, Varsányi Irén, Tanay Frigyes annak idején megteremtette hozzá azt a játékötemet, mely a Vígszínháznak sokáig különlegességévé vált. Azóta ezt a harmadrangú színpadok is eltanulták és csinálják, s az efféle témák is (a rejtélyes pólyásbaba sorsa, akitől a férfiak itt kivételesen nem menekülnek, sőt min-

denki mohón vállalja a ludasságot) inkább illenek harmadrangú műintézetek játékrendjére, mint a felnőtté érett Vígszínházéra.

Tarnay Ernő rendezésében élénk, csak egy kissé meggyőződés nélküli előadást kapunk. A Góth-pár áll legközelebb a hiteles stílushoz. Vaszary Piroska kelletlenül túloz, Mály Gerő pedig inkább lehetne katalán, semmint párizsi. Kabos a főszerepben mulatságos, de nem a darab valódi szellemében; nincs meg a «gerelyvető»-hitele. Az egész előadás legörvendetesebb jelensége a finom megjelenésű, szép beszédű és játéktudásban is egyre figyelemreméltóbb Sulyok Mária.

Mese a Grand Hôtelben.

Grünwald és Löhner-Beda zenés vígjátéka Savoir művéből, Ábrahám Pál zenéjével a Kamaraszínházban.

Állapítsuk meg, hogy Savoir munkájára itt már az apja sem igen ismerhetne rá; hogy széthullt részeit Ábrahám Pálnak tagadhatatlanul behizelgő muzsikája tartja össze; hogy az előadásban sok a kedvesség, a vígszínházi multú Ágay Irén kellemes operettdíva, a szegedi multú Vágó Mary túltemperamentumos szubrett, Latabár szeretetreméltó kórikus, Kertész Dezső kissé fáradt bonviván; állapítsuk meg végül, hogy a Kamaraszínház ezzel a kamaradarabnak bajosan mondható finom-vegyes *ragoût*-val alighanem megint százaz előadássorozatot fog elkönyvelni. Mindezt megállapítván, kívánjunk hozzá szerencsét és — több szavunk ne legyen.

Rédey Tivadar.

NEVEK ÉS FILMEK.

Annak, aki figyelemmel kísérte az utóbbi hetek, sőt hónapok filmtermésének plakátjait, föltűnhetett, hogy jórészt férfinevek szerepelnek a reklámokon. Az úgynevezett nagy filmeket egy-egy színészi teljesítmény tette nagygyá, vagy valamivel kevesebbszer színésznői eredmény, de a combkultúrának mintha egyenlőre bealkonyodott volna. A témák kissé elfordultak az obligát szerelemtől, a drámai magban inkább szerepet kap a szerelem, mint a szerelemben a drámai mag. Természetesen, akik kívül maradtak az idők sodrán, még továbbra is a régi keretek között motoszkálnak, a kevéssé tiszteletreméltó operetti hagyományokban. De végeredményképen pozitívumnak lehet felfogni, hogy a filmtermelés jórésztében a felvevőgép már elhagyta a báltermeket és a revüszínpadokat, többet és mást akar. Sokszor már inkább életet, mint csillogást. A hangsúly a «külalacról» a színjátszó képességekre terelődött át, a filmeket inkább játsszák, mint kiállítják. A filmen szereplő ember középpontjába került a filmnek, nem úgy mint azelőtt és ma is sokszor, mint kiállított nő vagy férfi, hanem mint színész, mint megjelenítője és ábrázolója szerepnek és életnek, ami szerepben tükröződik. A három film középpontjában, melyekről szólunk, egy-egy színész áll, éspedig nem olyan valaki, aki filmen játszik, hanem színész a szó megjelenítő, újraalkotó értelmében.

Harry Baur

nevével és népszerűségével indult a «Bűn és bűnhődés», kissé jogtalanul kisebb betűkkel hirdelve a főszereplőt, a fővonzóerejű szereplő mellett. Akik Dosztojevszkij regényét filmre vitték, nyilván arra gondoltak, hogy a Raszkolnyikov története mindent magában foglal, ami egy filmet sikerre vihet és azonfelül műalkotás is, műalkotásra ad alkalmat. Ha a regény vázát nézzük: igazuk volt, ha a regény levegőjét: nem. Amit filmre lehetett vinni a könyvből: a történet, a diák és a vizsgálóbíró vonzó és nagyszerű színészi alakításra módot nyújtó figurája. Ez adja egyik lényegét a regénynek, ami egy másik lényeges jellemzője, azt alig lehetett filmre vinni. A lélek vívódásai, a diák annyira orosz elméletei, a lelkiismeret forrongásai, az a végtelenül izgalmas belső történés, ami tulajdonképpen a regényt teszi, nem jeleníthető meg. Nem lehet a rendezőt vádolni azzal, hogy nem tudta: az alapjában egyszerű történet nagysága valahol itt rejtőzik, nemcsak a figurákban, hanem a figurák mellett és a sorok között, de föltétlenül az események között. Raszkolnyikov elájulásai, botlásai, ügyetlenségei és tétovázó párbeszédei csupán függvények, egy belső történés függvényei, külső árnyékai. Az írónak van ideje és módja ezeket a történéseket hosszan és izgalmasan mesélni és az ő vonzásuk alá állítani be az eseményeket és szavakat, a filmrendezőnek nincs. Nála az események vonzása alá kerül a lélek, a sorrend fordított lesz. A súlypont átszáll a mesemögöttiről a mesére és itt van valahol a szükséges hiba, amit az ember folyton és állandóan érez, míg akadozva és kis borzongásokkal figyeli azt a remekművet, melyet Pierre Blanchard és Harry Baur a vászonra vittek. A lélek alakulásából nem sokat kaphatunk, abból a szükségszerű változásból, ami a regényeleji Raszkolnyikovot a Szibéria felé gyalogló rabtól elválasztja, a film alig tud valamit kihozni. A film szinte követeli a tér és idő sokféleségét és — a figura egységét. Mind a két figura állókép. Porfir alakja a regényben is ilyen állandó, Raszkolnyikov regényeleji alakját azonban nagyon sok vá-

lasztja el a regényvégi Raszkolnyikovtól. A filmen a diák is álló jellem, az alakulások nem benne mennek végbe, hanem rajta. Hogy úgy mondjam : a regény olvasója számára az a lényeg : *hogyan* szánja rá magát arra, hogy bevallja a gyilkosságot. A film nézője számára, noha tudja a véget, hogy : jelentkezik-e vagy sem? Erről a különbségről hiheti valaki, hogy árnyalati, de ez az árnyalat tette a «Bűn és bűnhődés»-t, a regényt halhatatlanná.

A film, mint film, nem remekmű, de Harry Baur és Blanchard játéka az. Harry Baur mozdulatairól külön tanulmányt kellene írni, ahogyan a Dosztojevskij párbeszédei mögötti embert megjáltassa, elmúlhatatlan élmény. Hirtelen fordulásai, a taglejtések, melyekkel a láng körül szállongó lepkéről szóló szavait befejezi és az arc, ami e befejezés végére szinte démonian a diákra világít, maga is remeklés, már ezért érdemes lett volna egész filmet csinálni. De végig minden szava és minden mozdulása szinte tökéletesen ad egy hallatlanul érdekes figurát, minden félpercnyi játékában több szellemi munka és intelligencia van, mint egy egész átlagos magyar filmben. Blanchard nem kevésbé kitűnő, ideges szájmozdulatai, intellektuális és rajongó arca, mely végig a filmen a szellem negyvenegyfokos lázát tükrözi, célzatosan túlját-szott szerepe méltó a regényhez és Dosztojevskihez. Túláságosan és groteszkül mozgékony vonásai teljes sikerrel adják azt a kissé beteges, kissé szegényszagú és egészségtelen levegőt, ami annyira lelke a regénynek. A film : rábizta magát erre a két színészi remeklésre és alig adott melléjük mást, minthogy a díszleteteket homályosan világítottatta.

Inkisinoff

nevével hirdették a «Pénz rabjai» című német filmet, mely inkább címéhez, mint Inkisinoffhoz méltó. Szerepel benne egy poroszarcú, kövérkés hajóskapitány, egy «Braut», akire leginkább ez a német szó illik és aki menyasszonynak sokkal rokonszenvesebb lenne, mint színésznőnek, egy jóarcú csúnya bankember, három kedélyesen becsületes matróz és egy csomó utolérhetetlenül bájos és jó fényképezett pingvin. Ezenkívül Inkisinoff is, eléggé mellékes szerepben, nyilvánvalóan vonzóerőnek a jámbor közönség számára. A mese nem egészen rossz, de rendkívül ügyetlenül hozzák ki, a néző az előadás végén vegyes érzelmekkel távozik. Főként azért, mert Inkisinoff miatt jött és belőle kapott a legkevesebbet. Noha a film nem éppen rossz, ez elveszi minden közepes értékét is, a Dzsingisz Khán színészenek alakítása helyett bajtársiasságot kapni, ha az eddigieknél valamivel vonzóbb tálalásban is, jelentékeny csalódás. Kár, hogy a német film még ezzel a termésével sem tudott kivergődni zsákutcájából, ámbár már elég jó úton jár vele. A nemárja néző bizonyos meglepéssel távozhatott, hogy e német filmnek legfőbb vonzóereje mégis egy nemárja : Inkisinoff.

Clark Gable

Charles Laughton és Franchot Tone jelentik a neveket és a tökéletes színészeket a Lázadók című filmben, mely azonfelül hogy jó színészeket hoz, talán a legjobb film, amit az utóbbi időben a «Produkción» jóvoltából láthatunk. Laughton kapitánya és Gable tengerésztszjtje egymáshoz méltó színészi remeklések, a kapitány kíméletlen, zord és kemény figurája szinte tökéletes. Kevés más színész tehette volna, hogy ennyit kiabál és ordít mint ő, anélkül, hogy egyetlen hamis hangot ütne meg, anélkül, hogy az ember egyetlen egyszer tudná túlzásnak tekinteni a játékot. A kapitány dühös sétái, melyekben

a robbanó szenvedélyes düh mellett valami lapuló gyávaságot, a kormányzott tömegetől való titkolt félelmet is érezni, erős mozdulatai és csak néha feloldódó kegyetlen merevsége kísérik a nézőt jóval azután is, hogy látta a filmet, mint az irodalmi remekművek alakjai. Gable arca nagyszerű kísérete a kapitány kegyetlenségének, a korbácsolásoknak és koplaltatásoknak, ahogy engedelmeskedő és kemény első tisztből lázadóvá válik, annak minden motívumát pontról pontra ki tudja fejezni az arcával is. De ezen túl minden szereplő a helyén van, mint a matrózok a hajón, mindenki, még a legmellékesebbek is erejük legjavát adják, nincs egy pont, ahol a film meginogna, ahol az emberábrázolás tétovázna, ahol a feszültség lankadna. Pedig a korbácsolásokból, árbochoz kikötésekből, tengerbehullásokból csak annyit ad a film, amennyit a gyöngébb idegzetű néző is el tud viselni, az izgalmat nem annyira tények realitásával, mint inkább a képek ritmusával hozza a rendezés. A képek, ahogy váltják egymást, még egymást világítják meg és egymás hatását egészítik ki, ahogy a zongora utoljára leütött billentyűjének a hangja is színezi a következő hangot. Mindezen túl azonban a szellem, a levegő az, amiben a film leginkább remekmű, ez a szellem egyenes utódja a hindu lándzsás szellemének, férfítörténet, kevés nővel, sok bátorsággal, sok harccal és sok keménységgel. A pár Tahitibeli kép csak múlóan és annyira enyhíti a sötét és férfias filmet, amennyire szükséges. Két órán keresztül csaknem ugyanazok történnek, a filmnek mégis sincs egy kritikus pontja sem, abba hagyni sehol sem lehetne. A színészekről a legdicséretesebb jelzőt lehet elmondani: tökéletesen emberiek, a képek teljesen kidolgozottak, még a vitorlák kieresztését is úgy fényképezték, hogy érezze és értse, aki sose látott vitorlást, az is. Ahogy az izgalom és a feszültség egy pillanatig sem lankad: rendezői remekmű, ahogyan játszanak: színészi remekmű, ahogyan kép, játék, történet, szereplő összeáll: film a szó művészi értelmében. A reklámja azt hirdeti: két millióba került. Megérte.

(Sz. Z.)

Z E N E.

BARTÓK BÉLA V. vonósnégyesét mutatta be legutóbbi hangversenyén az *Új Magyar Vonósnégyes* (Végh, Halmos, Koromzay, Palotai). A mű rendkívüli technikai nehézségek legyőzését követeli s éppen ezért a legnagyobb elismerés illeti a fiatalokat, akik semmi fáradságot, időt nem sajnálva igyekeztek megfelelni a nagy feladatnak. Ez az az út, amely idővel elvezeti őket a nagyszabású alkotás szellemi, lelki tartalmának mélyebb felfogásához, megértéséhez is. Első hallásra legbiztosabb megérzésünk egy páratlan gazdag zenei fantáziához vezet, amely egy pillanatra sem enged ki a hatalmából; az öt tételen keresztül az első taktustól az utolsóig kényszerít min-

ket arra, hogy feszült figyelemmel kísérjük fáradhatatlan kutatását a neki megfelelő kifejezési eszközök után. És ebből a kutatásból mindig leszűrtebben, mindig klasszikusabb tisztasággal bontakozik ki Bartók Béla teljesen egyéni zenei nyelve, amely olyan ritka nagy értéke korunk zeneművészetének. A négy vonóshangszer szinte alig bír megfelelni az alkotó képzelet követelményeinek. Csodálatos hangokat hallunk, amelyek átsurranó légiességükkel teljesen újszerű eredetiségükkel egyszer a lélegzetünket fojtják vissza, hogy másszor megint hatalmas akkordtömbökben ragadjanak magukkal. Az anyag és a forma felett való tökéletes uralom visz Bartók zenéjébe

valami utánozhatatlan előkelőséget, amelyből mindig kisugárzik a soha nem hivalkodó s mégis a maga rejtett, mindenütt jelenlétében annál megragadóbb erő. Ebben a tekintetben talán a legjellemzőbb a Scherzo tétel, melyre Bartókot a bolgár népzene ihlette. Az alkotó Bartók Bélának kimeríthetetlen ihlető forrása a nagy zenei néprajz-kutató Bartók Béla. (Ő az első, aki a román kolinda dallamokról szóló legújabb könyvében bolgár ritmusú népdalokat közöl.) Mondanivalója — egy nagy lélek vallomásai önmagáról — kifogyhatatlan, de mindez egy pillanatra sem bontja meg a szigorúan klasszikus forma kereteit, egy pillanatra sem gyengíti a fölényesen uralkodó szellem rendező erejét.

Szilárd meggyőződésünk, hogy az V. vonósnyegyis is azok közé a művek közé tartozik, amelyek messze előre vetíti a jövő zeneművészet irányát, teljes értékét tehát éppen az idő fogja felfedni.

UDAY SHAN KAR hindu táncos csoportja érdekes, ritka szemléletet nyújtott a keleti művészetről. Erősen vallásos és faji jellegű ez a művészet. A hinduknál a zene, ősi hagyományaikhoz híven, ma is kultikus jelentőségű: évszázadok óta öröklött törvényeknek engedelmessékedik. Számtalan ütőhangszerük, dobfélék, lantok, fuvola már látványnak is érdekesek, hát még amikor a hindu zenész a különféleképpen hangolt dobot maga elé rakja s ujjaiával olyan boszorkányos ügyességgel üti ki rajtuk a legkomplicáltabb ritmusokat, villámgyors futamokat, amilyen hangszertechnikát nálunk nem is ismernek. Melódikus invenciójuk viszont az európai fülnek nagyon egyhangú, folyton ismétlődő motívumokból áll. Itt is a keleti népek erős hagyományai uralkodnak, bizonyos dallamsémák, melyeknek hangközei, tempói előre

megszabottak s csak a gazdag díszítő elemekben mutatnak némi szabadságot: ezekben éli ki a hindu zenész rögtönző fantáziáját. A táncok kíséreténél különösen a ritmikus, ütőhangszerek játszanak nagy szerepet. Megkapó az a mély áhítat, amellyel minden mozdulat szimbolikus jelentőségét a ritmus ősi élményén át kifejezik. Ebben a kifejezésben inkább a befelé forduló, intenzív s nem a nagy külső mozgalmasságot szolgáló eszközöket használják. Igen fontos szerepet kap a kar, a kéz, az ujjak, az arcizmok mozgása — mind egy-egy szimbolikus érték a kifejezésben —, ami a beavatatlank előtt az egész táncprodukciót kissé életelennek, monotonnak, erősen le-tompítottnak, fátyolozottnak tünteti fel. A milieu teljes stílusalansága, a sivár hangversenydobogó és dekoráció is sokat rontottak a nagyobb illuziókéltés lehetőségén. Hiába, minden igazi faji művészet csorbát szenved, ha kiszakítják természetes környezetéből, mert ez mindig szerves része az egész léleknek, amely a zenében kifejezésre jut. De mindettől eltekintve, mélyen emlénkünkbe vésődött a hindu táncosok magasrendű ethikai felfogása a zeneművészetről. Minden nép a maga temperamentuma, lelkiisége szerint törekszik a zenében kiterjeszteni földi korlátait. Így a legősibb zenei élményben, a ritmikus élményben érzi magát a hindu legközelebb isteneihez és nemzeti hőseihez, a magasabbrendű ember eszményéhez. Uday Shan Kar és társainak érdeme, hogy ezt, a talán egész mást váró közönségükkel éreztetni tudták.

DOHNÁNYI—THIBAUT szónataestjén teljes tárgyilagossággal állapíthattuk meg a magyar mester nagy zenei fölényét francia művész-társával szemben. Thibaut rendkívül elegáns, finom tónusú, szellemes, tö-

kéletes technikai készséggel rendelkező hegedűs, de művészetéből hiányzanak a mélyebb lelki rétegek, a benső átéltség melegsége. Mozart A-dur szonátájában élvezhettük legjobban világos formáló képességét, vonóvezetésének pompás könnyedségét, nemes tónusát, de már C. Franck szonátájában és Schubert B-dur triójában partnerei vezettek. Különösen utóbbinál köszönhattuk Dohnányi és Kerpely mesteri játékának, hogy nemcsak a műhangzás szépsége, hanem Schubert lelke is meglevenedett előttünk. Alig lehetett betelni a három hangszer között megszóló dallamgazdagsággal, fényben és árnyékban váltakozó, folyton el-el álmódózó, messze elkalandozó témáinak szépségével. Muzsikális volt ez a szó legnemesebb értelmében.

LISZT FERENCNEK, a nagy egyházi zeneköltőnek külön est keretében hódolt a főváros három legnagyobb templomi kórusa. A *belvárosi templom énekkara* Liszt kisebb motettáiból adott elő néhányat és a Krisztus-oratóriumból a «nyolc boldogság» szülő-vegyeskarrá írt fejezetét. *Harmat Artúr* nagyszerű vezetésében különösen élvezhettük ennek az ihletett zenének a szépségeit. A Krisztust személyesítő bariton szólóra mindig a kórus válaszol. Majd ájtatosan elmélkedve mondja utána a gyönyörű szöveget, majd nyugtalanul, megdöbbenve: új számára ez az értékelés. Hogy lehetnek boldogok a lelki szegények, azok, akik sírnak, akik éheznek és szomjúhozják az igazságot? Liszt zenéje élő erővel vési a szívekbe az egyszerű súlyos szavakat, hogy a legutolsó boldogságnál az egész kórus diadalmas hittel magasztosítsa fel a krisztusi tanítás legsúlyosabb tételét: «Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyeknek országa».

A *Lipótvárosi Bazilika Demény Dezső* pápai prelátnak szakavatott vezényletével igen szépen adta elő Liszt *Missa choralis*-ának első részét. Liszt itt az ősi gregorián dallamokat használja fel témáknak, amellyel örök mintaképet állított stílszerű feldolgozásukra. Korunknak az egyensúlyozott, klasszikus szellem felé hajló törekvése jobban meg tudja közelíteni a gregorián dallamok sajátos szépségét, amely előtt Liszt korlátokat olyan nehezen tűrő szabad szelleme is alázattal hajolt meg. Messze van itt a szimfonikus költemények pazar, színes nyelvétől, s csak az egyházi szellem szigorú kötöttségében éli ki szövegillusztráló művészetét.

A műsor II. részét teljesen kitöltötte Liszt *Esztergomi miséje*, amelyet az esztergomi bazilika felszentelésére írt. Nem csodáljuk ha a «jövő zenéjének» ellenségei annyit intrikáltak itthon is ez ellen a mű ellen. Új, modern volt ez minden ízében. Liszt Beethoven nyomdokain halad a dogmatikus téma drámai felfogásában, de a kifejezés élesen körülhatárolt jellegzetességében, a formálás nagyszerű arányosságában, egységében, egész eszmei és érzelmi tartalmában az egyházi zene modern szellemű reformátora áll előttünk. A «Kyrie» melódikus gazdagságának egyetlen nagy lélegzetben kiszélesedő áradata és a «Gloria» örömteljes liraisága után a hatalmas «Credo» teljesen lenyűgöző hatást vált ki. A hívő szeretetnek ezt a lángolóan extatikus kifejezését talán csak egy Assisi Szent Ferenc himnuszához lehetne hasonlítani: az «incarnatus» és a «crucifixus» szavaknál valóban a legnagyobbak nyelvét beszéli. Megragadó, ahogyan Liszt az Agnus Dei-ben befejezésül még egyszer felsorakoztatja a mise összes témáit, mintegy még egyszer elpanaszolja Istenének fájalmát, még egyszer könyörög vigasztalásért, hogy lélekben megerősödve távozzon haj-

lékából. A nagyszabású művet a *Koronázó templom énekkara* adta elő *Sugár Viktor* vezényletével.

KRESZ GÉZA, a sok éven át külföldön működő s nagy sikereket arató magyar hegedűművész, *Ysaye Eugène* egyik legkitűnőbb tanítványa, feleségével, *Drewett Norával* szonátaestet rendezett. *Brahms* három hegedű-zongora szonátáját adták elő. Nagykulturájú, széles látókörű, finom muzsikusokat nyert velük vissza a magyar közönség, olyanokat, akik mélységesen meg vannak győződve hivatásuk nemességéről és komolyságáról. Minapi játékukat is ez az előkelő, magas színvonalú felfogás jellemezte. *Brahms* G-dur szonátájának finom gráciája, bensőséges han-

gulata, a különös szépségű édes-bús rezignációban kihangzó Coda konzseniálisan elevenedett meg a kitűnő művészpár játékában. Az A-dur szonáta «Andante grazioso» tételében, amely talán a leggazdagabb melódiákban, különösen otthon volt *Kresz Géza* tónusának kristálytisztasága, meleg, éneklő kantilénája. A d-moll szonáta érdes, erővel teljes, szenvedélyesebb, pathetikus stílusában viszont a zongora jutott *Kreszné* lendületes és virtuóz játékával nagyobb szerephez. Bár hatásosságában ez a szonáta való leginkább koncert-előadásra, mégis az első kettőt éreztük igazi brahmsi alkotásnak: a szemlélődő, elégikus, rezignált lélek alkotásának. A szép estnek igen nagy sikere volt.

Dr. Prahács Margit.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T.

Szolnoki művészek a Szalonban.

A solnoki művésztelep immár hatvan esztendő óta virágozik. A háború óta, Nagybánya elvesztével jelentősége még megnövekedett. Tagjai minden évben kiállítás rendeznek telepükön, ezúttal együttesen felvonulva mutatkoznak be a budapesti közönségnek. A falakon ott látni az elhunyt mesterek vásznait is, így *Bihari Sándornak* többször méltatott Vasárnap délután-ját, mely a magyar naturalizmusnak egyik legkiválóbb alkotása, *Deák—Ébner Lajos*, *Aggházy Gyula*, *Faragó Géza*, *Hegedüs László*, *Jávor Pál*, *Ligeti Antal*, *Mihalik Dániel*, *Perlmutter Izsák*, *Vágó Pál*, *Zemplényi Tivadar* és *Zombory Lajos* szebbnél-szebb kompozícióit, melyek a művésztelepet annakidején jelentékkennyé tették.

A mai együttes sem szűkölködik értékes egyéniségekben. *Aba-Novák Vilmos* a nyüzsgő vásári életből

ragad ki néhány bravúros pillanattel felvételt. *Chiovini Ferenc* változatos, színes kompozíciókkal szerepel. *Fényes Adolfnak* néhány régi képe e kiváló festő naturalista korszakába világít be. *Pátzay Pál* markáns szoborképmásokat állított ki, *Pohárnok Zoltán* néhány mély tűzű, hangulatos tájképet. A két *Pólya-testvér* közül *Tibor* *bruegeli* humorával kap meg, *Iván* inkább az újklasszicizmussal tart rokonságot. *Vidovszky Béla* impresszionista tájképein kívül meg kell még említeni *Zádor Istvánnak* artisztikus műterem képeit.

Az Ernst-Múzeum csoportkiállítása.

Az Ernst-Múzeumban két csoportkiállítás keretében *Basch Andor*, *Domanovszky Endre*, *Ijjász H. Imre*, *Kontuly Béla*, *Vadász Endre* és *Halmágyi István*, majd *Barcsay Jenő* és *Vilt Tibor* mutatták be munkáikat.

Basch Andor sokáig élt Párisban

s főképp Van Gogh művei fogták meg. Kontuly Béla neoklasszikus felfogását újabban némi archaizálással, az olasz quattrocentóhoz való visszanyúlással színezi. Domanovszky Endre, aki néhány évvel ezelőtt neoklasszikus képekkel kezdte pályafutását, erjedőben levő figyelemreméltó tehetség. Oldottabban, festőiebben dolgozik, sok érzéke van az artisztikus finomságok iránt s úgy látszik, jó helyen keresi a kibontakozást.

Barcsay Jenő a fiatal nemzedék egyik legerősebb képviselője. Tájképet és figurákat fest, nem nagyon változatosan, de problémáit gyökerükig lenyúlva tanulmányozza. Egyelőre még a monumentális kompozíció új megoldásának kísérlete nem vezetett teljes eredményre, de az alapos, közönségnek nem bókoló, lelkiismeretes művész szemlátomást halad előre. Vilt Tibor patétikus szoboralakjai rendkívül tehetséges, érzékenyen mai művésznek kiforratlan alkotásai; arcképei mutatják kiváló képességeit, amelyek egyelőre csak

megcsillannak monumentális kompozícióiban.

Aba-Novák Vilmos.

A Szépművészeti Kiállítások Mária Valéria-utcai helységében Aba-Novák Vilmos mutatja be legújabb termését. A «látnivalók eleven sokadalma» nyüzsgöve borítja el a vásznakat. Alföldi és erdélyi vásárok, cirkuszi jelenetek, tájképek sorakoznak egymás mellé, a színek versenyt rikoltoznak a formákkal, melyeket egy optimista, élettől kicsattanó, életet szerető varázsló elevenített meg. Aba-Novák utolsó kiállítása óta nem sokat változott, azonban előadási módja, ha lehet, még tökéletesebbé vált, még színesebbé, még nyüzsgőbbé. Az az érzése a nézőnek, hogy bár ezt a fajta pikturát jobban már nem is lehet megjeleníteni, a közeli jövőben Aba-Novák pikturájában nagy fordulat várható. Azon a csapáson, melyet most tört, eljutott az utolsóelőtti lépésig.

Genthon István.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Etienne Báthory

Roi de Pologne, Prince de Transylvanie.

Hatalmas kötet jelent meg ezen a címen Krakóban, mint a lengyel és magyar Akadémia közös kiadása. Báthory Istvánnak, aki kétségkívül a XVI. század egyik legkimagaslóbb európai alakja volt s akinek uralkodása nemcsak a kis Erdélyt virágoztatta fel, hanem rövid tartama alatt is fényt és dicsőséget adott a hatalmas Lengyelországnak, 1933-ban ünnepelték negyedik centenáriumát. Születésének ezen a négy százados fordulóján határozták el, hogy a nagy uralkodó emlékét hozzá méltó történelmi mű kiadásával örökítik meg és ennek a munkának a kiadását a Lengyel Tudományos és Irodalmi Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia vállalta mint közös feladatot. A magyar Akadémia Csánki Dezső, Áldásy Antal és Lukinich Imre személyében hármas bizottságot küldött ki a terv kivételére. Hasonló célú bizottságot alakított a lengyel Akadémia is Stanislaw Kutrzeba elnöklésével. A magyar rész szerkesztésének gondját Lukinich Imre vállalta, a lengyel részét pedig Jan Dabrowski. Az ő vezetésük és irányításuk mellett készült el a közel hatszáz oldal terjedelmű, folioalakú hatalmas kötet, amelyben a legkiválóbb szakértők tollából kikerült tanulmányok egész sora dolgozza fel Báthory István történetének, erdélyi és lengyelországi szerepének minden jelentős mozzanatát az összes érdekes vonatkozásokra való figyelemmel. A könyv és annak minden munkatársa számolt a tárgyával kapcsolatos legújabb ku-

tatások eredményeivel, sőt bizonyos réseket is be kellett töltnie, ahol ezek a kutatások és eredményeik még hiányosak voltak.

A kötet első tanulmánya család-történeti. Áldásy Antal a legrégebb krónikák és okmányok alapján vezeti le a Szent István korában betelepített két német vitéz, Guth és Keled nemzetségéből származó Báthoryak családfáját, amelyet 1250-től aprólékos pontossággal Werner Móric rajzol meg. Kállay Ubul másik család-történeti tanulmánya a Báthory s a honfoglaló törzsek közül való, Balog Semjén nemzetségéből származó Kállay-család kapcsolatait mutatja ki Lukinich Imre rendkívül érdekes és gondos tanulmányában Báthory István ifjúságát, erdélyi fejedelemsé válassztását és fejedelemségének történetét írja meg. Bíró Vencel Báthory erdélyi fejedelemségének vallási és iskolapolitikáját ismerteti. Igen érdekes, még kevésbé feldolgozott területen mozog Haraszti Emil, aki Báthory korának magyar zenei életéről fest megkapó képet különös tekintettel a kor két nagy magyar lantosára, Bakfark Mihályra és Bálintra, akikről sok új adatot hoztak napfényre párizsi kutatásai, Szádeczky Lajos pedig a lengyel királlyá választás történetével fejezi be a magyar részt.

A lengyel rész kitér Báthory István rövid, de annál dicsőségesebb uralkodásának minden jelentős problémájára. Itt is magyar szerző kezdi a sort. Divéky Adorján megírja, milyen szerepet vittek a magyarok Báthory uralkodása alatt Lengyelországban. Eduard Küntze a Szent-szék és Lengyelország viszonyát ismerteti. Kasimir Lepszy az akkor is

akut danzigi problémát taglalja, Jan Natanson Leski Lengyelország keleti határainak nagy kérdéseivel foglalkozik. Azután sorra kerülnek Báthory parlamenti, jogszolgáltatási és gazdasági s pénzügyi reformjai és politikája Siemski, Kutrzeba és Jan Ruskowski tanulmányaiban. Thaddeus Glemma abbé a lengyel katolicizmus helyzetét mutatja be Báthory István alatt. Ez a Szentszékről szóló tanulmánnyal egyik legjelentősebb tanulmánya a kötetnek, hiszen Báthory azt a messzemenő tervet forgatta fejében, hogy a jezsuiták segítségével a keleti orthodox egyház és a katolicizmus egységét létrehozza s ezzel bőven rekompenzálja azt a veszteséget, amit az Egyházat a protestantizmussal érte. Bár Rettenetes Iván cárral szemben kivívott diadalai segítségére voltak ebben, a terv nem valósulhatott meg, aminek oka részben talán Báthory hirtelen bekövetkezett halála is volt. Az oroszok ellen viselt diadalmas hadjárat hadtörténeti ismertetését Otto Laskowski adja. Színes, gazdag, eleven képet ad Lengyelország kulturális és társadalmi életéről Anton Knot Báthory István udvara, magánélete és halála című tanulmánya. Stepán S. Komornicki pedig a Báthory Istvánról fennmaradt képekről, rajzokról és domborművekről ad kimerítő részletes ismertetést. Egészen kivételes értéke a kötetnek az a gazdag bibliográfia, amelyet Lukinich Imre és Kasimir Lepszy állított össze. A kötet a Krakói Egyetem nyomdájának előkelő kiállításában jelent meg számos illusztrációval és térképpel.

Imre Madách: Människans Tragédi. (*Dramatiskt Dikverk i 15 scener.*) Madách Imre hatalmas drámai költeményének, Az ember tragédiájának valóságos renaissancea van nemcsak nálunk, hanem külföldön is. Egyre-másra új fordításokban jelenik meg. Mohácsi Jenő fordítását a bécsi

Burgtheater is bemutatta, még pedig olyan előadásban, amelynek valóságos színpadtörténeti jelentősége van. Azóta új angol fordítás is jelent meg Charles Henri Meltzertől, amely nemcsak értelmi hűséggel, hanem ragyogó technikai felkészültséggel is ültette át angolra a költeményt. Ez a kitűnő fordítás adta a gondolatot, hogy a tragédiát angol színpadon is bemutassák. Újabb keletű Goga Octavian szintén kitűnő román nyelvű Madách-fordítása. Most pedig svéd nyelven jelent meg a magyar drámaköltészetnek ez a remeke, mégpedig olyan kiadásban, amely nagyjelentőségű irodalmi és könyvészeti eseménnyé is teszi a tragédia svéd megjelenését.

A fordítás nehéz munkáját Leffler Béla, a skandináv nyelvek kiváló magyar ismerője végezte nemcsak az eredeti, minden finomságát követő gondos hűséggel, hanem olyan technikai és művészi felkészültséggel is, amely a Tragédia svéd fordítását egy csapásra népszerűvé fogja tenni az északi országokban. Leffler Béla a külső formában is mindenütt híven követte az eredetit. A rimes részeket is megtartotta, sőt pompásan csengő rímekkel adta vissza.

Leffler Béla ezenkívül bevezetést is írt a kötethez. Gondos, szép tanulmány ez, amelyben Madách Imre egyéniségét és írói portréját rajzolja meg, majd behatóan elemzi a Tragédiát és végül röviden felvázolja színre alkalmazásának történetét.

A kiadás szépségét emelik Buday Györgynek, ennek a költői képzeletű, bravuros technikájú és rendkívül termékeny magyar grafikusnak fametszetei. A fametszet a legartisztikusabb és legelegánsabb könyvdísz. De Buday György még az általános artistikumon is túljeljesztette és egyénivé tette fametsző művészetét. Metszeteiben, még a kisméretűekben is, monumentalitás és misztikus mélység van. Erős és túltengő fekete ala-

pon kevés fehér vonalkázással hozza ki a rajzot és a plasztikus formákat is. A tragédiához kétféle méretű rajzot készített. A közvetlen, tehát az égben és a paradicsomban játszódó jelenségekhez egész oldalas nagyobb lapokat és az álmképekhez szinte miniatűr rajzokat. Azért ezeken a miniatűrökön is sokszor egészen hatalmas tömegeket mozzgat. Megragadó az első kép fénybe felkapaszkodó, szárnyait impozánsan kiterjesztő angyalkarának képe. Körül a sötét űrben már keringnek a fényforrást kereső világgolyók és holdak. Lenyűgöző erejű a sötét angyalnak, Lucifernek képe is hatalmas fekete szárnyával, mely mint gyászlobogó leng mögötte. Brutális karmos keze, mely az előtérben kissé nagyobb méretet kap, mint komor és súlyos végzet mutat előre az ember tragikus sorsútjára. Az álmképek metszetei közül az egyiptomi, az egyik bizánci, a francia forradalmi kép és az űrben lebegő Ádám és Lucifer legerőteljesebbek. Rendkívül markáns és kifejezésteljes Madách Imrénének a kötet első oldalán elhelyezett portréja.

A kötet végén rövid jellemzését kapjuk Buda Györgynek és grafikus művének, majd a Madách-irodalom és a Madách-fordítások bibliográfiáját közli. Az utóbbiból Fóti Lajos francia fordítása kimaradt.

Archivum Europae Centro-Orientalis. Ezen a címen szerkesztő bizottság közreműködésével Lukinich Imre szerkesztésében poliglott folyóirat jelenik meg. A folyóirat a Pázmány Péter tudományegyetemen legutóbb alapított Kelet-Európai Történelmi Intézet hivatalos folyóirata. Célja elősegíteni a keleteurópai kutatások nemzetközi tudományos munkáját. A szerkesztő bizottság tagjai: Bajza József a horvát történelem és irodalom, Györfly István a magyar néprajz, Melich János a szláv nyelvészet, Moravcsik Gyula a bizánci filológia,

Németh Gyula a török filológia és Tamás Lajos a román filológia tanára. Most jelent meg egy impozáns kötetben az első négy szám. Négy nagyobb tanulmányt közöl ez a kötet. Az elsőt Tamás Lajos írta Dácia lakosságának kialakulásáról. A másodikban Kniezsa István Pannonia és az Északi-Kárpátok pszeudorománjaival foglalkozik. Rásonyi László a román állam kialakulásának történetét és Besszarábia eredetét írta meg, Jónás Elemér a magyar Alföldön talált szarmátzajig érmeleletek dél-oroszországi vonatkozásait fejtegeti. A kötetet kritikai beszámolók egészítik ki.

Rónai András: Közép-Kelet-Európa politikai határainak élettana. Rónai András könyve az új geopolitikai tudomány érdekes és meggyőző erejű fejezete. Rónai a világháború után keletkezett Kelet-Közép-európai államok határait veszi vizsgálat alá, miután elméletileg kifejti melyek a politikai határok tartósságának tényezői. Kimutatja milyen területek alkotnak szoros politikai egységet és végül megállapítja, hogy azok, akik a világháború után az új államok határait megvonták, nem számoltak e területen élő népek berendezkedésében adott bonyolult problémákkal. Ezért van az, hogy az új politikai határok homlokegyenest ellenkeznek a tartós történelmi határokkal, amelyeket a századokon át folyó életközösség fejlesztett ki. Az új határokat tisztán etnikai alapokra akarták helyezni, — de még ez is hibásan történt. Mert ezen a területen még pontos nyelvi határokat sem lehet kijelölni. És még ha lehetne, akkor sem volna szabad megtenni, mert a lakosság nyelvi csoportosulásai nem esnek egybe más összetartó tényezők vonzási síkjával, amely tényezők sokkal jelentősebbek különben az állami együttélés szempontjából. Nem nehéz megjósolni, hogy ezek a jelenlegi határok nem fognak szere-

pelni azokon a határtartóssági térképeken, amelyeket néhány század mulva valamelyik szaktudós kiad. Ezek a határok rövidesen el fognak tűnni, mert elviselhetetlenül szűk ketrecekbe zárnak be élő népeket, mert megakadályoznak minden nagyobb távlatú intellektuális, gazdasági és politikai fejlődést és mert állandóvá teszik a népek közt a meghasonlást, nyugtalanságot és idegességet. Az érdekes tanulmányt térképek és grafikonok teszik szemléletessé. A kötet a Politikai Tudományok Intézetének és a Magyar Statisztikai Társaság kiadása.

Halász Albert: Középeurópai államok című érdekes geopolitikai és statsztikai műve is ebbe a tárgykörbe tartozik. Eddig a hét füzetre tervezett műnek első füzete jelent meg, amely Európával foglalkozik. Színes térképek és grafikonok sorozata ez, amely először bemutatja az európai államok határait a népvándorlás óta, kimutatva, hogy a határok az egyes korok erőviszonyainak megváltozása után újra visszatérnek. Míg a második rész Európa politikai és gazdasági befolyását mutatja a többi földrészre. A pompás kiállítású füzet meggyőző erővel igazolja, hogy csak a dunavölgyi kérdés helyes megoldása biztosíthatja tartósan Európa békéjét.

A Svéd Magyar Társaság Göteborgban február 19-én igen sikerült Liszt-ünnepséget rendezett. Axel Romdahl múzeumi főigazgató, egyetemi tanár mondott megnyitó beszédet, amelyben Liszt zenei jelentőségét méltatta. Majd Leffler Béla tartott érdekes előadást Liszt gyermekkoráról. Végül Steen és Pahn göteborgi úriasszonyok mutattak be zongorán néhány Liszt-művet. Már-

ciusban Stockholmban volt nagyszabású ünnepség ugyancsak ennek a társaságnak rendezésében. Ezen Fischer Annie, a kiváló magyar zongoraművész nő működött közre és Ally Helmann svéd énekesnő, aki Liszt Ferencnek több dalát adta elő.

Előadás Magyarországról egy dán laktanyában. Igen érdekes előadást volt a hágai Frederik tüzérszázárnyában. Az estet H. J. I. W. Durst-Britt holland tüzérkapitány rendezte, aki a múlt évben feleségével együtt részt vett a dunántúli távlovaglason. Az esten maga a tüzérkapitány mondott bevezető szavakat, amelyekben röviden ismertette hallgatóságával Magyarországot. Azután zongorához ült és eljátszotta a magyar himnusz. Azután felesége tartott hosszabb előadást a távlovaglás megkapó benyomásairól. Előadását vetített képekkel is kísérte.

A Nasza Prysłóśé című nagy lengyel revü október, november, december havi hármasszáma több magyar vonatkozású cikket közöl. Rendkívül érdekes dr. Jan Bobrzinsky nagyszabású tanulmánya a bolsevizmus elleni szövetségről. Bobrzinsky rámutat a marxista eszmék terjedésének veszedelmére és erősen kardoskodik egy bolsevistaellenes közeledés mellett Lengyelország, Magyarország és a Német Birodalom közt. Csatlakozhatnék ehhez az ántánthoz esetleg Olaszország is. Nemkülönben Románia, ha a király programja érvényesülne ott és nem Titulescué. Cikket közöl a folyóirat Divéky Adorjánról is a magyar és lengyel államérdek történelmi alapjai címen. Schummek E. M. pedig Utam Magyarországra címen számol be magyarországi benyomásairól.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.